

Ministria e Arsimit dhe Shkencës

MULTIKULTURALIZMI DHE INTERKULTURALIZMI NË TEKSTET SHKOLLORE PREJ KLASËS SË PARË DERI NË TË PESTËN NË ARSIMIN FILLOR NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË

Hartimi i këtij dokumenti finansiarisht është mbështetur nga Ministria e Punëve të Jashtme të Mbretërisë së Norvegjisë përmes Qendrës për Dialog Nansen – Shkup dhe Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës të Republikës së Maqedonisë

Grupi i punës:

Prof. Dr. Elena Aćkovska Leshkovska – Lidere e ekipit

Prof. Dr. Suzana Miovska Spaseva – Lidere e ekipit

Dr. Biljana Krsteska - Papiq

Dr. Osman Emin

Sonaj Bilal

Radica Acevska

Zujca Stojanova

Florina Skenderi

Maja Miteva Petroska

Zaharica Rujanoska

Mirsada Idrizi

Todorka Nane

Deniza Memedova

Nuhi Dardhishta

Ilir Memedi

PËRMBAJTA

HYRJE	6
Qëllimi i hulumtimit.....	7
Metodologja e hulumtimit	7
Modeli i hulumtimit.....	9
GJUHA MAQEDONASE.....	11
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	11
Interaksiuni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	16
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	18
Emrat personal dhe autorët	19
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM).....	22
Transparenca ndaj botës	23
KONKLUZIONE.....	25
GJUHA SHQIPE	27
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	27
Interaksiuni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	29
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	30
Emrat personal dhe autorët	30
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM).....	34
Transparenca ndaj botës	34
KONKLUZIONE.....	36
GJUHA TURKE.....	37
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	37
Interaksiuni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	38
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	39
Emrat personal dhe autorët	39
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM).....	42
Transparenca ndaj botës	42
KONKLUZIONE.....	43
GJUHA SERBE	44
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	44

Interaksiioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	46
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	47
Emrat personal, figurat historike dhe autorët e bashkësive të ndryshme	47
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)	49
Transparenca ndaj botës	50
KONKLUZIONE.....	51
GJUHA MAQEDONASE PËR NXËNËSIT E BASHKËSIVE TJERA	Error! Bookmark not defined.
Identiteti kulturor	52
Interaksiioni midis të ndryshëmve.....	53
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	54
Emrat personal dhe autorët	54
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)	56
Transparenca ndaj botës	57
KONKLUZIONE.....	58
GJUHA DHE KULTURA E VLLEHVE.....	59
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	59
Interaksiioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	61
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	62
Emrat personal, figurat historike dhe autorët e bashkësive të ndryshme	63
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)	64
Transparenca ndaj botës	65
KONKLUZIONE.....	65
GJUHA DHE KULTURA E ROMËVE	66
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	66
Interaksiioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	68
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	69
Emrat personal dhe autorët	69
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)	70
Transparenca ndaj botës	71
KONKLUZIONE.....	71

SHOQËRIA	73
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	73
Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	75
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	77
Emrat personal dhe autorët	79
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)	80
Transparenca ndaj botës	81
KONKLUZIONE.....	82
ARSIMI FIGURATIV.....	83
Identiteti kulturor	83
Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	84
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	84
Autorë të veprave artistike	84
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)	85
Transparenca ndaj botës	86
KONKLUZIONE.....	86
ARSIMI MUZIKOR.....	87
Identiteti kulturor	87
Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	88
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	88
Autorë të veprave muzikore	89
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)	90
Transparenca ndaj botës	90
KONKLUZIONE.....	91
ARSIMI FIZIK DHE SHËNDETËSOR.....	92
Identiteti kulturor	92
Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	93
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	93
Emra të sportistëve.....	93
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)	93

Transparenca ndaj botës	94
KONKLUZIONE.....	94
ARSIMI TEKNIK.....	95
MATEMATIKA	95
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	96
Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	96
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	98
Emrat personal	98
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM).....	99
Transparenca ndaj botës	99
KONKLUZIONE.....	101
SHKENCAT NATYRORË	102
Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare).....	102
Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi).....	102
Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit).....	104
Emrat personal	104
Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM).....	105
Transparenca ndaj botës	105
KONKLUZIONE.....	106
KONKLUZIONE TË PËRGJITHSHME	107
REKOMANDIME	110
Aneksi 1: Lista e teksteve të analizuara shkollore.....	112

HYRJE

Tekstet shkollore luajnë një rol të rëndësishëm në ndërtimin e perceptimit të nxënësve ndaj diversitetit të njerëzve në botë dhe mjedisit në të cilin jetojnë. Hulumtimet tregojnë se mënyra me të cilën janë përfaqësuar *të tjerët* në një tekst shkollor ndikon tek nxënësit e tjerë në formimin e qëndrimeve lidhur me ato grupe. Nëse në tekstet shkollore janë përfshirë më shumë shembuj pozitiv, të cilët kanë përcaktim të saktë për ndërtimin e shoqërisë multikulturore, të cilat më shumë i spikasin parimet themelore të interkulturalizmit, atëherë ekzistojnë parakushte reale nxënësit të formojnë qëndrime, opinione dhe sjellje pozitive në raport me *të tjerët*. Së këtejmi, është e domosdoshme që gjatë hartimit dhe përgjedhjes së teksteve shkollore, veçanërisht në shkollat dhe mjediset multietnike, të mbahet llogari për dimensionin interkulturor të teksteve, detyrave dhe ilustrimeve në të njëjtat, përkatësisht të afirmohen përbajtje të cilat do ta mundësojnë pranimin, respektimin dhe interaksionin e të ndryshëmve.

Këto këndvështrime, në rrafshin teorik, gjejnë mbështetje edhe në dokumentet zyrtare që kanë të bëjnë me tekstet shkollore të cilat përdoren në shkollat e Republikës së Maqedonisë. Nga ana tjetër, në *Metodologjinë për vlerësimin e teksteve shkollore*¹, e cila është hartuar nga Byroja për Zhvillimin e Arsimit në RM, vihet në dukje se në tekstet shkollore nuk duhet të përdoret terminologji dhe shprehje me të cilat shprehen qëndrime përcmuese ndaj bashkësive ose personaliteteve të caktuara, por përbajtjet dhe ilustrimet duhet të përcjellin vlera kulturore dhe ta stimulojnë bashkëpunimin e ndërsjellë dhe ndjenjën e respektit ndaj *të tjerëve*. Në mënyrë që të vërtetohet se sa këto rekomandime zbatohen në praktikë, u realizua një analizë gjithëpërfshirëse thuaja se për të gjitha tekstet shkollore të cilat përdoren në procesin arsimor me nxënësit prej klasës së parë deri në të pestën në arsimin fillor nëntëvjeçar. Hulumtimi paraqet një begati të analizave ekzistuese të dimensionit interkulturor në tekstet shkollore të arsimit fillor dhe e mundëson perceptimin e gjendjeve aktuale në procesin mësimor në lidhje me zhvillimin e vlerave dhe qëndrimeve interkulturore tek fëmijët e moshës së hershme shkollore.

---

¹Koncepti për hartimin e tekstit shkollor dhe metodologjisë për vlerësimin e tekstit shkollor (2010). Shkup: Byroja për Zhvillimin e Arsimit në RM.

Qëllimi i hulumtimit

Hulumtimi i teksteve shkollore, të cilat përdoren në procesin mësimor me nxënësit prej klasës së parë deri në të pestën të arsimit fillor nëntëvjeçar, u zbatua me qëllim që të bëhet një këqyrje sa i përket përfaqësimit dhe mënyrës së pasqyrimit të karakteristikave kulturore dhe interaksionit midis bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë, lidhur me përfaqësimin e përbajtjeve multikulturore sa i përket kontekstit më të gjërë global. Gjendjet e identikuara mundësojnë të perceptohet nëse dhe sa tekstet shkollore i sensibilizojnë nxënësit nga mosha e hershme shkollore, lidhur me diversitetet me të cilët rrethohen dhe stimulimin e dialogut dhe bashkëpunimit interkulturor. Në këtë mënyrë, nga njojuritë e fituara do të rezultojnë udhëzime për avancimin e cilësisë së teksteve shkollore nga aspekti i multikulturalizmit dhe interkulturalizmit, ndërkaq me këtë do të paraqesin kontribut në ndërtimin e ambientit interkulturor edukativ-arsimor në Republikën e Maqedonisë.

Metodologja e hulumtimit

Në hulumtim janë përdorur metoda dhe procedura të kombinuara kualitative dhe kuantitative, ndërsa rezultatet janë pasqyruar përmes deskripsionit narrativ, tabelave dhe ilustrimeve me shembuj.

Për **përpunimin kualitativ** është përdorur metoda *Analiza e përbajtjes përmes përcaktimit deduktiv të kategorive*. Duke u nisur nga përcaktimi i nocioneve multikulturalizëm dhe interkulturalizëm, janë nxjerrë gjashtë kategori për analizë: 1. Identiteti kulturor; 2. Interaksiuni midis të ndryshëmve; 3. Stereotipat dhe paragjykimet; 4. Emra personal dhe autorët; 5. Përfaqësimi i atdheut; dhe 6. Transparenca ndaj botës. Në vazhdim përkufizohet çdo kategori.

Identiteti kulturor nënkupton një grup karakteristikash sipas të cilave identifikohet individi, ndërsa formohet nën ndikimin e kulturës të cilës ai i përket. Ai

përfshinë aspekte të përkatësisë kombëtare dhe fetare, gjuhësore, traditës, zakoneve, historisë etj.

Interaksiioni midis të ndryshëmve nënkupton komunikim social midis dy ose më shumë personave apo grupeve, të cilat janë të ndryshme sipas përkatësisë etnike dhe/ose fetare dhe gjinore, ndërsa realizohet për argëtim dhe shoqërim, bashkëpunim profesional, për ndihmë të ndërsjellë, aleancë dhe ngashëm. Në shoqërinë multietnike interaksiioni midis të ndryshëmve është tregues për integrimin dhe bashkëjetesën e pjesëtarëve të kulturave të ndryshme.

Stereotipat dhe paragjykimet janë bindje për grupe të caktuara shoqërore (të kategorizuara sipas racës, përkatësisë kombëtare dhe fetare, seksit dhe gjinisë, profesionit etj.) të cilat janë formuar pa pasur njohuri të mjaftueshme dhe qasje kritike. *Stereotipi* nënkupton gjeneralizim të thjeshtëzuar për karakteristikat e pjesëtarëve të një grupi të caktuar, i cili mund të ketë konotacion fyes. *Paragjykimi* është qëndrim i pabazuar por i mbështetur me këmbëngulje, i shoqëruar me ndjenjë të fuqishme, i ndërtuar në bazë të informatave pjesërisht të sakta ose të pasakta të cilat e shtrembërojnë realitetin.

Emrat personal dhe autorët si kategori përfshijnë dy aspekte: përfaqësimi i emrave personal të cilët janë më karakteristikë për pjesëtarët e një bashkësie të caktuar etnike në Republikën e Maqedonisë dhe përfaqësimi i autorëve në vepra letrare figurative dhe muzikore, si dhe i sportistëve, sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore. Gjatë analizës së emrave personal duhet të merret parasysh pamundësia që të bëhet distinksioni i qartë i tyre dhe përfaqësimi në përqindje për shkak të përdorimit të emrave të njëjtë tek bashkësítë e ndryshme etnike.

Përfaqësimi i atdheut i referohet përbajtjeve të cilat e stimulojnë zhvillimin e patriotizmit, ndjenjën e përkatësisë, përgjegjësinë dhe kujdesin për atdheun, si dhe përbajtjeve të cilat e theksojnë karakterin multikultuor të Republikës së Maqedonisë.

Transparenca ndaj botës e vë në dukje prezencën e teksteve, informatave dhe ilustrimeve të cilat kanë të bëjnë me kontekstin më të gjerë kulturor, jashtë kufijve të Republikës së Maqedonisë. Kjo kategori e thekson transparencën e teksteve shkollore ndaj arritjeve botërore në fushën e kulturës, shkencës dhe sportit.

Të gjitha kategoritë, përvëç të tretës, kanë konotacion pozitiv dhe do të ishte mirë të hasen në tekstet shkollore, meqë shprehin qëndrime dhe praktika të cilat janë në funksion të ndërtimit të dialogut interkulturor. Stereotipat dhe paragjykimet mbi çfarëdo qoftë baze kanë konotacion negativ dhe së këtejmi nuk duhet t'i hasim në tekstet shkollore. Prezenca e tyre është e arsyeshme vetëm nëse kanë funksion edukativ-arsimor, përkatësisht nëse e mundëson edukimin për identifikimin dhe shbangjen e tyre.

Analiza kuantitative kryesisht ka të bëjë me indikatorin emra personal dhe autorë dhe përfshinë pasqyra tabelore me frekuencë dhe përqindje sa i përket përfaqësimit të autorëve në bazë të përkatësisë së tyre kombëtare dhe gjinore, si dhe sa i përket përfaqësimit në përqindje të elementeve multikulturore në tekstet shkollore dhe ilustrimet.

Modeli i hulumtimit

Me analizën janë përfshirë 140 tekste shkollore sipas 14 lëndëve të detyrueshme dhe zgjedhore dhe 32 fletore pune sipas tri lëndëve të detyrueshme, të planit mësimor të arsimit fillor nëntëvjeçar për vitin shkollor 2015/16. Nga lëndët e detyrueshme janë përfshirë tekstet shkollore të: gjuhës maqedonase, gjuhës shqipe, gjuhës turke, gjuhës serbe, gjuhës maqedonase për nxënësit e bashkësive të tjera, shoqërisë, matematikës, shkencave natyrore, arsimit teknik, arsimit muzikor, arsimit fizik dhe shëndetësor dhe arsimit figurativ. Nga lëndët zgjedhore është përfshirë gjuha dhe kultura e vllehive dhe gjuha dhe kultura e romëve. Me analizën nuk janë përfshirë lëndët për të cilat nuk ka tekste shkollore (punë me kompjuter dhe bazat e programimit (e detyrueshme), gjuha dhe kultura e boshnjakëve, punë me kompjuter, krijimi (zgjedhore) ose tekstet shkollore të të cilëve janë hartuar në gjuhë të huaj (anglisht).

Tekstet shkollore të shoqërisë, matematikës, shkencave natyrore, arsimit teknik, arsimit figurativ, arsimit muzikor dhe arsimit fizik dhe shëndetësor, të cilat përdoren në procesin mësimor në gjuhën shqipe, turke dhe serbe, janë përkthim të teksteve shkollore të hartuara në gjuhën maqedonase, por megjithatë, u realizua një analizë komparative e teksteve shkollore në të gjitha gjuhët mësimore në mënyrë që të identifikohet ekzistimi dhe suksesi i përshtatjeve gjuhësore nga aspekti i multikulturalizmit.

Tekstet shkollore të matematikës, shkencave natyrore dhe shoqërisë janë shoqëruar me fletore pune të cilat, gjithashtu, bashkë me tekstet përkatëse shkollore ishin objekt i analizës kualitative dhe kuantitative.

Lista e teksteve të analizuara shkollore dhe të fletoreve të punës është prezantuar në Aneksin 1.

Në analizën në vijim, çdoherë do të përdoren kodet e teksteve shkollore dhe të fletoreve të punës kur teksti u referohet të njëjtave. Çdo kod përbëhet nga shkronja dhe numra. Shkronjat e mëdha në fillim e përcaktojnë emërtimin e lëndës për të cilën është dedikuar teksti shkollor, numri është indikator për klasën, ndërsa shkronja e madhe pas numrit përdoret si shenjë distinktive kur për lëndë të njëjtë dhe klasë të njëjtë janë të aksesshëm më shumë tekste shkollore. Shkronjat e vogla pas numrit e përcaktojnë gjuhën në të cilën është hartuar teksti shkollor (MJ – gjuhë maqedonase, AJ – gjuhë shqipe etj.), ndërsa përdoren në rastet kur teksti i njëjtë shkollor është përkthyer dhe përshtatur në më shumë gjuhë mësimore. Kur bëhet fjalë për fletore pune, kodi është nxjerr në mënyrën e njëjtë, por pas shkronjave të cilat e përcaktojnë emërtimin e lëndës shtohet vija e pjerrët dhe shenja FP (fletore pune) - PT (работна тетратка).

GJUHA MAQEDONASE

Në analizë janë përfshirë 13 tekste shkollore të gjuhës maqedonase, të cilët përdoren në procesin mësimor prej klasës së parë deri në të pestën në arsimin fillor nëntëvjeçar (Aneksi 1).

Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare)

Në tekstet shkollore të gjuhës maqedonase, kryesisht prezantohet identiteti kulturor i popullit maqedonas, përmes teksteve dhe ilustrimeve të cilat e vënë në dukje historinë dhe karakteristikat kombëtare dhe fetare të maqedonasve.

Pjesa më e madhe e teksteve shkollore kanë të bëjnë me zakonet të cilat ndërlidhen me shënimin e festave krishtere: Krishtlindjen dhe Pashkët. Së këtejmi, në disa tekste shkollore hasim këngë të kolendrave dhe të Buzmit: "Krishtlindja" (MJ-1B, f. 67; MJ-3B, f. 104), "Mblidhuni fëmijë" („Збирајте се дециња“) (MJ-3B, f. 101; MJ-4B, f. 121), "Kolendra melendra" * „Коледица меледица“), (MJ-1B, f. 70). Kemi edhe më shumë tekste në të cilat përshkruhen përgatitjet, kreftimi dhe domethënia e Festave të Krishtlindjeve: "Nata kur bien yjet" („Ноќ кога паѓаат звездите“) (MJ-2A, f.170; MJ-4V, f. 72) dhe "Njeriu mëson deri sa është gjallë" („Човек учи додека е жив“) (MJ-4B, f. 66), në të cilat prezantohet shtruarja e tryezës kreshmore, ndarja e pogacës dhe gjetja e monedhës, si dhe përshëndetja e ndërsjellë: "*Krishti u Ngjall!*" ... "*Vërtet u Ngjall!*"; („Христос се роди!“....*Вистина се роди!*“); "Gëzimi para Krishtlindjes" („Радост пред Божиќ“), ku përshkruhen përgatitjet para Krishtlindjes dhe Nata e Buzmit (MJ-4B, f. 124); "Një natë magjike me yje" („Една звездена волшебна ноќ“) (MJ-2A, ф.172) dhe "Nata Magjike" („Волшебна ноќ“) (MJ-2B, f. 81), ku përshkruhet Lindja e Krishtit: "Fjolla e Krishtlindjes" („Божиќна снегулка“) (MJ-4A, f. 76), me përbajtjen e të cilit fëmijët e mësojnë fenë, dashurinë dhe shpresën ("Tani e di se cila do të jetë dëshira ime për Krishtlindje": *feja, shpresa dhe dashuria* në zemrat e të gjithë njerëzve").

Edhe kremitimi i festave të Pashkëve është përfaqësuar thuaja se në të gjitha tekstet shkolllore të gjuhës maqedonase. Zakonet në lidhje me festën, veçanërisht ngjyrosja e vezëve, përshkruhen në më shumë tekste: “Kur vjen festa – gëzimi i Pashkëve” („Кога доаѓа празникот – Велигденска радост“) (MJ-2A, f. 210), “Vezët e Pashkëve” („Велигденски јајца“) (MJ-2B, f. 140), “Pashkët” (“Велигден” (MJ-4A, f. 132), “Gëzimi i Pashkëve” (“Велигденска радост“) (MJ-4B, f. 198), “Anëtari i gjashtë” („Шестиот член“) (MJ-5, f. 118), si dhe në këngët: “Kënga e Pashkëve” (“Велигденска песна“) (MJ-2 B, f. 141; MJ-3B, f. 170), “Pashkët” (“Велигден”) (MJ- Б, f. 196; MJ-4B, f. 124), “E Pashkëve” (“Велигденска“), (MJ-3B, f. 171). Festa e Pashkëve përmendet edhe në tekstin “Pejo me çizme të huaja në valle” („Пејо со туѓи чизми на опо“) (MJ-4B, f. 122).

Disa tekste kanë të bëjnë me kremitimin e festave të tjera, siç është festa fetare “Ilinden” (teksti “Emra”, MJ-2A, f. 113, në të cilin bëhet fjalë për kremitimin e ditës së emrit të gjyshit dhe nipit); “Shëngjergji” (kënga e Shëngjergjit (Гурѓовден) nga krijimi popullor maqedonas “Përulu shelgu i gjelbër” („Сведи се зелена врбо“), MJ-4B, f 209; edhe pse Shëngjergji është festë të cilën e festojnë edhe pjesëtarët e bashkësive të tjera etnike në Maqedoni, gjatë përpunimit të këngës mungon dimensioni interkulturor).

Figurat historike të përfshira në tekstet shkolllore të gjuhës maqedonase, kryesisht janë personalitetë të rëndësishme nga e kaluara e popullit maqedonas, kryesisht revolucionarë të cilët kanë luftuar për çlirimin e Maqedonisë nga zgjedha e huaj. Më i pranishëm është Goce Dellçev, të cilin e hasim në këngët “Murtajë e zezë u përhap” („Црна се чума зададе“) (MJ-3B, f. 182), “Goceja jonë” („Наш Гоце“) (MJ-4A, f. 90), “Këngë për Gocen” („Песна за Гоце“) (MJ-4B, f. 170), “Balada për Gocen” („Балада за Гоце“) (MJ-4B, f. 134), si dhe në tekstin “U shfaq një njeri i çuditshëm” („Се појави чуден човек“) (MJ-5, f. 88). Përveç tij, mund të hasim edhe figura tjera heroike nga historia kombëtare maqedonase: në këngën popullore maqedonase “Sirma vojvoda” („Сирма војвода“) (MJ-4B, f. 171) përshkruhet fuqia dhe trimëria e Sirmës; në këngën popullore epike “Vajton Mariova për Gjorgji Sugaren” („Заплакало е Мариово за Ѓорѓи Сугаре“) i këndohet trimit në fjalë; në tekstin “Libri im i parë” (“Мојата прва книга”) e hasim emrin e Marko Krales (MJ-4B, f. 92). Në dy këngë përmenden bashkërisht më shumë figura të rëndësishme të historisë maqedonase: Klimenti, Naumi, Goce dhe Jane, në “Maqedonia” („Македонија“) (MJ-3A, f.

37; MJ-3B, f. 50); Goce Dellçev, Dame Gruev, Sandanski, në "Sot mbi Maqedoninë lind" ("„Денес над Македонија се паѓа“) (MJ-3B, f. 139).

Në tre tekste shkollore janë përfshirë disa këngë që u përkushtohen iluministëve slloven Kirilit dhe Metodit: "Krili dhe Metodi" (MJ-2B, f. 73), "Shën Kirili dhe Metodi" (MJ-3B, f. 9), "Himni për Kirilin dhe Metodin" („Химна за Кирил и Методиј“), "Vëllezërit e shenjtë" („Светите браќа“), "Emri juaj është i përjetshëm" („Името ваше вечност е“), (MJ-3B, f. 194, 195). Në tekstet shkollore të gjuhës maqedonase përklasat më të larta hasen edhe përbajtje të cilat e theksojnë rëndësinë e gjuhës amtare. Të këtilla janë këngët: "Gjuha e nënës" („Родниот јазик“) (MJ-4B, f. 35), mendimi i Blazhe Koneskit: *Gjuha është atdheu ynë i vetëm* (MJ-4B, f. 35), mendimi i Shën Kirilit: *Gjuha amtare është çelësi i cili i hap fshehtësitë e të vërtetës. Pa të populli do të mbetet prenë syve i verbër, pranë veshësve i shurdhër dhe pranë urtësisë i thjeshtë* (MJ-4B, f. 141), si dhe mendimi i Krste P. Misirkov: *Feja dhe gjuha, ato janë shpirti i një populli* (MJ-4B, f. 90).

Disa nga veprat të cilat u janë përkushtuar figurave historike janë shoqëruar me ilustrime të tyre: Shën Kirili (MJ-2B, f. 122), Shën Kirli dhe Shën Metodi (MJ-3B, f. 9), Goce Dellçevi (MJ-3B, f. 182), ndërsa me ilustrime të Goce Dellçevit, Nikolla Karevit, Shën Klimentit dhe Shën Naumit është prezantuar përbajtja e këngës "Maqedonia" („Македонија“) (MJ-3B, f. 50).

Identiteti kulturor i popullit maqedonas zbulohet jo vetëm përmes veprave por edhe përmes pyetjeve dhe detyrave me të cilat janë shoqëruar dhe të cilat i stimulojnë nxënësit që të mendojnë dhe diskutojnë. Të këtilla janë pyetjet në këngët: "Goceja i ynë" („Наш Гоце“) (MJ-4A, f. 90), "Kënga për Gocen" („Песна за Гоце“) (MJ-4B, f. 170), "Baladë për Gocen" („Балада за Гоце“) (MJ-4B, f. 134) dhe në tekstin "U shfaq një njeri i çuditshëm" („Се појави чуден човек“) (MJ-5, f. 88), si dhe në legjendën popullore maqedonase "Guri i Ariut" („Мечкин камен“), (MJ-4B, f. 132), në të cilën pyetjet kanë të bëjnë me vendin e quajtur "Guri i Ariut" (Мечкин камен) dhe me kryengritjen e Ilindenit. Me pyetje janë shoqëruar edhe shumë vepra që kanë të bëjnë me kremin e festave krishtere Kolendra dhe Krishtlindjet (MJ-4B, f. 70; MJ-1B, f. 67), me festën fetare Feja, Dashuria dhe Shpresa ("Pyeti më të moshuarit apo shih në kalendarin fetar kur është festa fetare Feja, Dashuria dhe Shpresa dhe çka nënkupton kjo festë" (MJ-4A, f. 78), kremin e Ditës së Faljes, (MJ-4B, f. 209), e

Pashkëve (kërkesë që fëmijët të bisedojnë me prindërit e tyre, me gjyshet dhe gjyshërit për zakonet e Pashkëve në vendlindjen e tyre (MJ-4A, f. 132; MJ-4B, f. 209), pyetje lidhur me simbolikën e vezëve të Pashkëve (MJ -4B, f. 124)).

Pjesa më e madhe e ilustrimeve në tekste shkollore të gjuhës maqedonase, që kanë të bëjnë me identitetin kulturor të popullit maqedonas, e prezantojnë kremitimin e festave krishtere: Krishtlindjen dhe Pashkët. Varësish nga përbajtjet të cilat trajtohen në veprat, me të njëjtat prezantohen elemente të ndryshme të kremitimit: zjarri i kolendrave (MJ -4B, f. 121; MJ -4B, f. 67); darka kreshmore e Buzmit (MJ -4B, f. 66); gjeth dushku ose degë buzmi (MJ -4B, f. 70); lindja e Jezu Krishtit (MJ -2B, f. 81; MJ -3B, f. 104; MJ -4B, f. 119). Festat e Pashkëve janë prezantuar me ilustrime të cilat e pasqyrojnë: ngjyrosjen e vezëve (nga një grua e re dhe një vajzë) (MJ -2A, f. 210); nga gjyshja dhe mbesa (MJ -4B, f. 198); shportëza me vezë të Pashkëve (MJ -2B, f. 140; MJ -2B, f. 141; MJ -4A, f. 132; MJ -4B, f. 195; MJ -4B, f. 124); çerdhe me vezë të kuqe me përshëndetje të shkruar krishtere “Krishti u Ngjall – Vërtetë u Ngjall!” (MJ -4B, f. 196); thyerja e vezëve të pashkëve; (MJ -5, f. 118).

Disa ilustrime i prezantojnë figurat e historisë së popullit maqedonas: në gjashtë ilustrime është prezantuar Goce Dellçevi (MJ -4A, f. 90; MJ -4B, f. 170; MJ -4B, f. 134; MJ -5, f. 88, 89, 148); në një ilustrim Gjorgji Sugare (MJ -5, f. 36), ndërsa në një ilustrim është prezantuar përbajtja e këngës “Sirma Vovjoda” („Сирма војвода“) (MJ -4B, f. 171). Janë prezantuar tre ilustrime të cilat e vënë në dukje përkatësinë fetare: kisha (MJ -2B, f. 20), kryqi dhe prifti (MJ -2A, f. 56, 62), ndërsa si monumente historike të RM janë prezantuar fotografi të Kishës Katedrale në Shkup dhe të Kalasë së Samoilit në Ohër (MJ-3B, f.138, 139). Në njërin nga tekstet shkollore janë prezantuar katër elemente të trashëgimisë kulturore maqedonase (drugdhendje, filigrani, mozaiku dhe qeramika) (MJ-4B , f.37, 38, 39).

Identiteti kulturor i pjesëtarëve të bashkësive tjera etnike të cilat jetojnë në Maqedoni është prezantuar vetëm me dy përbajtje dhe dy ilustrime. Në tekstin shkollar për klasën e pestë është vendosur vjersha *Anembanë festë* (*Насекаде празник*) (MJ-5, f. 86), e cila i është përkushtuar festës së Bajramit, ndërsa pas kësaj vijon shpjegimi i fjalëve të cilat kanë të bëjnë me kremitimin e kësaj festë (Kuran, Ramazan, ezan, ibadet, zikër). Në legjendën popullore maqedonase “Guri i Ariut” („Мечкин камен“) i këndohet heroizmit të Pitu Gulit (MJ-4B, f. 132), i cili përmendet edhe në pyetjet e parashtruara pas saj, si dhe në

vjershëن “Maqedonia” („Македонија“) (MJ-3A, f. 37; MJ-3B, f. 50) dhe “Sot mbi Maqedoninë lind” („Денес над Македонија се раѓа“) (MJ-3B, f. 139). Dy ilustrimet prezantojnë objekt fetar mysliman, përkatësisht xhami (MJ-3B, f. 191; MJ-5, f. 86).

Në pjesën gramatikore, gjatë përpunimit të temës shkrimi i shkronjës së madhe, janë përfshirë dy shembuj të cilët dalin jashtë kornizave të identitetit kulturor maqedonas: njëri ka të bëjë me emrat e popujve (maqedonase, shqiptar) (MJ-4B, f.44), ndërsa i dyti me festat (Bajrami) (MJ-4B, f. 163).

Përbajtjet lidhur me identitetin kulturor të popullit maqedonas janë ilustruar në mënyrë të begatshme, megjithatë ka vetëm disa ilustrime me konotacion interkulturor. Njëri ka të bëjë me të drejtën e fëmijëve për ta zgjedhur religionin. Në të njëtin është prezantuar një djalë dhe një vajzë se si luten në mënyra të ndryshme konform religionit të cilit i takojnë, ndërsa nën ilustrimin shkruan: *“Fëmija ka të drejtë ta zgjedh religionin e vet”* (MJ-5, f. 28). Ilustrimet e tjera pasqyrojnë sende të cilat janë pjesë përbërëse të kulturës së më shumë etniteteve: të ndërlidhura me këngën “Zejet” („Занаети“) janë prezantuar dy ilustrime në të cilat janë pasqyruar opinga dhe shtamba të cilat janë pjesë përbërëse të traditës së maqedonasve por edhe të shqiptarëve dhe turqve (MJ-3A, f. 92), ndërsa në një tekstu shkollor për klasën e dytë është pasqyruar havani – send i cili është i përbashkët për të gjitha bashkësitë etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë (MJ-2B, f. 41). Njëri prej ilustrimeve ka të bëjë me zakonin popullor të Shëngjergjit të kolovatjes në pemë (MJ-4B, f. 209) i cili është karakteristik për maqedonasit dhe romët, por edhe për disa pjesëtarë të bashkësive të tjera etnike.

Tradita e artit muzikor është prezantuar me tre ilustrime të instrumenteve muzikore popullore: kavall, tupan, gajde (MJ-2A, f. 51, 62, 100), ndërsa kostumet tradicionale maqedonase janë prezantuar në më shumë ilustrime dhe fotografi, me ç'rast përafërsisht njëloj janë përfaqësuar edhe kostumet kombëtare të burrave dhe grave (valltarë dhe çobanë (MJ-1A, f. 5, 14); valltarë meshkuj me kostume popullore (MJ-4B, f. 144; MJ-4B, f. 122); kostume popullore për femra (MJ-3B, f. 140; MJ-4B , f. 35); fotografi të një pjese të kostumeve popullore (MJ-4B, f. 209). vetëm në një ilustrim janë prezantuar bashkërisht meshkuj dhe femra me kostume tradicionale maqedonase dhe turke (MJ-4B, f. 96).

Interaksiioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Në tekstet shkollorë të gjuhës maqedonase janë përfshirë më shumë përmbajtje të cilat e pasqyrojnë shoqërimin, bashkëpunimin dhe unitetin “Buzëqeshja” („Насмевка“), MJ-3A, f. 105; “Shoqërimi është diçka e shenjtë („Другарството е нешто свето“), MJ-4A, f. 84; “Më the të thashë” („Ти реков, ми рече“), MJ-4A, f. 94; “Ejani të duhem” („АЈде да се сакаме“), MJ-5, f. 48, “Gëzuar Viti i Ri” („Среќна Нова“), MJ-5, f. 80), megjithatë kemi një numër të vogël të ilustrimeve të cilat manifestojnë ose e stimulojnë interaksionin midis bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Maqedoni. Në tekstet shkollorë për klasën e parë dhe të dytë dimensioni interkulturor është i pranishëm vetëm në një fjali e cila e promovon bashkëjetesën e maqedonasve dhe shqiptarëve (*“Fqinjët tanë kanë dy vajza”* („Нашуме соеду имаат две ќерки“), MJ-1A, f.10) e cila është shoqëruar me ilustrimin e familjes shqiptare, e cila identifikohet sipas pjesëve të veshjes së tyre tradicionale. Por, në botimin e tekstit shkollor të vitit 2010 ilustrimi është ndryshuar me atë që janëshmangur pikërisht pjesët e veshjesh popullore sipas të cilave identifikohen pjesëtarët e bashkësisë shqiptare.

Shembuj të veçantë hasen edhe në tekstet shkollorë të klasave më të larta. Në tre tekstet shkollorë të klasës së tretë ka vetëm një tekst “Aksioni i punës” („Работна акција“, MJ-3A, f. 90), i cili e vë në dukje respektimin dhe bashkëpunimin midis fëmijëve të bashkësive të ndryshme etnike (Gjoko, Mile, Adem, Nina) sa i përket pyllëzimit të pyllit: “... *Nuk është mirë të thuhet pema ime, pema yte, por pylli ynë* Ai është i përbashkët, i yni, bashkërisht duhet ta kultivojmë, ta ruajmë dhe duam! – sqaroi Ademi”. Situata është identike edhe me tekstet shkollorë për klasën e katërt: vetëm në një tekst shkollor është përfshirë teksti (“Bashkërisht kremtojmë dhe shoqërohemi”, MJ-4B, f. 74) nxënëses së nacionalitetit shqiptar në të cilin prezantohet komunikimi dhe interaksioni midis fëmijëve me origjinë të ndryshme etnike (Anica, Alejna, Ajsu, Afrim, Marko, Alen). Fëmijët e besimit fetar krishterë shkojnë mysafirë tek shokët e tyre të cilët e festojnë Kurban Bajramin. Bashkërisht bëjnë krahasime midis kremitimit të festave krishtere dhe myslimanë dhe bashkërisht konstatojnë se të gjithë fëmijët janë të barabartë pa dallim të origjinës dhe fesë së tyre: “*Ajsu: Të gjithë jemi me kombësi të ndryshme, ndërsa shoqërohemi jashtëzakonisht mirë. Imagjinoni:*

maqedonas, serbe, turke, shqiptare dhe boshnjakë janë shokë më të ngushtë. Marko: Ajo nuk është e rëndësishme. Sidoqoftë ne jemi të njëjtë, ne jemi fëmijë. Njëlloj gëzohemi, njëlloj qeshim, njëlloj qajmë...“. Elemente inerkulturore identifikohen edhe në përrallën popullore maqedonase “Fshatari dhe Hoxha” (MJ-4B, f. 12).

Stimulimi i interesimit për tjetrin dhe kultivimi i dialogut interkulturor janë më të shprehura në kërkesat dhe pyetjet deri te nxënësit, të cilët janë përfshirë në një numër të madh të veprave letrare. Së këtejmi, gjatë përpunimit të zakoneve tradicionale krishtere nga nxënësit kërkohet të mësojnë edhe për traditat të feve tjera, t'i ndajnë ngashmëritë dhe dallimet me zakonet krishtere (MJ-4B, f. 67). Gjatë përpunimit të tekstit “Bashkë kremitjmë dhe shoqërohemë” (MJ-4B, f. 74), nxënësit stimulohen t'i krahasojnë festat myslimanë dhe krishtere, të mësojnë diçka më shumë për Bajramin, të vizitojnë ndonjë shok nga besimi mysliman, tua urojnë festën shokëve të cilët e festojnë Bajramin dhe të njoftohen me zakonet e tyre. Kërkesë e ngashme identifikohet në udhëzimet e prezantuara për kremitimin e festës së Krishtlindjes, në pjesën *Zgjidhe vet* (MJ-3B, f.105): “*Ftoi për drekën e Krishtlindjeve shokët e tu të besimit tjetër fetar të cilët nuk i festojnë Krishtlindjet*”. Krahasimi në kontekstin interkulturor bëhet edhe gjatë përpunimit të këngëve: “Nata kur binin yjet” (MJ-5, f.74), përmes kërkesës deri te nxënësit për shoqërinë dhe njoftim të ndërsjellë me fëmijët e besimit fetar të ndryshëm (“*Ftoje ndonjë shok tëndin të besimit tjetër fetar të jetë mysafiri yt*”); “Anembanë festë” (MJ-5, f. 87), përmes kërkesës “*Bisedo me shokun pranë teje në lidhje me festën myslimanë - Bajram*” dhe përmes detyrës që u është dhënë nxënësve që t'i krahasojnë rregullat e kremitimit të Bajramit tek myslimanët dhe të krishtlindjeve tek të krishterët; “Festë” (MJ-3A, f. 43), përmes pyetjeve të cilat i motivojnë nxënësit të mendojnë dhe diskutojnë edhe për festat e bashkësive tjera etnike në Maqedoni (*Cilat festa i kremitjmë në Maqedoni? Me cilin rast kremtohen ato festa? Si shënohet kremitimi?*); “*Krishtlindjet*” (MJ-3B, f. 104), përmes pyetjeve në mënyrë që nxënësit të mendojnë: *Viti i Ri dhe Krishtlindja janë festa kur bëhen dhurata. Në cilat festa në fetë e tjera bëhen dhurata?*

Në lidhje me këngën “Kënga festive” (MJ-1B, f. 33) nxënësve u parashtron pyetje në lidhje me festat (*Cilat festa i kremitjmë! Si e vëren se festojmë! Si sillesh në festa!*). Edhe pse në mënyrë të drejtpërdrejt nuk e vënë në dukje interkulturalizmin, megjithatë mësimdhënësi mund t'i orientojë nxënësit të mendojnë edhe për festat e bashkësive të tjera

etnike të cilat jetojnë në Maqedoni. Interkulturalizmi “i fshehur” në këtë mënyrë identifikohet edhe në pyetjen me të cilën kërcohët nga nxënësit të përkujtohen dhe t'i shënojnë “figurat e rëndësishme nga e kaluara jonë” (MJ-3B, f. 50).

Interkulturalizmi është i pranishëm edhe në pyetjen e cila i paraprinë përrallës popullore maqedonase “Fshatari dhe hoxha” (MJ-4B, f. 12), me të cilën kërcohët nga fëmija të shpjegojnë kush është hoxha, e kush është prifti, si dhe në shpjegimin e shkurtër i cili jepet për hoxhën dhe priftërinjtë gjatë kohës së Perandorisë Turke.

Në tekstet shkollorë ka më shumë ilustrime në të cilat është pasqyruar shoqërimi dhe bashkëpunimi midis fëmijëve, por në të njëjtat në mënyrë eksplikite nuk janë prezantuar elemente sipas të cilave identifikohen karakteristikat e bashkësive të ndryshme etnike në Maqedoni. Vetëm një ilustrim e pasqyron shoqërimin e fëmijëve të përkatësive të ndryshme etnike dhe fetare edhe pse interkulturalizmi identifikohet, para së gjithash, për shkak të teksti i cili qëndron pranë ilustrimit. (MJ-4B, f. 75).

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në asnjërin prej teksteve shkollorë të gjuhës maqedonase, prej klasës së parë deri në të pestën, nuk janë gjetur tekste të cilat e vënë në dukje prezencën e stereotipave dhe paragjykimeve mbi çfarëdo qoftë baze. Vetëm në një tekstu shkollor ilustrimet e vënë në dukje stereotipin gjinor, meqë vetëm nëna është prezantuar si anëtare e familjes e cila është ngarkuar me obligimet shtëpiake, kujdeset për fëmijët dhe u ndihmon në kryerjen e detyrave shkollorë (MJ-2B, f.24, 25, 27, 53, 55, 107). Sa u përket ilustrimeve, po ashtu vërehet se në numrin më të madh të rasteve vajzat janë veshur me rroba me ngjyrë rozë, të kuqe ose vjollcë.

Emrat personal dhe autorët

Emrat personal të cilët i hasim në tekstet shkollore të gjuhës maqedonase, janë karakteristikë për maqedonasit. Në tekstet shkollore për klasën e parë ekskluzivisht janë të pranishëm emrat personal të bashkësisë etnike maqedonase, ndërsa në klasat më të larta mund të hasen edhe emra të pjesëtarëve të bashkësive tjera etnike në Maqedoni: (Orhan, Esat, Lejla, Usnia, Esma, Shana, Qazim (MJ-2B); Haris, Xhafer, Shpresa, Orhan, Vasek (MJ-3B); Lejla, Qemal, Sevima, Gjulbina, Orhan (MJ-4B); Orhan (MJ-4B); Shpresa, Zani (MJ-5). Megjithatë, vetëm në dy tekste, bashkërisht janë prezantuar emrat personal të pjesëtarëve të nacionaliteteve të ndryshme: Gjoko, Mile, Adem, Nina (“Aksion pune”, MJ-3A, f.90); Anica, Alejna, Ajsu, Afrim, Marko, Alen (“Bashkë festojmë dhe gëzohemi”, MJ-4B, f.74). Në tekstet tjera shkollore mungojnë përbajtje në të cilat përmenden emra të personave të cilët u takojnë etniteteve të ndryshme, ndërkaq janë në një farë lloj interaksioni.

Në disa nga tekstet shkollore, me një prezencë më të vogël identifikohen edhe emra të huaj. Më së shpeshti bëhet fjalë për personazhe të njoitura botërore nga filmat vizatimor ose përrallat (Nodi, Fifi, Barbi, Popaj, Pinoku -MJ-1A, MJ-1B; Pinoku, Gjepeto – MJ-2B, MJ-4B ; Xheri–MJ-4B) ose emra të cilët i hasim nëpër tekste të cilët janë vepra të autorëve jashtë Maqedonisë: *Loti dhe Lisa, Hari Poter dhe Dhoma e fshehtësive, Emili dhe detektivët, Pipi çorapëgjata* - (MJ-5). Vetëm në një tekst shkollor janë të pranishëm disa emra karakteristikë për kulturat e tjera (Lujza, Urlika, Trilevip, Dashenka, Luixhi, Abu Ali) ose emra të cilët paraqesin personazhe të njojur nga vende të largëta (Uolt Dizni, Jurij Gagarin) (MJ-4B).

Edhe në shembujt edhe në detyrat që janë prezantuar në tekstet shkollore dominojnë emrat që janë karakteristikë për maqedonasit. Së këtejmi, gjatë trajtimit të temës Përdorimi i shkronjës së madhe, më shumë shembuj ndërlidhen me emra maqedonas, autorë, revista, festa ortodokse, institucione të cilët mbajnë emra të maqedonasve të shquar (Kole Nedelkovski, Vëllezërit Milladinovci) (MJ-4B, f.44-45; MJ-4B, f. 163).

Më shumë se gjysma e autorëve të veprave në teksteve shkollore të gjuhës maqedonase janë maqedonas (55,55%), ndërsa prezenca e tyre është më e madhe në tekstet

shkollore të klasës së tretë (63,47%), klasës së katërt (64,89%) dhe klasës së pestë (69,35%). E papërfillshme është përqindja e autorëve serb (2,98%), turq (1,35%) dhe shqiptarë (0,67%), ndërsa më i shprehur është përfaqësimi i autorëve të kulturave të ndryshme botërore (14,22%). Tek të gjitha kulturat evident është dominimi i autorëve të gjinisë mashkulllore (81,15%). Tek autorët shqiptarë dhe turq nuk ka asnjë femër, tek autorët maqedonas 20% janë femra dhe po aq është edhe përqindja tek autorët e huaj (18,09%).

Gjendja, sa i përket përfaqësimit të autorëve sipas përkatesisë kombëtare dhe gjinisë është prezantuar në Tabelën 1:

Tabela 1: Përfaqësimi i autorëve të veprave letrare sipas përkatësisë – dhe gjinore në tekstet shkollore të gjuhës maqedonase

klasa gjinia përkatësia kombëtare	I			II			III			IV			V			Gjithsej		
	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %
Maqedonas	27	5	32 38,09%	51	19	70 38,88%	89	17	106 63,47%	126	33	159 64,89%	35	8	43 69,35%	328	82	410 55,55%
Shqiptarë	/	/	/	/	/	/	/	/	/	4	/	4 1,63%	1	/	1 1,61%	5	/	5 0,67%
Turq	/	/	/	3	/	3 1,66%	1	/	1 0,59%	4	/	4 1,63%	2	/	2 3,22%	10	/	10 1,35%
Serbë	2	1	3 3,57%	4	/	4 2,22%	1	2	3 1,79%	12	/	12 4,89%	/	/	/	19	3	22 2,98%
Të tjerrë	4	1	5 5.95%	16	4	20 11,11%	24	9	33 19,76%	38	1	39 15,91%	4	4	8 12.9%	86	19	105 14,22%
Tekste pa autorë			44 52,38%			83 46,11%			24 14,37%			27 11,02%			8 12.9%			186 25,2%
Gjithsej	33 82,5%	7 17,5%	84 100%	74 76,28 %	23 23,71 %	180 100%	115 80,41 %	28 19,58 %	167 100%	184 84,4%	34 15,59 %	245 100%	42 77,77 %	12 22,22 %	62 100%	448 81,15%	104 18.84%	738 100%
	40 100%			97 100%			143 100%			218 100%		54 100%			552 100%			

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Marrë në përgjithësi, në të gjitha tekstet e analizuara shkollore të gjuhës maqedonase janë përfshirë tekste dhe ilustrime të cilat e përshkruajnë atdheun – Maqedoninë, por nuk hasen përmbajtje në të cilat ai është pasqyruar si atdhe i përbashkët i më shumë bashkësive etnike.

Zhvillimi i ndjenjave patriotike më së shpeshti arrihet përmes vjershave në të cilat i këndohet atdheut si më i bukuri, më i dashuri dhe ngjashëm dhe ndaj atdheut manifestohet ndjenjë dashurie. Të këtilla janë vjershat me titull: "Atdheu im" („Мојата татковина“) (MJ-1Б , f. 21), "Si më përkëdhel atdheu" („Како ме гушка татковината“) (MJ-2А, f.180), "Panorama e atdheut" („Сликата на татковината“) (MJ-2Б, f.20), "Atdheu" („Татковина“) (MJ-2Б, f.9), "Maqedonia" („Македонија“) (MJ-3А, f.37), "Maqedonia" („Македонија“)(MJ-3Б, f.138), "Për atdheun tim" („За мојата татковина“) (MJ-3В, f.10), "Atdhe" („Татковино“) (MJ-4А, f.9), "Një atdhe ke" („Една татковина имаш“) (MJ-4Б, f. 173), "Atdheu jemi ne" („Татковината сме ние“) (MJ-4Б, f. 10), "O atdhe" („Еј, татковино“) (MJ-4В, f. 28), "Atdheu im" („Мојата татковина“) (MJ-5, f. 8). Në këtë kontekst janë kërkesat që nxënësit në revistat përfëmijë të gjejnë vjersha të tjera të përkushtuara atdheut (MJ-4В, f.11) dhe të bisedojnë me bashkëmoshatarët e tyre për domethënien e nocionit *Atdhe* (MJ-4В, f.28).

Në disa tekste promovohen bukuritë natyrore të Maqedonisë, siç është vjersha përfnxënës "Atdheu i bukur" („Убава е татковината“) (MJ-4Б, f.72), në të cilën përshkruhet liqeni i Ohrit, Lumi Radika dhe Drini i Zi, si dhe tekstet "Udhëto" („Патувај“) dhe "Sytë e Pelisterit" („Пелистерски очи“) (MJ-5, f. 32 dhe 54). Në drejtim të begatimit të njojurive sa u përket bukurive tona natyrore është edhe "Legjenda për Liqenin e Dojranit" („Легендата за Дојранското езеро“) (MJ-4Б, f.191).

Në funksion të prezantimit të atdheut, në aspekt të zhvillimit të patriotizmit dhe ndjenjës së përkatësisë, janë edhe përmbajtjet që u përkushtohen festave shtetërore dhe simboleve shtetërore. Kështu, në këngën "Më 11 Tetor" („На 11 Октомври“) shpjegohet se pse kremtohet kjo festë (MJ-3А, f.49), ndërsa përmes detyrave të parashtuara kërkohet që nxënësit të diskutojnë përfestat shtetërore në Republikën e Maqedonisë, siç është: Dita e

Pavarësisë 8 Shtatori, (Денот на независноста 8-ми Септември), me ç'rast atyre u sugjerohet t'i shfrytëzojnë njohuritë nga lënda e shoqërisë, si dhe t'i ndjekin emisionet në radio dhe televizion që u përkushtohen kësaj festë (MJ-4Б, f.10, 11 dhe 173). Në një tekst shkollor është prezantuar teksti i himnit “Sot mbi Maqedoninë lind” („Денес над Македонија се паѓа“) (MJ-3Б, f. 138), ndërsa në tekstet shkollore të klasave më të larta parashtrohen pyetje për simbolet shtetërore dhe ndjenjën të cilën e nxisin tek nxënësit (MJ-4Б , f. 173; MJ-4Б, f. 11).

Ilustrimi më shpesh i përdorur për prezantimin e simboleve shtetërore është flamuri maqedonas (MJ-1А, f. 40 dhe 104 ; MJ-1Б, f. 21; MJ-2А, f. 180; MJ-4А, f. 9; MJ-4Б, f. 11; MJ-5, f.32), futbollistë me fanellë me flamurin maqedonas (MJ-1А, f. 107), ndërsa vetëm në një tekst shkollor është prezantuar stema shtetërore (MJ-4Б, f. 10). Është i pranishëm edhe ilustrimi i hartës së botës në të cilën është pasqyruar pozita gjeografike e Maqedonisë (MJ-4Б, f. 28), si dhe harta e Republikës së Maqedonisë në të cilën janë shënuar pikat më të rëndësishme historike dhe pasuritë natyrore (MJ-3Б, f. 11; MJ-5, f. 9). Në këtë grup të ilustrimeve bëjnë pjesë edhe ato ilustrime të cilat e prezantojnë Maqedoninë dhe flamurin maqedonas (MJ-4А, f.90), si dhe fotografitë e monumentit “Makedonium” („Македониум“) si dhe monumente të tjera historike të cilat janë në Krushevë (monumente të përbashkëta të maqedonasve dhe vllehive) (MJ-3Б, f.138, 139;MJ-4Б, f. 132,133). Pikturat dhe vizatimet e tjera në këtë temë kryesisht janë peizazhe të Maqedonisë (MJ-3Б, f. 139 dhe 141; MJ-4Б, f.30 dhe 191; MJ-5, f. 9,14, 54, 148).

Transparenca ndaj botës

Transparenca ndaj botës përfaqësohet përmes veprave të cilat e promovojnë unitetin e të gjithë fëmijëve në botë, si dhe përmes, tregimeve, përrallave dhe rrëfenjave të autorëve të huaj apo nga krijimtaria popullore të popujve të tjerë. Në këngën “Buqeta më e bukur” („Најубавиот букет“) theksohet uniteti i njerëzve me kultura të ndryshme në botë përmes krahasimit me buqetën e mrekullueshme shumëngjyrëshe (MJ-2Б, f. 152), ndërsa në këngën “Dëshira e të gjithë fëmijëve” („Желбата на сите деца“) manifestohet dëshira për fëmijëri të lumtur për të gjithë fëmijët e botës (MJ-3А, f. 106) (... "Të gjithë fëmijët, të bardhë, të verdhë,

të zi të gërshtohen për një çast...") („Сите деца да се сплетат, бели, жолти, црни вчаш...). Në relacion të njëjtë janë edhe tekstet “Buzëqeshja” („Насмевка“) (... “Buzëqeshja në të gjitha gjuhët është e njëjtë dhe të gjithë njerëzit e kuptojnë shkëlqyeshëm”) (... Насмевката на сите јазици е иста и сите луѓе одлично ја разбираат.“) (MJ-3A, f. 105) dhe “Lidhjet me gjithësinë” („Вселенски врски“) (“...Alo o Zezak, o Bardhosh, o Verdhosh, o Kuqalosh, nga shkretëtira dhe oqeane, nga qytete dhe fshatra...”) (...Ало Црнче, Белче, Жолтче, Црвенче, од пустини и океани, од градови и села..“) (MJ-3B, f. 110). Në funksion të njohjes së qyteteve dhe kontinenteve të reja, janë ofruar tre tekste: Nju-Jorku është qytet i madh në të cilin përmendet qyteti Nju-Jork, Nju-Delhi, Nju Orleans (MJ-2A, f. 131), “Maksimi dhe anët e botës” („Максим и страните на светот“) (MJ-3B, f. 135), ku fëmija me emrin Maksim nuk mund të vendos në cilën anë të botës të udhëtojë: a të shkojë në Lindje në Azi, në Jug në Afrikë ose në Veri në Polin Verior dhe teksti për zbulimin e Amerikës nga lundruesi Kolumbo (MJ-4B, f. 15).

Tekstet shkollore të gjuhës maqedonase u ofrojnë mundësi nxënësve të njihen me veprat letrare të shkrimitarëve nga vende të ndryshme, siç janë: “Abetarja e Pinokut” („Букварот на Пинокио“), “Parku argëtues i babait tim” („Забавниот парк на татко ми“), “I pari në gjithësi” („Прв во вселената“), “Tregimi për shiun” („Приказна за дождот“) dhe “Tregimi për borën” („Приказна за снегот“), “Krijesa më e fuqishme” („Најмоќното суштество“), fragment nga “Lisa dhe Lota” („Двојната Лота“), “Nëna e artë dhe tezja e mirë” („Злата мајка и добрата тетка“) (MJ-4B, f. 88, 102, 108, 128 dhe 129, 146, 162), me fragmente nga veprat e popullarizuara “Hari Poteri dhe dhoma e fshehtësirave” („Хари Потер и одајата на тајните“), “Emili dhe detektivët” („Емил и детективите“) dhe “Pipi çorapëgjata” („Пипи догиот чорап“) (MJ-5, f. 140), si dhe përrallat e Ezopit, Lafontenit, Harcenbushit dhe tregimet e krijimtarisë popullore të popujve të tjerë (MJ-4A, f. 60, 83, MJ-4B, f. 181).

Vetëm në tekstin shkollor për klasën e pestë haset përbajtja në të cilën bëhet fjalë për të drejtat e fëmijës dhe i njëjti pasqyrohet edhe me ilustrim të fëmijëve me ngjyra të ndryshme të lëkurës, nën të cilin shkruan: “*Të gjithë fëmijët janë të njëjtë*” („Сите деца се еднакви“), si dhe ilustrimi i fëmijëve të cilët luten nën të cilin shkruan: “*Fëmija ka të drejtë ta zgjedh fenë e vet*” („Детето има право да ја избере својата религија“) (MJ-5, f. 28). Në

disa tekste shkollore theksohen festa të cilat kremitohen në më shumë vende të botës, siç është 1 Maji, e cila pasqyrohet përmes këngës me titullin e njëjtë, si shembull uniteti midis të ndryshëmve (MJ-3A, f. 94), pastaj Dita e Planetit Tokë 22 Prilli, përmes tekstit i cili e vë në dukje shfrytëzimin pa plan të resurseve natyrore dhe ndotjen e Planetit Tokë. (MJ-5, f. 138) dhe Dita Botërore e Gënjeshtrave 1 Prilli (MJ-4B, f. 112).

Transparenca ndaj botës në tekstet shkollore të gjuhës maqedonase të dedikuar për nxënësit e klasave fillore kryesisht është prezantuar përmes ilustrimeve të figurave dhe heronjve nga filmat e njojur vizatimor botërorë dhe përmes përrallave (Breshkat Ninxha, Nodi, Fifi, Borëbardha dhe shtatë xhuxhët, Barbi, Pajo, Mini Mausi etj.) (MJ-1A; MJ-2B, f. 104; MJ-2B, f. 117 dhe 118; MJ-3A, f. 130 dhe 131; MJ-3B, f. 185), Bukuroshja e fjetur, E Përhitura, (MJ-1B), Pinoku, Bambi, Tre derrkucët, Kësulëkuqja (MJ-1B), fotografi të kafshëve të cilat jetojnë në kontinentet tjera (elefantë, krokodilë, zebra), ilustrime të pjesëtarëve të racave të tjera (japonezë), sporte (ragbi) dhe anije kozmike (MJ-1A, f. 66) dhe fotografi nga qytete të njoitura botërore metropolitane (Nju-Jork) (MJ-1B, f. 95; MJ-2A, f. 11 dhe 131). Në përputhje me interesimin dominant të fëmijëve të kësaj moshe ndaj heronjve të filmave vizatimor, edhe në detyrat stimulohet diskutim për të njëjtit (MJ-3B, f. 84).

Një kategori tjetër e ilustrimeve të cilat e vënë në dukje unitetin në kontekstin global janë ato ilustrime të cilat pasqyrojnë fëmijë të racave të ndryshme të cilët janë të përqafuar, të kapur dorë për dore rrreth rruzullit tokësor ose lozin bashkë (MJ-2B, f. 152 dhe 167; MJ-3A, f. 106; MJ-4A, f. 38), ndërsa në një ilustrim janë pasqyruar fëmijë të veshur me veshje kombëtare nga vende të ndryshme të botës (MJ-4B, f. 10).

KONKLUZIONE

- Nga analiza e realizuar ndaj teksteve shkollore të gjuhës maqedonase, prej klasës së parë deri në të pestën të arsimit fillor nëntëvjeçar, mund të konkludohet se përfaqësimi i elementeve interkulturor nuk është shumë i shprehur.
- Më të përfaqësuar janë tekstet, pyetjet, detyrat dhe ilustrimet të cilat kanë të bëjnë me identitetin kulturor të popullit maqedonas, i cili në mënyrë dominante

përfaqësohet përmes kremit të festave fetare Krishtlindjeve dhe Pashkëve, si dhe përmes figurës së Goce Dellçevit, si revolucionar i shquar nga e kaluara maqedonase. Identiteti kulturor i pjesëtarëve të bashkësive tjera etnike, të cilat jetojnë në Maqedoni, është përfaqësuar me numër të vogël të teksteve dhe ilustrimeve, të cilët kryesisht e pasqyrojnë identitetin e myslimanëve, para së gjithash përmes zakoneve që kanë të bëjnë me festën e Bajramit.

- Në tekstet shkollore është përfshirë një numër i vogël i teksteve dhe ilustrimeve të cilët e vënë në dukje interaksionin midis bashkësive të ndryshme etnike. Respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi shumë më shumë identifikohen në detyrat dhe kërkesat të cilat u parashtronen nxënësve gjatë përpunimit të teksteve, veçanërisht në lidhje me kremin e festave krishtere dhe myslimane dhe njoftimin me zakonet tradicionale *të tjetrit*.
- Numri më i madh i teksteve shkollore të gjuhës maqedonase nuk përmbajnë tekste ose ilustrime të cilat në mënyrë eksplikite e vënë në dukje prezencën e stereotipave dhe paragjykimeve në bazë etnike dhe fetare. Vetëm në një numër të vogël të teksteve shkollore ilustrimet i vënë në dukje stereotipat gjinor sa i përket rolit të nënës në familje dhe sa i përket ngjyrës së rrobave të vajzave.
- Përqindja më e madhe e emrave personal të cilët i hasim në tekstet shkollore, shembujt dhe detyrat, janë karakteristikë për maqedonasit. Në tekstet shkollore për klasat më të larta janë të pranishëm edhe emrat që i përdorin bashkësitë e tjera etnike, megjithatë, është shumë i vogël numri i përmbajtjeve në të cilat përmenden bashkë emrat e personave të cilat u takojnë bashkësive të ndryshme etnike.
- Më shumë se gjysma e autorëve të veprave letrare, të cilët janë përfaqësuar në tekstet shkollore, janë maqedonas. Autorët e bashkësive të tjera etnike janë përfaqësuar shumë pak, ndërsa autorët e huaj kanë një përfaqësim më të shprehur. Te të gjitha kombësitë dominojnë autorët meshkuj.
- Përmbajtjet me të cilat përfaqësohet atdheu orientohen në drejtim të zhvillimit të ndjenjave patriotike, spikatjes së festave dhe simboleve shtetërore dhe thurjes së lavdeve për bukuritë natyrore të Maqedonisë, por në asnjërin nga tekstet e analizuara shkollore atdheu nuk është prezantuar në kontekstin multikultural.

- Transparencya ndaj botës në tekstet e analizuara shkollore për klasat fillore më së shpeshti është prezantuar përmes ilustrimeve të heronjve nga filmat vizatimorë dhe tregimeve, ndërsa në klasat më të larta janë të pranishme veprat letrare të autorëve të huaj, si dhe tekstet e ilustrimet që kanë të bëjnë me unitetin dhe të drejtat e fëmijëve, si dhe me festat internacionale.

GJUHA SHQIPE

Në këtë analizë janë përfshirë 11 tekste shkollore në gjuhën shqipe, të cilat përdoren në procesin mësimor prej klasës së parë deri në të pestën në arsimin fillor nëntëvjeçar (Aneksi 1).

Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare)

Në tekstet shkollore të gjuhës shqipe në mënyrë dominante është prezantuar identiteti kulturor i shqiptarëve, kryesisht përmes karakteristikave kombëtare dhe fetare, veprave letrare, ngjarjeve dhe figurave historike dhe veshjeve tradicionale.

Identiteti kombëtar veçanërisht theksohet në këngët “Unë jam Shqiptar”(„Яс сум Албанец“) (AJ-4B, f.37) dhe “Gjuha Shqipe” („Албанскиот јазик“), në të cilat autori i thërret bashkëkombësit e tij ta mësojnë gjuhën (“...*Të dashur shqiptarë, mblidhuni dhe dëgjoni, mësoni gjuhën sa më parë!*”) („...Пријатели Албанци, соберете се и слушнете ме, што поскоро јазиком учете го!“) (AJ-4B, f.13). Në kontekst të potencimit të rëndësisë së gjuhës dhe alfabetit për identitetin kombëtar është: teksti i përkushtuar *Ditës së alfabetin të gjuhës shqipe 22 Nëntori* (“Денот на албанската азбука 22 ноември“) në Manastir më 1908 (“Во Битола во 1908 год.”) (AJ-5, f. 64), kënga “Në Manastir”(„Во Битола“) (AJ-4B, f. 23) dhe teksti për Kongresin e Manastirit („Битолскиот Конгрес,“) në të cilin në vitin 1908 është themeluar dhe standardizuar alfabeti i gjuhës shqipe (AJ-4B, f. 13). Një festë tjeter e

rëndësishme për arsimin në gjuhën amtare të shqiptarëve është *Dita e Mësuesit* (Денот на албанскиот учител) 7 Marsi, e kënduar në këngën “Korça” („Корча“), e cila e mban emrin e qytetit në të cilin është hapur shkolla e parë shqipe në vitin 1887 (AJ-4Б, f. 88). Festa e njëjtë përmendet edhe në tekstin “Marsi sjell shumë gjëra” („Месецот март ни носи многу нешта“) (AJ-3Б, f. 85). Në mënyrë që nxënësit të njihen me shkrimtarët shqiptarë dhe me krijimtarinë e tyre, në tekstin shkollor të klasës së pestë janë dhënë biografi të shkurtra të pesë autorëve (AJ-5, f. 24, 28, 66, 86, 93).

Nga figurat historike, në tekstet shkollore hapësirë më e madhe i përkushtohet Skënderbeut (Скендербег). Atij i thuren lavde në këngët me titull “Skënderbeu” („Скендербег“) (AJ-2Б, f. 130; AJ-2Б, f. 116), në tekstin “Guri i Skënderbeut” („Каменот на Скендербег“) (AJ-3А, f. 166) dhe “Dëllinja e Skënderbeut” („Смреката на Скендербег“) (AJ-5, f. 66). Në tekstin “Porosia e fundit e Skënderbeut” („Последната порака на Скендербег“), përmes fjalëve të heroit të tyre “*Çdoherë të jeni të bashkuar sepse kështu edhe pa tua do të jeni ngadhënjimtar*” („Секогаш да бидете заедно зашто така и без мене ќе бидете победници“), (AJ-3Б, f. 31) shqiptarët thërriten të bashkohen dhe të jenë unikë. Me figurën dhe veprën e Skënderbeut ndërlidhen edhe tekstet: “Mirë se erdhe në Shkup, Skënderbe!” („Добро дојде во Скопје Скендербег“) dhe “Skënderbeun e donte gjithë populli” („Народот го сака Скендербег“), përkushtuar ndjenjës së gëzimit të shqiptarëve në Maqedoni për shkak të vendosjes së përmendores së tij në Shkup (AJ-4Б, f. 33; AJ-4Б, f. 68).

Një figurë femërore në historinë shqiptare, e cila është prezantuar në tekstet shkollore është pionierja e arsimit shqip për femra Sevasti Qiriazi – Dako, e cila ka marrë pjesë në Kongresin e Manastirit – Alfabetit (Конгресот на албанската азбука) (AJ-4А, f. 137). Një figurë tjeter e rëndësishme femërore nga historia më e re është Nëna Terezë, humanizmi i së cilës është kënduar në këngën “Nëna jonë Terezë” („Нашата Мајка Тереза“) “... *Nëna Terezë, nënë bujare, ti bija jonë shqiptare...*” („...Мајка Тереза, мајко дарежлива, ти наша ќерко Албанка...“) (AJ-4Б, f. 44).

Vetëm teksti “Flamuri magjik” („Волшебното знаме“) i është përkushtuar flamurit shqiptar (f. 130-131), ndërsa në tekstin e njëjtë shkollor janë prezantuar disa vargje nga himni shqiptar (AJ-4А, f. 132).

Nga festat fetare është përmendur vetëm Shëngjergji (Гурѓовден), të cilin disa shqiptarë e festojnë sipas zakonit në kuadër të së cilit përgatiten ushqime tradicionale dhe praktikohen rite me foshnjat. Kjo festë përmendet në tekstin “Më fal, kanarinë” („Извини канаринче“), “... *nata para festës* së *Shëngjergjit...*” („...вечерта пред празником Гурѓовден...“) (AJ-5, f. 103).

Proporcionalisht me tekstet, numri më i madh i ilustrimeve e pasqyrojnë figurën e Skënderbeut (Скендербег) (AJ-2B, f. 130; AJ-2B, f. 116; AJ-3A, f. 166, AJ-4A, f. 136; AJ-4A, f. 133; AJ-4B, f. 33; AJ-5, f. 66). Nga figurat e tjera të afirmuara është i pranishëm portreti i Nënës Terezës (Мајка Тереза) (AJ-4B, f. 64) dhe i përfaqësuesit të rilindjes shqiptare, Naim Frashëri (Наим Фрашери) (AJ-4B, f. 13).

Kemi një numër të madh të ilustrimeve në të cilat është prezantuar veshja tradicionale shqiptare e meshkujve (AJ-1B, f. 60; AJ-3B, f. 7, 31, 33, 34, 44, 56, 107; AJ-4B, f.37; AJ-4B, f. 33; AJ-5, f. 22 dhe 55). Pastaj, kemi ilustrime të xhamive si objekte fetare të cilat ndërlidhen me fenë myslimane si besim dominant fetar i shqiptarëve në Republikën e Maqedonisë (AJ-1A, f. 49; AJ-2A, f. 69). Më rrallë kemi objekte fetare të pjesëtarëve të fesë katolike, e cila është më pak e pranishme tek shqiptarët, siç është Katedralja në të cilën valon flamuri shqiptar (AJ-4A, f. 130, 131). Flamuri shqiptar është prezantuar edhe në tekste tjera shkollore (AJ-3A, f. 167; AJ-4A, f. 132), ndërsa simbole tjera, të cilat janë të rëndësishme për historinë dhe identitetin kulturor të shqiptarëve, janë shpata dhe përkrenarja e Skënderbeut (AJ-3A në f. 167).

Interaksi midis të ndryshëmve (respekti, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Në asnjë tekst shkollor të gjuhës shqipe prej klasës së parë deri në të tretën nuk hasen tekste, detyra ose ilustrime të cilat e vënë në dukje interaksionin midis pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë. Vetëm në tekstin shkollor për klasën e pestë, me titull: “Në kursin e gjuhës” („На јазичен курс“) bëhet fjalë për shoqërimin e fëmijëve të cilët bashkë e ndjekin kursin në gjuhë të huaj, ndërsa u përkasin etniteteve të ndryshme të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë: Arta Jusufi nga Gostivari

(shqiptare), Ylker Ali nga Vrapçishti (turk), Ivica Risteski nga Gostivari (maqedonas), si dhe boshnjakë, romë etj. (AJ-5, f. 65). Përveç vënies në dukje të shoqërimit, në tekstu theksohet edhe njohja e gjuhës së të tjerëve: "...*Unë do të përpinqem tua sqaroj në gjuhën shqipe dhe maqedonase. Besoj se nuk do të kemi probleme – tha profesoresha. Jo, -u dëgjua përgjigjja unanime. Ne të gjithë i njohim gjuhët e njëri-tjetrit. Ne jemi shokë të mirë dhe shpesh jemi bashkë...*" („...*Јас ќе се обидам да ви објаснам на албански и на македонски јазик. Верувам дека нема да имаме проблеми – рече професорката. Не, -викнаа сите заедно. Ние сите ги познаваме јазиците на другарите. Ние сме добри другари и често сме заедно..*“).

Vetëm në një tekstu shkollor të klasës së katërt është pasqyruar një ilustrim i një shqiptari dhe një romi të përqafuar, ndërsa poshtë ilustrimit shkruan: UNË + TI = MIQËSI (ЈАС + ТИ = ПРИЈАТЕЛСТВО) (AJ-4A, f. 67). Në tekstet e tjera shkollore nuk ka ilustrime në të cilat është evident interaksioni midis të ndryshëmve.

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Marrë në përgjithësi, në tekstet shkollore nuk janë vërejtur tekste dhe ilustrime të cilat i vënët në dukje stereotipat dhe paragjykimet. Përjashtim bëjnë disa ilustrime përmes të cilave në mënyrë stereotipe është pasqyruar roli i gruas si e vetme në familje, e cila kujdeset për punët e shtëpisë dhe ofrimit të ndihmës fëmijëve gjatë mësimit dhe shoqërimit të tyre deri në shkollë (AJ-1A, f. 5, 15, 16, 65). Teksti i vetëm i cili i vëtëm në dukje stereotipat sa i përket profesionit është "Pastruesi i ri" („Новиот чистач“), në të cilin pastruesi në Kopshtin zoologjik ka emër mysliman (Иса) (AJ-3Б, f. 80).

Emrat personal dhe autorët

Në përbajtjet e teksteve shkollore të gjuhës shqipe në një përqindje më të madhe hasen emrat personal të cilët janë karakteristikë për shqiptarët (Lule, Era, Agim, Blerim,

Gent...AJ-3A; Adrian, Anila, Ardi, Vjollca, Zana, Rona...AJ-3B; Emir, Zana, Taulant, Gent, Drini...AJ-4A; Besa, Dritan, Shega,...AJ-4B; Drita, Bekim, Petrit, Faton, Krenar, Marku, Arben...AJ-4B; Drita, Genci, Luli, Shpend, Afërdita...AJ-5).

Vetëm në një tekst shkollar për klasën e tretë dhe në tekstin shkollar të vetëm për klasën e pestë, në një numër të vogël, janë të pranishëm edhe emrat të cilët i hasim tek maqedonasit (Ana, Vera, Diana, Eva, -AJ-3A; Pavle, Ivica -AJ-5A). Në një tekst shkollar janë përfshirë emra personal të cilët janë të përbashkët për pjesëtarët e bashkësive etnike të besimit fetar mysliman (Orhan, Halil, Hajrie, Ylker – AJ-5A), ndërsa thuaja se në të gjitha tekstet shkollore të klasës së tretë deri në të pestën janë të pranishëm nga disa emra të huaj personal (Enco, Ferari, Zhill Uilniv në tekstin “Automobili i kuq” (“Црвената кола”) nga autor i panjohur; Xhambullati dhe Xhorxhi në tekstin “Kampionët e vegjël” (“Малите шампиони”) (AJ-3A, f. 177); Nikolina, Zhurdeni në tekstin “Zhurdeni dhe mësuesi” (“Журден и учителот”) nga Zhan Molieri; Pinoku dhe Xhepeto në “Libri i Pinokut” (“Книгата на Пинокио”); Huan në tregimin popullor kinez “Huani dhe milingona” (“Хуан и мравката”) (AJ-3B, f. 91, 18, 11); Enrik, Klaudi, Pjer (AJ-4B); Enrik, Eva (AJ-5).

Nuk ka asnje tekst në të cilin janë përfshirë bashkërisht emrat e pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike në Maqedoni, të cilët do ta pasqyronin integrimin midis tyre.

Sa i përket përfaqësimit të autorëve në tekste të cilët janë përfshirë në tekstet shkollore, në mënyrë evidente dominojnë autorët shqiptarë dhe autorët e gjinisë mashkullore (shih Tabelën 2). Në tekstet shkollore të klasës së parë dhe të dytë kemi një numër më të madh të teksteve pa autorë (80,5%), dhe së këtejmi edhe numri i autorëve shqiptarë është më i vogël (16,66%, 14,44%), ndërsa në tri klasat e ardhshme, përqindja e tyre rritet në masë të konsiderueshme (mbi 60%). Është indikative që në 11 tekstet e analizuara shkollore ka vetëm 6 tekste të autorëve maqedonas, e që është një përfaqësim më i vogël se 1%, vetëm një tekst të autorit serb dhe asnje tekst të autorëve turq. Një përqindje pre 8,76% të teksteve janë hartuar nga autorë të cilët u përkasin kulturave që nuk janë karakteristike për Republikën e Maqedonisë, me ç'rast mund të vërejmë se përqindja e përfaqësimit të tyre është më e vogël tek tekstet shkollore të klasës së parë dhe të dytë (2,77%, 4,33%), ndërsa shënon rritje dhe përafërsisht është i njëjtë me ato të klasës së tretë dhe të katërt (14,72%, 13,93%).

Sa i përket përkatësisë gjinore të autorëve, pjesa më e madhe është e gjinisë mashkulllore (306 ose 91,61%), ndërsa numri i autoreve femra është në masë dukshëm më të vogël (28 ose 8,38%). Autorët meshkuj dominojnë dhe kjo vërehet si tek autorët shqiptarët ashtu edhe tek autorët e skenës më të gjerë kulturore.

Tabela 2: Përfaqësimi i autorëve të veprave letrare sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore në tekstet shkollore të gjuhës shqipe

klasa	I			II			III			IV			V			Gjithsej		
	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %
gjinia përkatësia kombëtare																		
Maqedonas	12	/	12 16,66%	37	3	40 14,44%	71	8	79 61,24%	93	8	101 61,21%	32	2	34 64,15%	245	21	266 38,21%
Shqiptarë	/	/	/	1	/	1 0,36%	1	1	2 1,55%	2	0	2 1,21%	1	/	1 1,88%	5	1	6 0,86%
Turq	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	
Serbë	/	/	/	1	/	1 0,36%	/	/	/	/	/	/	/	/	1	/	1 0,14%	
Të tjerë	2	/	2 2,77%	10	2	12 4,33%	17	2	19 14,72%	21	2	23 13,93%	5	0	5 9,43%	55	6	61 8,76%
Tekste pa autorë			58 80,55%			223 80,5%			29 22,48%			39 23,63%			13 24,52%			362 52,01%
Gjithsej	14 100%	0 0%	72 100%	49 90,74%	5 9,25%	277 100%	89 89%	11 11%	129 100%	116 92,06%	10 7,93%	165 100%	38 95%	2 5%	53 100%	306 91,61%	28 8,38%	696 100%
	14 100%			54 100%			100 100%			126			40				334	

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në tekstet shkollorë të gjuhës shqipe mungojnë përbajtjet të cilat e prezantojnë atdheun, Republikën e Maqedonisë, në kontekstin interkulturor. Zhvillimi i përgjegjësisë dhe kujdesit për atdheun identifikohet vetëm me një këngë e cila është përfshirë në tekstin shkollor për klasën e dytë: “*Ta respekojmë atdheun*”/ *Ta ndërtojmë dhe zbulurojmë* („Татковината да ја почитуваме,/Да ја издигнеме и разубавиме“), në këngën “Të vegjlit” (“Малите”), AJ-2Б, f. 131) dhe me një pyetje e cila parashtronhet në fund të këngës “*Çka duhet të bëjnë fëmijët për atdheun?*” („Што треба да прават децата за матковината?“). Bukuritë e atdheut janë pasqyruar në një këngë të tekstit shkollor për klasën e tretë (“Zogjtë e liqenit”–“Езерските птици”, AJ-3А, f. 173, i përkushtohet Liqenit të Ohrit dhe Lumin Drini i Zi), si dhe përmes disa ilustrimeve të Malit Sharr, Shkupit, Tetovës dhe Ohrit, të cilët duhet ta stimulojnë ushtrimin gojor (AJ-1Б, f. 60). Në kontekst të zhvillimit të patriotizmit është edhe kënga “Përgjërimi për jugun” (“Т'га за југ”) e Konstantin Milladinovit (AJ-5, f.106), i cili është autor i vetëm maqedonas i teksteve të përfshira në këtë tekstu shkollor.

Transparenca ndaj botës

Analiza përbajtësore e teksteve shkollorë të gjuhës shqipe e vë në dukje prezencën e më shumë elementeve interkulturore të cilat janë në një kontekst global të kuadrit më të gjerë. Së këtejmi, në disa tekste shkollorë janë përfshirë të drejtat e fëmijëve të cilat janë përkufizuar nga Organizata e Kombeve të Bashkuara (AJ-1А, f.3; AJ-2А, f.3; AJ-2Б, f. 155; AJ-4Б, f. 3). Kultivimi i paqes dhe bashkëjetesës midis të ndryshëmve perceptohet në tekstin “Ngjyrat e lëkurës” (“Боите на кожата”) “... edhe ata e kuptuan se bota është një dhe duhet të duhem i njëri me tjetrin. Lumturia e tyre buron nga dashuria dhe jo nga ngjyra e lëkurës...” („...и тие разбраа дека светот е еден и треба да се сакат еден со друг. Нивната среќа доаѓа од љубовта, а не од бојата на кожата...“, AJ-3А, f. 158); në temën: *Flasim – jemi vëllezër të një bote* (*Ние сме браќа на една земја*) “*Çdo shpend e ka këngën e vet/çdo popull gjuhën e vet/por, të gjithë këndojmë njëlloj dhe*

bashkë./Luftë – Jo!/ Liri – Po!” („Секоја птица има своја песна,/секој народ својот јазик/но, сите исто и заедно пееме./Војна -не!/Слобода -да!”, AJ-3A, f. 160); нё кëngët “Ejani o fëmijë” (“Дојдете деца”) ...*me tingujtë e kësaj kënge t'i rrëzojmë muret/Të kapur dorë për dore të ndërtojmë ura*” (...со звукот на ова песна да рушиме сидови/Фатени за раце да градиме мостови”) (AJ-3B, f. 114), “Porosia” (“Порака”) “*Ne fëmijët/ me ngjyrë të bardhë/ të verdhë dhe të zezë/ njerëzve të mbarë botës/ ua dërgojmë këtë mesazh:/bomba atomike/tanke/dhe topa/JO, NUK DUAM!...*” („Ние децата/ од бела/жолта/и црна боја/на луѓето од целиот свет/ви ја испраќаме оваа порака:/атомски бомби/тенкови/и топови/НЕ САКАМЕ,НЕ!...”, AJ-4B, f. 162), “*Ne jemi*” (“Ние сме”) “... *ne jemi armata më e re në botë. E cila lufton kundër luftës dhe armatimit...*” („...ние сме најмладата војска на светот/што се бори против војна и вооружување...”, AJ-5, f. 36), “*Bota do të jetë një*” (“Светот ќе биде еден”) (AJ-5, f. 138).

Transparenca ndaj kulturave tjera identifikohet нё tekstin “Fëmija i mrekullueshëm i shekullit” (“Прекрасното дете на векот”), нё тë cilin prezantohen të dhëna biografike për kompozitorin e famshëm Wolfgang Amadeus Mocart (AJ-4B, f. 94), si dhe нё кëngën „Çka thotë shkronja M” („Што ни кажува буквата М“), нё тë cilën fjala nënë ёshtë prezantuar нё disa gjuhë botërore („*Mami*”, „*madre*“, „*mam*“ „*mother*”, AJ-1A, f. 77).

Sa i përket *shprehjes me gojë*, нё ushtrimet gojore “Në cilin vend të botës jetojmë”, bëhet fjalë për respektimin dhe shoqërimin midis të ndryshëmve нё një kontekst më тë gjierë: “...*pavarësisht se jemi të ndryshëm, ne duhet të duhem. Vetëm në këtë mënyrë do të jetojmë të lumtur...*” (AJ-3A, f. 159). Ѓshtë prezantuar edhe ilustrimi me fëmijë тë cilët нё hartën botërore e tregojnë Republikën e Maqedonisë.

Një pjesë e madhe e përmbajtjeve тë theksuara shoqërohen me ilustrime нё тë cilat janë prezantuar fëmijë me ngjyra тë ndryshme тë lëkurës (AJ-1B, f. 95; AJ-3A, f. 160), fëmijë me kultura тë ndryshme тë cilët janë kapur dorë për dore rrëth rruzullit tokësor (AJ-3B, f. 114; AJ-5, f. 138), fëmijë me flamuj nga vende тë ndryshme (AJ-4A, f. 132). Нё dy ilustrime e kemi hartën e botës dhe globin (AJ-2B, f. 10, 11), ndërsa disa ilustrime kanë тë bëjnë me тë drejtat e fëmijëve (AJ-1B, f. 98).

KONKLUZIONE

- Nga analiza e realizuar ndaj teksteve shkollore të gjuhës shqipe për klasën e parë deri në të pestën të arsimit fillor nëntëvjeçar, mund të konludohet se përfaqësimi i elementeve interkulturore është shumë i vogël.
- Më të përfaqësuar janë tekstet dhe ilustrimet që kanë të bëjnë me identitetin kulturor të shqiptarëve, i cili më së shpeshti pasqyrohet përmes figurave historike siç është Skënderbeu, përmes potencimit të rëndësisë së gjuhës dhe alfabetit shqip dhe përmes kremit të datave të rëndësishme lidhur me standardizimin e tyre dhe arsimin në gjuhën amtare. Veç kësaj, theksohen edhe simbolet kombëtare shqiptare (flamuri, himni), veshjet tradicionale dhe objektet fetare (xhamitë). Habit fakti se as në tekstin dhe as në ilustrime nuk hasim shembuj sa u përket zakoneve gjatë kremit të festave të mëdha myslimane, siç është Bajrami.
- Vetëm në dy tekste shkollore të gjuhës shqipe hasim tekste ose ilustrime të cilat e vënë në dukje interaksionin midis pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë.
- Asnjë tekst shkollor i gjuhës shqipe nuk përban tekste apo ilustrime të cilat e vënë në dukje prezencën e paragjykimeve në bazë etnike ose fetare. Kemi vetëm nga një shembull të stereotipit në bazë të gjinisë dhe profesionit.
- Emrat personal, të cilët janë karakteristikë për shqiptarët, janë më shumë të pranishëm në të gjitha tekstet shkollore të gjuhës shqipe. Vetëm në dy tekste shkollore përmendet një numër më i vogël i emrave të cilët identifikohen si emra maqedonas, ndërsa vetëm në një tekst kemi emra të cilët i hasim edhe tek bashkësitë e tjera etnike të besimit fetar mysliman.
- Në tekstet shkollore dominon prezenca e teksteve të autorëve shqiptarë, shumë pak janë përfaqësuar autorët maqedonas, autorët serbë janë në numër të papërfillshëm, ndërsa autorët e përkatësive të tjera etnike fare nuk janë të përfaqësuar. Më e shprehur është përqindja e autorëve të huaj, ndërsa numri i tyre është përafërsisht një e dhjeta e veprave pa autorë. Dominimi i gjinisë mashkulllore është evident tek të gjithë autorët.

- Atdheu është prezantuar përmes disa këngëve në të cilat u thuren lavde bukurive të tij natyrore, si dhe përmes disa ilustrimeve të qyteteve dhe peizazheve nga Maqedonia Perëndimore. Nuk ka përmbajtje të cilat e pasqyrojnë Republikën e Maqedonisë në kontekstin multikulturor.
- Tekstet shkolllore përmbajnë shumë tekste, informata dhe ilustrime të cilat e vënët në dukje transparencën ndaj botës. Pjesa më e madhe e tyre ka të bëjë me pasqyrimin e të drejtave të fëmijëve, paqes dhe unititetit të fëmijëve të racave, kulturave dhe shteteve të ndryshme.

GJUHA TURKE

Në këtë analizë janë përfshirë pesë tekste shkolllore të lëndës gjuha turke të cilat përdoren në procesin mësimor prej klasës së parë deri në të pestën në arsimin fillor nëntëvjeçar (Aneksi 1).

Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare)

Në tekstet shkolllore të gjuhës turke prej klasës së parë deri në të pestën, identiteti kulturor i pjesëtarëve të bashkësisë turke është pasqyruar përmes teksteve, pyetjeve për diskutim dhe ilustrimeve. Në tekstet vihet në dukje se çdo turk duhet të jetë i njoftuar me historinë dhe kulturën kombëtare. Shembull më emblematik i veprës letrare, e cila e thekson krenarinë dhe lumturinë për shkak të përkatësisë në këtë bashkësi etnike është kënga “Ben Türküm” (“Unë jam turk”) (TJ-5, f.17). Përveç kësaj, përmenden edhe figura të rëndësishme historike, siç është: Qemal Ataturku në tregimin “Atatürk ve çocuk” (“Ataturku dhe fëmija”) (TJ-34, f. 53) dhe në këngën “Atatürk” (“Ataturk”) (TJ-4, f. 44), ku theksohet roli i tij në ndërtimin e Republikës së Turqisë. Traditat dhe zakonet të cilat praktikohen në familjen tipike turke këndohen në vargjet “Ailemiz” (“Familja jonë”) (TJ-3, f. 45). Në këtë kontekst përshkruhet edhe kremitimi i festës myslimanë Bajrami në këngën “Şeker bayramı” (“Sheqer Bajrami”) (TJ-3, f.150) dhe në tregimin “Bayram yeri” (Vendi festiv i Bajramit) (TJ-4, f. 126). Gjuha, si pjesë e identitetit kulturor, këndohet në

këngët: "Güzel Türkçem" ("Gjuha ime e bukur turke") (TJ-3, f. 83), "Güzel Türkçem" ("Gjuha ime e bukur turke") (TJ-4, f. 63) dhe "Lisan" ("Gjuha") (TJ-5, f. 66).

Në tekstet e analizuara shkollore përmenden edhe dy festa: Dita e arsimit turk, 21 Dhjetori, festa kombëtare e bashkësisë turke që festohet vetëm në Republikën e Maqedonisë dhe Festa e fëmijëve, e cila në Republikën e Turqisë kremtohet më 23 Prill, ndërsa këndohet në këngën e njëjtë "Çocuk bayramı" ("Festa e fëmijëve") (TJ-5, f. 105). në tekstin "Çanakkale geçilmez" ("Çanakale nuk mposhtet") përshkruhet heroizmi i popullit turk (TJ-5, f. 89).

Pyetjet për diskutime me nxënësit, që kanë të bëjnë me identitetin kulturor të turqve, kryesisht kanë të bëjnë me kërkesën që të përshkruhet si kremtohet Bajrami sot në familjet turke (TJ-3, f. 150), si dhe të pyeten më të moshuarit e familjeve se si janë kremluar festat në të kaluarën, në mënyrë që të bëhet një krahasim me gjendjen aktuale. Nga nxënësit kërkohet të bëjnë hulumtime prej kur kremtohet festa kombëtare e turqve 21 Dhjetori – Dita e arsimit turk në Republikën e Maqedonisë.

Ilustrimet të cilat pasqyrojnë aspekte të ndryshme të identitetit kulturor të turqve, më së shpeshti e shoqërojnë tekstin dhe janë shpesh të pranishëm në tekstet shkollore të dedikuara për nxënësit e moshës më të vogël. Së këtejmi, në mënyrë ilustruese është pasqyruar se si kremtohet festa e Bajramit (TJ-1A, f. 76). Në disa tekste shkollore janë përfshirë ilustrime të Nasradin Hoxhës (TJ-2, f. 96; TJ-4, f.33; TJ-5, f. 31 dhe 102) dhe të babait të kombit turk, Qemal Ataturk (TJ-2 , f. 96 ; TJ-4, f. 64, 66; TJ-05, f. 31 dhe 102), të flamurit turk dhe hartës gjeografike të Republikës së Turqisë (TJ-4, f.63; TJ-5, f.17). Janë prezantuar ilustrime të femrave dhe meshkujve të veshur me kostume tradicionale (TJ-4, f. 33), gjyshja me shami, si dhe një pjesë e veshjes tradicionale të grave (TJ-2, f. 24 dhe 59), ilustrimi i familjes në të cilin prindërit rrinë ulur dhe pinë çaj ndërsa fëmijët lozin (TJ-3, f. 45), instrumenti muzikor tradicional - „saz“ (TJ-5, f. 54), ilustrimi i trimërisë dhe fuqisë së heroit Sejit Ali i cili e ka ngritur topin me peshë prej 257kg (TJ-5, f. 89).

Interaksi midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Interaksi midis të ndryshmëve haset në më shumë këngë ose në prozë ku përmendet shoqërimi, marrëdhënia midis nxënësve, prindërve dhe farefisit. Të këtillë janë tekstet: "İki arkadaş" ("Dy shokë"), "Orkestra"("Orkestra"), "Sihirli pasta" ("Torta

magjike”), “İmece” (“Bashkëpunimi”), “Gökkuşağının hikayesi” (“Tregimi për Ylberin”) (TJ-4, f. 17, 19, 41, 67, 87). Në tekstet shkollore për klasën e parë dhe të dytë tekstet janë më pak të përfaqësuar, kështu që shoqërimi midis fëmijëve është pasqyruar përmes ilustrimeve. Megjithatë, në të njëjtat nuk është theksuar interaksioni midis pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë.

Vetëm në këngët “Bir dünya bırakın biz çocuklara” (“Na jepni një botë neve fëmijëve”), “Dünya çocuklar” (“Fëmijët e botës”), “Dünyayı bize verseler” (“Sikur bota të ishte e jona”) (TJ-1, f. 73 ; TJ-3, f.27; TJ-4, f.131), si dhe në ilustrimet që i shoqërojnë (TJ-2, f.66), në mënyrë eksplikite është pasqyruar interaksioni midis pjesëtarëve të kulturave të ndryshme, por në kontekst të gjërë.

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në përgjithësi, në tekstet shkollore nuk ka stereotipa ose paragjykime as në tekste dhe as në ilustrime. Është vërejtur stereotip gjinor vetëm sa i përket profesionit, me ç'rast si bartës të profesioneve doktor, profesorë, policë, postierë ose inxhinierë janë prezantuar meshkuj, ndërsa vetëm profesioni i mësuesisë është prezantuar si profesion i femrave. (TJ-2, f.88) .

Si paragjykim mund të trajtohet edhe theksimi i tepërt i njëanshëm i bukurisë së gjuhës turke në këngën “Güzel Türkçem” (“Gjuha ime e bukur turke”) (“*Ejani të flasim turqisht, në turqisht të kuptohemi, mbarë botës t'i kumtojmë, se nuk ka gjuhë më të bukur se e jona*”) (TJ-4, f. 63) dhe në këngën “Lisan” (“Gjuha”) (*Gjuha e bukur turke, për ne gjuhë tjeter është errësirë, e folura e Stambollit është më e pastra dhe më e pranueshme për ne.*) (TJ-5, f. 66).

Emrat personal dhe autorët

Duke e pasur parasysh faktin se tekstet kryesisht janë të autorëve turk, emrat personal të cilët i hasim në të gjitha tekstet shkollore, në masë më të madhe janë emra tradicional turk, siç janë: Oguz, Pamuk, Ajnur Memish, Ahmet Omer, Hasan, Ajshe Orhan, Xhejda, Xhanan, Xhemile, Osman, Sevin. Në përrallat popullore janë të pranishme figurat

e popullarizuara të literaturës turke siç është: Nasradin Hoxha, Axhivati, Kargjozi, etj. Në veprat letrare të autorëve të huaj hasen emra tipik të nënqiellit të tyre: Nensi, Hajdi, Edmondo, Enriko, etj. (TJ-5, f. 34, 38, 44)

Edhe pse në tekstet shkollore përdoren këngë dhe tregime të shkrimitarëve turk të cilët jetojnë në RM, siç është Nexhati Zekiria, Fahri Kaja, Rexhep Bugariç, Shukri Ramo, Ilhami Emin, etj., nuk ka asnje tekst në të cilin përmenden bashkërisht emrat e personaliteteve pjesëtarë të bashkësive të ndryshme etnike që jetojnë në Republikën e Maqedonisë.

Në Tabelën 3. Është prezantuar shpërndarja sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore të autorëve të veprave letrare në tekstet shkollore të gjuhës turke. Nga numri i përgjithshëm i autorëve, madje 88,8% janë turq, 10,2% i takojnë literaturës botërore, ndërsa vetëm 1% janë maqedonas, ndërsa shqiptarë dhe serbë fare nuk ka. Thuaja se proporcion i njëjtë është i pranishëm në të gjitha 5 tekstet shkollore, me atë dallimin që tekstet shkollore prej klasës së parë deri në të tretën fare nuk janë të përfaqësuar as autorë maqedonas.

Sa i përket përkatësisë gjinore të autorëve, shumë e madhe është përqindja e meshkujve (81,19%), ndërsa femrat participojnë vetëm me 18,81%. Dominimi i autorëve meshkuj është i pranishëm në të gjitha pesë tekstet shkollore, ndërsa më i shprehur është në tekstin shkollor për klasën e dytë (91,49%).

Tabela 3: Përfaqësimi i autorëve të veprave letrare sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore në tekstet shkollore të gjuhës turke

klasa <i>gjinia përkatësia kombëtare</i>	I			II			III			IV			V			Gjithsej		
	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>
Maqedonas	21	4	25 89,3 %	42	4	46 97,8%	57	20	77 90,6%	53	14	67 87%	41	13	54 82%	214	55	269 88,8%
Shqiptarë										1	/	1 1,3%	2	/	2 3%	3	/	3 1%
Turq																		
Serbë																		
Të tjera	3	/	3 10,7 %	1	/	1 2,2%	8	/	8 9,4%	9	/	9 11,7%	8	2	10 15%	29	2	31 10,2%
Tekste pa autorë																		
Gjithsej	24 85,71 %	4 14,29 %	28 100%	43 91,49 %	4 8,51%	47 100%	65 76,47 %	20 23,53 %	85 100%	63 81,82 %	14 18,18 %	77 100%	51 77,27 %	15 22,73 %	66 100%	246 81,19 %	57 18,81 %	303 100%
	28 100%			47 100%			85 100%			77 100%			66 100%		303 100%			

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Atdheu në tekstet shkollore më shumë është i përfaqësuar në tekstet shkollore të klasave më të larta, përmes teksteve me përmbajtje dhe ilustrime patriotike të simboleve shtetërore. Vetëdija për përkatësinë ndaj vendlindjes dhe dashuria ndaj të njëjtës zhvillohen përmes këngëve: "Benim yurdum" ("Atdheu im"), "Ne güzeldir benim yurdum" ("Sa i bukur është atdheu im"), "Köyümüzün herşeyi var" ("Në fshatin tonë ka çdo gjë") "Yurt" ("Atdheu"), ("E dua atdheun "), (TJ-3, f.12; TJ-4, f.12, 32; TJ-5, f. 8). Festës së 11 Tetorit i është përkushtuar kënga me titullin e njëjtë "11 Ekim" ("11 Tetori") (TJ-5, f.22), ndërsa në këngën "Üsküp'e selam" ("Përshëndetje Shkupit") këndohen bukuritë e kryeqytetit (TJ-5, f. 43). Në vazhdim, nga nxënësit kërkohet të bëjnë hulumtim për kryeqytetin dhe për rëndësinë e festës 13 Nëntori. Në tekstin e njëjtë shkollarë është parashtruar kërkosë e njëjtë, por kësaj radhe ka të bëjë me Ditën e Pavarësisë 8 Shtatori (TJ-5, f. 8). Në tekstin shkollarë për klasën e tretë, nga nxënësit kërkohet të njoftohen me himnin e RM (TJ-3, f. 13).

Nga ilustrimet, më të pranishme janë ato të cilat e pasqyrojnë flamurin e Republikës së Maqedonisë (TJ-2, f.94; TJ-3, f.13; TJ-4, f. 12; TJ-5, f. 8), dhe hartën gjeografike të RM (TJ-4, f. 12).

Në asnjë përmbajtje atdheu nuk është pasqyruar në kontekstin multikulturor.

Transparenca ndaj botës

Transparenca ndaj botës në të gjitha tekstet shkollore kryesisht është pasqyruar përmes këngëve në të cilat shprehet dëshira që të ndërtohet një botë në të cilën të gjithë fëmijët e të gjitha racave dhe kulturave, do të jenë të barabartë dhe të bashkuar dhe do të kenë fëmijëri të lumtur. Të këtilla janë këngët: "Bir dünya bırakın biz çocuklara" ("Na jepni një botë neve fëmijëve"), "Dünya çocuklar" ("Fëmijët e botës"), "Dünyayı bize verseler" ("Sikur bota të ishte e jona ") ("I zi, i verdhë, i bardhë ose indian, kjo nuk është e rëndësishme, ne jemi fëmijë do të merremi vesh, dashurinë do e ndajmë, do të formojmë miqësi të vërtetë...") (TJ-1, f. 73 ; TJ-3, f. 27; TJ-4, f. 131). Në lidhje me këtë, ilustrimet të

cilat e vënë në dukje multikulturalizmin në kontekstin global pasqyrojnë fëmijë nga kontinente të ndryshme me ngjyra të ndryshme të lëkurës, si japoneze, arab etj. (TJ-1, f. 36, 50, 73; TJ-2, f. 35, 70; TJ-3, f. 24, 61, 132; T4-131), bisedë përmes telefonit ndërmjet një fëmije nga Turqia dhe një fëmije nga Maqedonia (TJ-2, f. 66).

Në tekstet shkollore të dedikuara për klasat më të ulëta janë përfshirë ilustrime të kafshëve të cilat jetojnë në kontinente tjera (TJ-1), ndërsa në tekstet shkollore të dedikuara për klasat më të larta theksohen qytete dhe shtete nga e gjithë bota: Edinburg, Londra, Filadelfia, Kanadaja (TJ-4, f.47), qytetet: Konja, Akshehir dhe Sivrihisar të cilët gjenden në Republikën e Turqisë (TJ-4, f.34), si dhe Bagdadi, Egjipti, Siria (TJ-5, f.25).

KONKLUZIONE

- Në tekstet shkollore të gjuhës turke ka shumë tekste dhe ilustrime që kanë të bëjnë me identitetin kulturor të turqve, të cilët e nxisin ndjenjën e krenarisë dhe gjëzimit për shkak të përkatësisë në këtë bashkësi etnike, e lartësojnë gjuhën dhe sugjerojnë respektimin e traditës dhe zakoneve.
- Në veprat letrare dhe ilustrimet nuk theksohet interaksi midis pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë.
- Marrë në përgjithësi, në tekstet shkollore nuk ka përbajtje të cilat kontribuojnë për formimin e stereotipave dhe paragjykimeve. Është gjetur vetëm një shembull i stereotipit gjinor në lidhje me profesionin dhe njëanshmërinë tepër të madhe në lidhje me bukurinë e gjuhës turke.
- Pjesa më e madhe e veprave letrare janë shkruar nga autorë turk, kryesisht të gjinisë mashkulllore, ndërsa përfaqësimi i autorëve të bashkësive tjera të cilat jetojnë në RM është shumë i vogël ose kurrrarë. Duke e pasur parasysh këtë, emrat personal të cilët hasen në të gjitha tekstet shkollore në masë më të madhe janë emra tradicional turk. Nuk ka asnjë tekst në të cilin përmenden bashkërisht emrat e personave të cilët u përkasin bashkësive të ndryshme etnike.
- Në asnjë përbajtje atdheu nuk është pasqyruar në kontekstin multikulturor, megjithatë ka tekste dhe ilustrime përmes të cilave shprehet dashuria ndaj atdheut dhe respektimi ndaj simboleve dhe festave të tij shtetërore.

- Shumë përmbajtje promovojnë transparencë ndaj botës, më së shpeshti përmes teksteve dhe ilustrimeve të cilat e pasqyrojnë unitetin e fëmijëve të racave dhe kulturave të ndryshme. Ka informata për shtete dhe qytete të tjera, si dhe për kafshë të cilat jetojnë në kontinente të tjerë.

GJUHA SERBE

Në këtë analizë janë përfshirë 3 tekste shkollore të lëndës gjuha serbe për klasën e tretë, të katërt dhe të pestë të arsimit fillor nëntëvjeçar (Aneksi 1).

Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festa, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare)

Në tekstet e analizuara shkollore kryesisht është pasqyruar identiteti kulturor i serbëve përmes përmbajtjeve të cilat e theksojnë rëndësinë e gjuhës amtare dhe krijimtarisë popullore, si dhe kremitimi i figurave historike të cilat kanë kontribuar për promovimin e tyre. Rëndësi më e madhe i është përkushtuar iluministit serb dhe themeluesit të kishës serbe Shën Sava, të cilit i është përkushtuar një këngë popullore dhe autoriale (CJ-4, f.77,78,79), përralla popullore „Најбоље задужбине“ (“Monumentet më të bukura historike”) (CJ-4, f. 82, 83), si dhe detyra me të cilat nxënësit stimulohen të kërkojnë vepra tjera letrare të cilat u këndojnë figurave dhe të diskutojnë për veprat e tyre (CJ-4, f.79, 80). Në tekstin e njëjtë shkollor është prezantuar edhe teksti i shkruar nga Shën Sava, në të cilin e bekon popullin serb dhe e thërret për paqe, harmoni dhe dashuri vëllazërore. Njëkohësisht, theksohet se 27 Janari, festa e Shën Savës, është festë kombëtare e bashkësisë serbe në Republikën e Maqedonisë, ndërsa tradita e kremitimit të saj nëpër shkolla origjinën e ka që nga shekulli 18. Një figurë tjetër e rëndësishme për identitetin kulturor të serbëve është Vuk Stefanoviq Karaxhiq, reformatori i gjuhës dhe drejtshkrimtit serb dhe mbledhës i gojëdhënave popullore. Kontributi i tij është pëershkuar në një tekst të shkurtër informativ (CJ-3, f. 6), si dhe në këngën “Vuk” (CJ-4, f. 95), ndërsa në këtë kontekst parashtron edhe disa pyetje për diskutim (CJ-4, f. 96). Rëndësia e gjuhës për identitetin e një populli theksohet në citatin e sunduesit mesjetar

serb Stefan Nemanja (“*Më mirë të humben të gjitha betejat dhe luftërat sesa të humbet gjuha. Pas betejave dhe luftërave të humbura mbetet popullit. Pas gjuhës së humbur – nuk ka popull.*“) (CJ-4, f. 5).

Krijimtaria popullore e serbëve është pasqyruar edhe përmes fragmentit nga kënga epike “Vajza Kosovare” („Косовка девојка“) (CJ-5, f. 36), ndërsa në vazhdim nxënësve u janë dhënë dy detyra. Detyra e parë në orën e arsimit muzikor të gjejnë dhe të dëgjojnë këngë popullore në të cilat u këndohet trimave të historisë, ndërsa detyra e dytë në orën e artit figurativ ta vizatojnë portretin e Krale Markos, të inspiruar nga përshkrimi i tij në këngën popullore “Heroizmi i parë i Markos” („Марково прво јунаштво“), në të cilën lartësohet heroizmi i tij në luftën kundër robërimit Otoman. (CJ-5, f. 33, 34, 35). Për bëmat e Krale Markos bëhet fjalë edhe në përrallën popullore “Krale Marko” („Краљевић Марко“) (CJ-3, f. 102, 103). Kjo është vepra e parë për të cilën theksohet se është përrallë popullore maqedonase, megjithatë nga pyetjet për diskutim nuk është e qartë nëse Krale Marko prezantohet si figurë e historisë maqedonase ose si figurë e rajonit më të gjerë ballkanik, ashtu siç qëndron në tekstin shkollor për klasën e katërt (“*Krale Marko është hero i njohur nga këngët popullore. Ai është djali i mbretit Vollkashin dhe ka jetuar në Prilep. Atij i këndojnë të gjithë popujt e Ballkanit...*“) (CJ-4, f. 91). Në vazhdim prezantohet kënga epike popullore “Krale Marko dhe zana” („Марко Краљевић и вила“), në të cilën këngë i këndohet edhe trimit serb Milosh Obiliqit (CJ-4, f. 89, 90). Këngët dhe tekstet shoqërohen me ilustrime të Krale Markos (CJ-3, f. 102; CJ-4, f. 91; CJ-5, f. 33). Personaliteti i vetëm i njohur nga krijimtaria popullore, i cili është përfaqësues i popullit turk, është Nasradin Hoxha, ndërkaq i njëjtë përshkruhet në përrallën “Nasradin Hoxha dhe lopa e tij („Насрадин-хоза и његова крава“) (CJ-3, f. 93).

Tekstet dhe ilustrimet në tekstet shkollore kryesisht janë në funksion të pasqyrimit të identitetit kulturor të serbëve. Janë prezantuar ilustrime të manastirit Hilandar në Malin e Shenjtë, afresku i Shën Savës në manastirin Milesheva dhe kisha e Shën Gjergjit në Nagoriçan të Vjetër, e cila është rikonstruktuar nga mbreti Millutin (CJ-4, f. 77, 83, 84). Vetëm në një fotografi dhe në një ilustrim është prezantuar veshja popullore e femrave serbe (CJ-5, f. 36, 37). Ilustrimet në të gjitha tekstet shkollore kryesisht prezantojnë persona të racës së bardhë, pa kurrfarë karakteristikash të bashkësive tjera etnike. Përjashtim bën fotografia në të cilën pasqyrohet skena nga filmi *Dasma e përgjakur Maqedonase* (Македонска крвава свадба), në të cilën personazhi

femëror është i veshur me rroba popullore maqedonase, ndërsa burri mban në kokë fes turk (CJ-4, f. 171) dhe ilustrimi i Nasradin Hoxhës, po ashtu me fes në kokë (CJ-3, f. 93)..

Kremitimi i festave fetare, zakoneve ose kuzhinës tradicionale nuk janë temë në asnjërin nga tekstet e analizuara shkollore të gjuhës serbe. Vetëm në njërin prej tyre, përmenden më shumë festa fetare, siç janë: Krishtlindjet, Shën Vidi, Pashkët, Kurban – Bajrami, Shëngjergji por në kontekst të drejtshkrimit dhe jo nga aspekti të kremitimit të tyre (CJ-5, f.136)

Interaksiioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Edhe pse shumica e përbajtjeve e promovojnë shoqërimin dhe ndihmën e ndërsjellë, vetëm tregimi “Kujtim nga Ohri” (“Успомена из Охрида”), në mënyrë eksplikite flet për shoqërinë midis dy fëmijëve të bashkësive të ndryshme etnike, Filipit dhe Xhaferit, (“*Xhaferi nga Tetova, ndërsa Filipi nga Manastiri. Ata këtë verë u njoftuan në Liqenin e Ohrit. Menjëherë lindi miqësia midis tyre. Gjatë gjithë ditës ishin bashkë. Bashkë bënин нот, bashкë mblidhnin guaca*”) (CJ-3, f. 36).

Mund të vërehet se në tekstet shkollore të gjuhës serbe nuk ka tekste e as ilustrime të cilat e prezantojnë këtë dimension. Ajo që e vështirëson identifikimin sipas emrave ose ilustrimeve nëse interaksiioni zhvillohet midis pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike, është fakti se pjesëtarët e bashkësisë serbe, besimi fetar i të cilëve është ortodoks, në masë të madhe kanë emra të njëjtë me pjesëtarët e bashkësisë maqedonase. Kështu për shembull, në tekstin “Tre shokët” („Три друга“) (CJ-3, f.66), përmendet Zhivko, Rodolubi, Misha dhe Nenadi, por nuk mund të konkludohet nëse të gjithë fëmijët janë serb ose ka edhe maqedonas apo pjesëtarë të bashkësive tjera. Nga ana tjetër, as në ilustrimet karakteristikat antropologjike ose veshjet nuk mund të jenë tregues për distinkcion.

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë kombëtare dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në tekstet shkollore nuk hasen stereotipa dhe paragjykime, përveç në tekstin shkollor për klasën e tretë, me ç'rast në bisedën lidhur me përrallën populllore maqedonase “Krale Marko” („Кралевић Марко“), përmendet robëria e rëndë turke dhe *turqit që ushtrojnë dhunë*. Megjithatë, është e kuptueshme që në veprat letrare armiku të pasqyrohet në konotacion negativ, por mund të vërehet se mungon shpjegimi për atë se ky fakt historik nuk duhet të përgjithësohet dhe të gjenerojë ndjenja armiqësie ndaj pjesëtarëve të popullit turk.

Emrat personal, figurat historike dhe autorët e bashkësive të ndryshme

Në përbajtjet e teksteve shkollore, në shumicën e rasteve, hasen emra serbë, përkatësisht ortodoks (Milan, Srgjan, Gordana, Tijana...), që është e pritshme meqë numri më i madh i autorëve janë të kombësisë serbe. Në tekstet e autorëve të huaj, siç është “Letra, “Posta” »Ballon«”, “Udhëtimi” („Путовање“), Lulja e vogël („Мали цвет“), hasim emra të figurave specifike për kombësinë të cilës i përket autori, si për shembull: Enriko, Alenka, Jashua, Fina etj. (CJ-4, f. 51, 62, 108, 118).

Në tekstet shkollore për klasën e katërt dhe të pestë, nuk hasen emra të cilët zakonisht i kanë pjesëtarët e besimit fetar mysliman dhe nuk ka asnjë tekst në të cilin përmenden bashkërisht emrat e pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike. Në tekstin shkollor për klasën e tretë, vetëm në tekstin “Telefoni” nga Rifat Kukaj (CJ-3, f. 141) hasen emra personal shqiptarë (Genci, Gazmendi), megjithatë nuk janë në interaksion me emrat e pjesëtarëve të bashkësive tjera etnike dhe as përbajtja nuk ka të bëjë me ndonjë dimension interkulturor. Në tekstin shkollor për klasën e tretë vetëm në një tekst bëhet fjalë për persona të cilët u përkasin bashkësive të ndryshme etnike, Filipi dhe Xhaferi. (CJ-3, f. 36).

Marrë në përgjithësi, autorët e teksteve të përfshira në librat shkollorë kryesisht janë serbë dhe i takojnë gjinisë mashkullore (Tabela 4). Në krahasim me dy tekstet e tjera shkollorë, në tekstin shkollor për klasën e tretë vërehet balancim më i madh edhe sa i përket përkatësisë gjinore dhe asaj kombëtare, por edhe këtu përfaqësimi i autorëve shqiptarë dhe turq është shumë i vogël (nga 2,70%). Pas autorëve serbë, mesatarisht të përfaqësuar me 36,56%, janë autorët nga vende të ndryshme të botës (25,27%), ndërsa përafërsisht është përfaqësimi i njëjtë edhe i teksteve autorët e të cilëve janë të panjohur (24,73%). Autorët maqedonas përafërsisht marrin pjesë me 10,75 % të teksteve, me ç'rast përfaqësimi i tyre është më i madh në tekstet shkollore për klasën e tretë (16,22%), ndërsa pjesëmarrja më e vogël është në tekstin shkollor për klasën e pestë (4,08%). Ashtu siç rriten klasat, kështu shënohet tendencë e zvogëlimit të autorëve shqiptarë dhe turq, të cilët edhe ashtu janë të përfaqësuar në nivel minimal.

Sa i përket përkatësisë gjinore të autorëve, është evidente se në të tre tekstet shkollore dominojnë meshkujt (81,43% kundrejt 18,57%). Disbalanci gjinor është më i shprehur në tekstin shkollor për klasën e pestë, në të cilin autore femra janë vetëm 9,68% të teksteve. Dominojnë autorët meshkuj edhe në të gjitha subkategoritë në bazë të përkatësisë kombëtare.

Tabela 4: Përfaqësimi i autorëve të veprave letrare sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore në tekstet shkollorë të gjuhës serbe

klasa gjinia përkatësia kombëtare	III			IV			V			Gjithsej		
	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths. %
Maqedonas	14	5	19 25,68%	21	7	28 44,44%	19	2	21 42,86%	54	14	68 36,56%
Shqiptarë	9	3	12 16,22%	6	/	6 9,52%	2	/	2 4,08%	17	3	20 10,75%
Turq	2	/	2 2,70%	1	/	1 1,59%	/	/	/	3	/	3 1,61%
Serbë	2	/	2 2,70%	/	/	/	/	/	/	2	/	2 1,07%
Të tjerë	16	6	22 29,73%	13	2	15 23,81%	9	1	10 20,41%	38	9	47 25,27%
Tekste autorë pa			17 22,97%			13 20,63%			16 32,65%			46 24,73%
Gjithsej	43 75,44%	14 24,56%	74 100%	41 82%	9 18%	63 100%	28 90,32%	3 9,68%	49 100%	114 81,43%	26 18,57%	186 100%
	57 100%			50 100%			31 100%			140 100%		

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në tekste shkollorë të gjuhës serbe nuk ka përbajtje të cilat e përfaqësojnë Republikën e Maqedonisë në kontekstin interkulturor. Dashuria ndaj atdheut pasqyrohet në disa këngë patriotike: "Si rritet atdheu" („Како расте домовина“) (CJ-3, f. 44), "Tani në vendit tim buçet puna" („Сад у мојој земљи грми, шуми рад“) dhe "Në vigjilje të Ditës së Republikës („Уочи Дана Републике“) (CJ-5, f.40, 42). Tekstet janë shoqëruar me detyra të cilat kërkojnë nga nxënësit ta përkufizojnë çka është atdheu, t'i përshkruajnë ndjenjat që ua zgjon atdheu tek ata, të shkruajnë një vjeshtë të shkurtër në temën: "Atdheu im", dhe të përgatisin "Gazetë muri" me vjersha të shkruara me ilustrime nga bukuritë natyrore të atdheut.

I vogël është numri i ilustrimeve dhe fotografive në të cilat është prezantuar atdheu. Vetëm në një tekstu shkollor është prezantuar flamuri maqedonas (CJ-3, f.43), ndërsa simbolet tjera shtetërore nuk janë përmendur fare. Ka vetëm dy fotografi në të cilat prezantohen bukuritë e Republikës së Maqedonisë: Qyteti i Ohrit (CJ-3, f.43) dhe motive nga shtëpia tipike maqedonase (CJ-4, f.127).

Transparenca ndaj botës

Transparenca ndaj botës pasqyrohet në mënyrë eksplikite në tekstin shkollor për klasën e tretë përmes disa pikave të Deklaratës së Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Fëmijës, të cilat promovojnë barazi dhe liri për të gjithë fëmijët, pavarësisht përkatësisë së tyre racore, gjendjes ekonomike dhe gjinisë (*“Të gjithë fëmijët e botës – të bardhë, të zi dhe të verdhë, të varfër dhe të pasur, vajza dhe djem – kanë të drejta të barabarta për dashuri, mirëkuptim dhe ushqim...”*) (CJ-3, f. 72). Në këtë kontekst është edhe kënga “Vallja e madhe („Велико коло”), me të cilën i fton të gjithë fëmijët e botës të bashkohen dhe të luajnë një valle të madhe. Në këtë ilustrim pranë këngës janë prezantuar një pesëmbëdhjetë fëmijë të kapur dorë për dore, të racave dhe kombësive të ndryshme, të veshur me kostume tradicionale (CJ-3, f.82). Në tekstin shkollor për klasën e katërt nuk ka tekste ose ilustrime të cilat e pasqyrojnë këtë dimension. Vetëm kënga “Në këtë botë ka të ndryshëm” („На овом свету има нас разних”), edhe pse nuk ka mesazh të qartë multikulturor mund të shërbejë si bazë për diskutim sa i përket diversitetit në kontekstin më të gjerë kulturor.

Sa u përket ilustrimeve, të cilat janë në funksion të transparencës ndaj botës, në tekstin shkollor për klasën e tretë kryesisht bëhet fjalë për heronjtë e filmave vizatimore, siç është Popaj, Plutoni, Beti Bub (CJ-3, f.138), ndërsa në tekstin shkollor për klasën e pestë janë prezantuar kafshë të cilat nuk jetojnë këtu tek ne, si edhe Mogli, personazhi kryesor i romanit për fëmijë “Libri për Xhunglën”, i cili është djali me ngjyrë (CJ-5, f. 23).

KONKLUZIONE

- Në tekstet shkollore të gjuhës serbe, përmbajtjet të cilat e potencojnë identitetin kulturor të serbëve kryesisht kanë të bëjnë me rëndësinë e gjuhës amtare, me krijimtarinë popullore dhe me disa figura nga historia serbe. Në këtë kontekst hapësirë më të madhe i është dedikuar themeluesit të kishës serbe dhe iluministit të parë serb Shën Sava.
- As përmes teksteve dhe as përmes ilustrimeve nuk është theksuar interaksioni midis pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë. Vetëm një tregim, në mënyrë eksplikite, bën fjalë për shoqërinë midis dy fëmijëve të bashkësive të ndryshme etnike.
- Marrë në përgjithësi, stereotipat dhe paragjykimet nuk janë të pranishme, përveç në një shembull të historisë në të cilin përmenden *turqit ushtrues të dhunës*, dhe së këtejmi nxënësve duhet t'u sqarohet se e kaluara nuk duhet të pasqyrohet në perceptimin aktual të popullit turk.
- Në veprat letrare dominojnë emrat serbë, përkatësisht emra ortodokse të personaliteteve, ndërsa vetëm në një përmbajtje i hasim bashkërisht emrat karakteristikë për pjesëtarët e besimit fetar krishterë dhe myslimanë. Autorët e teksteve të përfshira në tekstet shkollore më së shpeshti janë serbë dhe i takojnë gjinisë mashkullore, ndërsa përfaqësimi i autorëve turq dhe shqiptarë është minimal.
- Zhvillimi i patriotizmit dhe ndjenjës së përkatësisë ndaj Republikës së Maqedonisë krijohet përmes veprave letrare dhe diskutimeve për atdheun. Mungojnë ilustrime të simboleve shtetërore, përveç në një rast në të cilin është prezantuar flamuri maqedonas, ndërsa nuk ka as fotografi që do t'i prezantonin bukuritë e atdheut. Mungon prezantimi i atdheut si bashkësi multikultoroore.
- Transparenca ndaj botës më së shpeshti pasqyrohet përmes teksteve dhe ilustrimeve që kanë të bëjnë me unitetin dhe të drejtat e fëmijëve të mbarë botës, me tekste të autorëve të afirmuar botërorë dhe ilustrime të figurave të heronjve të filmave vizatimore.

GJUHA MAQEDONASE PËR NXËNËSIT E BASHKËSIVE TJERA

Në këtë analizë janë përfshirë katër tekste shkolllore të gjuhës maqedonase për nxënësit e bashkësive tjera, të cilat përdoren për klasën e katërt dhe të pestë të arsimit fillor nëntëvjeçar. (Aneksi nr. 1)

Identiteti kulturor

Tekstet shkolllore përbajnë disa tekste dhe shembuj përmes të cilëve pasqyrohet identiteti kulturor i maqedonasve, ndërsa më pak kanë të bëjnë me karakteristikat kulturore të bashkësive tjera etnike.

Identiteti kulturor maqedonas është përfaqësuar përmes një përralle popullore "Koprraci" („Скржавец“ MJ3-4B, f. 86) dhe dy këngë popullore "Mali as thur e as end" („Ни прела гора, ни ткала“ (MJ3-4A, f.89) dhe "Në mes të fshatit" („На сред село“) (MJ3-4A, f. 90). Kënga e fundit i përban fjalët *zurla dhe tupan* dhe është shoqëruar me ilustrimin e tupanit. Në tekstin "Maji" („Мај“) (MJ3-4A, f.92) përmendet festa e Shëngjergjit, Pashkët përmenden në përrallën "Pejo në valle me çizme të huaja" („Пејо со туѓи чизми на опо“) (MJ3-4A, f. 90) dhe në pjesën gramatikore sa i përket përdorimit të shkronjës së madhe (MJ3-4B, f.125), ndërsa Krishtlindjet përmenden në pjesën e njëjtë (MJ3-4B, f.108; MJ3-4B, f.125), si dhe në tekstin *Dimri me festat* (*Unë i festoj Krishtlindjet, meqë jam i krishterë*, (Зимата со празниците - Јас го празнувам Божиќ, затоа што сум христијанка) (MJ3-4B, f. 79). Në shembujt e titujve të librave, revistave, gazetave etj. është prezantuar "Tregimi i sheqertë" („Шеќерна приказна“), "Flladi pranveror", ("Развигор"), "Dnevnik" („Дневник“) (MJ3-4B, f.125, MJ3-5, f.29), Shën Kirili përmendet gjatë mësimit të alfabetit maqedonas (MJ3-4B, f.42), ndërsa gjuha maqedonase në një shembull "Jetoj në Maqedoni dhe dua ta flas gjuhën maqedonase" (Живеам во Македонија и сакам да го зборувам македонскиот јазик) (MJ3-4B, f.43),

Bashkësitë e tjera etnike janë përfaqësuar vetëm me një përrallë popullore shqiptare, "Fryti më i mirë" („Найубавиот плод“), (MJ3-4B, f. 76; MJ3-4B, f. 66) si dhe theksohet festa e Bajramit gjatë përpunimit të përbajtjeve gramatikore në lidhje me *Shkronjën e madhe* (Голема буква) (MJ3-4B, f.108) dhe tema *Dimri me festa* (Зимата со

*празнициите) ndërsa unë Bajram, meqë jam myslimane (A jac Байрам, затоа што сум муслиманка, MJ3-4Б, f. 79). Në temën *Prezantohu* (Представи се) (MJ3-4Б, f. 6) prezantohen nxënësit e bashkësive të ndryshme etnike (Unë jam shqiptare, unë jam turk), ndërsa në një rast e hasim prezantimin dygjuhësor (Unë jam Mirvet Selmani! / Jas sum Mirvet Selmani!). Në tekstin në kuadër të temës “Gjuha” („Јазик“) janë theksuar të gjitha gjuhët mësimore në Maqedoni (gjuha maqedonase, shqipe, turke, serbe, MJ3-4А, f. 42), ndërsa sa i përket emërtimit të popujve dhe kombësive përmenden: maqedonas, shqiptarë, romë, turq, vlleh (MJ3-4Б, f. 125). Në njërin nga tekstet shkollorë për klasën e katërt gjatë mësimit të shkronjave përsëritet rubrika *E njëjtë, e ngjashme ose e ndryshme* me të cilën thërriten nxënësit të bëjnë krahasim midis versionit të alfabetit cirilik dhe latin të shkronjave të cilat i mësojnë (MJ3-4Б, f.19-38). Krahasimi në lidhje me alfabetet bëhet edhe në informatat që jepen në temën: *Alfabeti maqedonas* (Alfabeti cirilik ka pesë shkronja më pak nga alfabeti latin shqiptar, MJ3-4Б, f. 42).*

Identiteti kulturor është përfaqësuar në mënyrë eksplikite dhe përmes pyetjeve të cilat i stimulojnë nxënësit të diskutojnë për festat të cilat kremtohen në familjet e tyre. Së këtejmi, gjatë përpunimit të temës “Viti, muajt dhe stinët e vitit”, parashtrohen pyetjet: *Cilën festë fetare e kremtoni në shtëpi? Trego në cilën datë është ajo festë?* (MJ3-4А, f. 41), ndërsa pyetje të ngjashme parashtrohen edhe në lidhje me temën *Dimri me festa (Cilat festa i kremton familja jote? Si përgatiteni për kremtim? Si i pritni mysafirët: Me çka i shërbeni?)* (MJ3-4Б , f.79).

Interaksioni midis të ndryshëmve

Në tekstet shkollorë janë përfshirë më shumë tekste në të cilat prezantohet shoqërimi dhe bashkëpunimi i një numri të madh të personave, megjithatë kjo realizohet kryesisht midis fëmijëve dhe të rriturve të kombësisë së njëjtë. Së këtejmi, dominojnë shembujt me emra të cilët janë karakteristikë për pjesëtarët e bashkësive etnike të besimit fetar mysliman (MJ3-4А: f. 12, 31, 32, 33, 34, 43, 61, 83, 93; MJ3-4Б, f. 22, 23, 24, 25, 26, 29, 40, 51, 56, 64; MJ3-5, f.15, 23, 43). Megjithatë, identifikohen më shumë tekste të cilët e pasqyrojnë interaksionin e personave të bashkësive të ndryshme etnike: “Fqinjët” („Соседи“), në të cilin fqinjët Qani, Xhevdet dhe Gjorgji bashkë pinë çaj të cilin ua përgatitë Xhemilja (MJ3-4Б, f. 27); “Shokët” („Другари“) në të cilin Xhelaja, Qemali dhe

Xhaferi blejnë gjevrek te Xha Çedo dhe shoqërohen me djalin e tij Gjorgji (MJ3-4B, f. 28); “Shoqërimi” („Другарување“) në të cilin është prezantuar loja e Femiut, Xvonkos, Hanës, Cvetës dhe Halidit; “Shemsa qep me makinë” („Шемса шие на машина“) me personat Shemsa, Olja, Lea dhe Mila (MJ3-4B, f. 25); tekst në të cilin përmendet Usnia, Esma dhe Jana (MJ3-4B, f.24), “Përshkruaje sendin” („Опиши го предметот“) me personat Mitre dhe Agimin, (MJ3-4B, f. 55), “Gjuha nuk është pengesë për shoqërim të mirë” („Јазикот не е пречка за добро другарување“) me personat Orhan, Sllavço dhe Agimin (MJ3-5, f.14). Në tekstet shkollore hasim edhe disa shembuj të shoqërimit të fëmijëve me përkatësive të ndryshme kombëtare: *Cvetani dhe Fatoni janë shahist të mirë, Halimi dhe Xvonko janë futbollistë të shkëlqyeshëm* (MJ3-4B, f. 29), *Cveta, Frose dhe Hajdi këndojnë në korin e shkollës, Gjyshi Femi dhe gjyshi Cane luajnë shah* (MJ3-4B, f. 27), *Denisi i vogël luan në instrument me Anën* (MJ3-5, f. 86), *Rufiu ka atlete të kuqe, Zhareja ka atlete të gjelbra, Esati ka atlete të kaltra* (MJ3-5, f. 18).

Tekstet shkollore përbajnë më shumë ilustrime në të cilat prezantohen fëmijë me pamje të ndryshme të jashtme, por pa elemente të qarta interkulturore.

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në tekstet shkollore mungojnë përbajtje të cilat i vënë në dukje stereotipat dhe paragjykimet mbi çfarëdo qoftë baze. Shembulli i vetëm i cili mund t'i vë në dukje stereotipat në lidhje me rolin e prindërve është *Babai lexon*, i cili tekst është shoqëruar me ilustrim në të cilin është prezantuar familja në të cilën babai lexon gazetë i ulur në karrige ndërsa nëna qëndron në këmbë (MJ3-4B, f. 45).

Emrat personal dhe autorët

Tekstet e analizuara shkollore janë përplot me emra personal mashkullor dhe femëror. Më së shumti janë të pranishëm emrat të cilët janë karakteristikë për maqedonasit, por thuaja se njëloj janë të pranishëm edhe emrat të cilët janë karakteristikë për pjesëtarët e bashkësisë etnike me besim fetar mysliman. Në tekstet edhe shembujt janë prezantuar veç e veç ose bashkërisht.

Në disa tekste, të cilët janë fragmente nga vepra të autorëve të huaj, janë të pranishëm edhe emra të huaj (MJ3-4A, f. 66, 97; MJ3-4B, f. 53, 58), ndërsa në shembujt gramatikor përmendet emri personal i huaj (Xheki, MJ3 4B, f. 107).

Në përbajtjet tekstuale dhe në ilustrimet është i pranishëm balancimi gjinor.

Në tekstin shkollor MJ3-4A nuk ka tekste autoriale. Në tekstet e tjera shkollore shpërndarja e autorëve sipas gjinisë dhe përkatësisë kombëtare është prezantuar në Tabelën si vijon:

Tabela 5: Përfaqësimi i autorëve të veprave letrare sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore në tekstet shkollore të gjuhës maqedonase për nxënësit e bashkësive të tjera

klasa <i>gjinia përkatësta kombëtare</i>	IV (MJ3-4B)			IV (MJ3-4B)			V			Gjithsej		
	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>
Maqedonas	19	5	24 40,67%	26	9	35 64,81%	35	5	40 54,05%	80	19	99 52,94%
Shqiptarë	1	/	1 1,69%	1	/	1 1,85%	2	/	2 2,7%	4	/	4 2,13%
Turq	1	/	1 1,69%	3	/	3 5,55%	5	/	5 6,75%	9	/	9 4,81%
Serbë	2	/	2 3,38%	/	/	/	5	/	5 6,75%	7	/	7 3,74%
Romë	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Të tjerë	13	1	14 23,72%	7	1	8 14,81%	8	2	10 13,51%	28	4	32 17,11%
Tekste autorë			17 28,81%			7 12,96%			12 16,21%			36 19,25%
Gjithsej	36 85,71%	6 14,28%	59 100%	37 78,72%	10 21,27%	54 100%	55 88,7%	7 11,29%	74 100%	128 84,76%	23 15,23%	187 100%
	42 100%			47 100%				62 100%		151 100%		

Rezultatet e fituara tregojnë se më shumë se gjysma e autorëve të veprave letrare janë maqedonas (52,94%), pastaj vijojnë autorët e huaj me (17,11%), ndërsa me një përqindje shumë më të vogël janë përfaqësuar autorët turq, serbë dhe shqiptarë (4,81%, 3,74%, 2,13%). Në të gjitha tekstet shkollore dominojnë autorë të gjinisë mashkullore (84,76%), ndërsa autoret janë të pranishme në një përqindje shumë më të vogël

(15,23%). Numri i tyre është më i madh tek maqedonosit, më i vogël tek autorët e huaj, ndërsa bashkësitet e tjera në Maqedoni nuk janë të përfaqësuara me asnë autore.

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Atdheu, Republika e Maqedonisë përfaqësohet me tekstin: “*Me ne rritet edhe atdheu ynë*” („Со нас расне и нашата татковина“), i cili shoqërohet me shpjegime në lidhje me atë se çka është atdheu dhe kush është atdheu ynë dhe pyetje për festën 8 Shtatori (8 Септември) (MJ3-4A, f. 20), ndërsa festa e njëjtë përmendet si festë shtetërore në temën: “*Dimri me festa*” (Зимата со празници) (MJ3-4B , f. 79) dhe në vjershat “Urimi për 8 Shtatorin” („Честитка за 8 Септември“) (MJ3-4A, f. 21, MJ3-5, f. 12) “*Atdheu*” („Татковина“) (MJ3-4A, f. 21, MJ3-5, f. 13) dhe “*Panorama e atdheut*” („Сликата на татковината“) (MJ3-4B, f. 11). Krijimet shoqërohen me ilustrime të cilat e pasqyrojnë natyrën si dhe liqenet, malet dhe monumentet kulturore në Maqedoni, ndërsa në një ilustrim është prezantuar flamuri maqedonas (MJ3-4B, f. 11). Bukuritë natyrore dhe kulturore të Maqedonisë janë prezantuar edhe në tekstin “*Në pushime shkollore*” („На распуст“) (MJ3-4B, f. 109). Vjersha “*Atdheu*” („Татковина“) është vendosur në hartën e Republikës së Maqedonisë, ndërsa harta e Maqedonisë me temperaturat të shënuara sipas qyteteve është prezantuar gjatë përpunimit të temës “*Moti*” (MJ3-4A, f. 79).

Zhvillimi eksplisit i patriotizmit identifikohet në vjershën “*Shkupi*” („Скопје“) (MJ3-4A, f. 14) dhe vjershën “*Mesazhe ekologjike*” („Еколошки пораки“) e cila shoqërohet me pyetjen: *Me çka kontribuon për ruajtjen dhe për zbulimin e mjedisit në tē cilin jeton?* (Со што придонесуваш за зачувување и разбараување на средината во која живееш?) (MJ3-4A, f. 84). E njëjtë ka të bëjë edhe me shembujt e prezantuar në pjesën gramatikore, ndërsa kanë të bëjnë me emrat e qyteteve, fshatrave, lumenjve, maleve dhe liqeneve në Republikën e Maqedonisë (MJ3-4B, f. 108).

Transparenca ndaj botës

Transparenca ndaj botës identifikohet përmes prezantimit të alfabeteve të ndryshëm (alfabetit – të vjetër grek, ABC-ës – të alfabetit latin, alfabetit – të vjetër sllav, alfabetit latin dhe cirilik, MJ3-4A, f. 42) dhe përmes shembujve për dy gjuhë të huaja (gjuhën angleze dhe kineze, MJ3-4A, f. 42). Rëndësia e njohjes së gjuhëve theksohet në parathënien e njërit nga tekstet shkollore (*Gjuha është pasuri. Sa gjuhë i flet aq vlen*) (MJ3-4B, f.3).

Qytetet e huaja përmenden në një tekst i cili shoqërohet me ilustrimin e qytetit “Nju-Jork” („Bo Ньюјорк“, MJ3-4B, f. 36) dhe në disa shembuj (*Valoni dhe Shpresa jetojnë në Nju Jork, ndërsa Vildani dhe Shemo në Gjenevë*, MJ3-4B, f. 25), ndërsa në një vend ofrohen informata plotësuese për disa vende të caktuara (*Kina vendi i mëndafshit, në të cilin njerëzit gjithmonë kanë rritur gjinkalla - muzikale*, MJ3-4A, f. 95). Në shembujt gramatikor përmenden emra të shteteve të huaja (Shqipëria, Bullgaria, Serbia) dhe të deteve (Deti Egje, Deti Adriatik, MJ3-4B, f. 108).

Janë përfshirë dy tekste të cilët kanë fragmente nga vepra letrare të autorëve të huaj (fragment nga romani “Lisa dhe Loti” („Двојната Лота“) (MJ3-4A, f. 97) dhe teksti “Emili, nëna e tij, gjyshja e tij dhe Poni” („Емил, мајка му, баба му и Пони“) (MJ3-4A, f. 66), si dhe tekste dhe vjersha të më shumë autorëve të huaj (MJ3-4B , f. 25, 53, 62, 97, 117, 122; MJ3-4B, f. 50, 53, 55, 72, 84, 93, 94, 95; MJ3-5, f. 67, 68, 73). Në dy tekste shkollore janë përfshirë edhe përralla popullore të kulturave të huaja (përrallë indiane (MJ3-4B, f.51), përrallë popullore kineze (MJ3-4B, f. 63), përrallë popullore rumune (MJ3-4B, f.67-68; MJ3-5, f. 50), përrallë popullore guiniane (MJ3-4B, f. 74). Është prezantuar edhe një tekst për Uolt Dizni “Parku argëtues i babait tim” („Забавниот парк на татко ми“), i cili shoqërohet me informata plotësuese për krijimin e Diznilendit dhe shtetet të cilët kanë park të këtillë argëtues (MJ3-4B, f.88-89). Në shembujt e pjesës gramatikore janë prezantuar disa heronj nga filma të vizatuar (Xhepeto, Paja Patoku, MJ3-4B, f. 120)

Në disa nga tekstet shkollore hasen vjersha në të cilat është pasqyruar uniteti i fëmijëve nga mbarë bota (MJ3-4B, f. 78, 90, 91; MJ3-5, f.32) të cilat shoqërohen me ilustrime të fëmijëve të racave të ndryshme.

Transparenca ndaj botës mund të shihet edhe në disa detyra për nxënësit (ushtrime gojore dhe me shkrim në lidhje me pjesë të caktuara të Kartës së KB, me fjalë të urta latine dhe me fjalë të urta të Bajronit dhe Tolstoit, MJ3-4B , f. 103), si dhe në

kërkësën në lidhje me ilustrimin e prezantuar të fëmijëve të përkatësive të ndryshme kombëtare dhe racore të veshur me kostumet e tyre tradicionale (*Analizoi fëmijët e ilustrimeve dhe sipas veshjeve përcaktoje cilëve popuj u takojnë?* MJ3-4B, f. 115).

Janë përfshirë më shumë ilustrime që kanë të bëjnë me kafshë të cilat nuk janë karakteristike për nënqiellin maqedonas (MJ3-4B, f. 12, 31, 74; MJ3-4B , f.24, 74)

KONKLUZIONE

- Në tekstet shkollorë të gjuhës maqedonase për nxënësit e bashkësive tjera nuk ka shumë përbajtje që kanë të bëjnë me prezantimin e identitetit kulturor të bashkësive të caktuara. Maqedonasit janë përfaqësuar vetëm në disa këngë dhe përralla popullore dhe në shembuj individual, në të cilët përmenden disa nga festat krishtere edhe në revistat dhe gazetat maqedonase. Shembuj të karakteristikave kulturore të bashkësive tjera etnike janë në numër akoma më të vogël.
- Janë përfshirë më shumë tekste në të cilat prezantohet interaksioni i personaliteteve të bashkësive të ndryshme etnike.
- Në përbajtjet e teksteve shkollorë nuk është evidentuar prezenca e stereotipave dhe paragjykimeve mbi çfarëdo qoftë baze.
- Më së shumti janë të përfaqësuar autorët maqedonas, autorët e huaj më pak, ndërsa autorët e bashkësive tjera etnike në Maqedoni janë të pranishëm në përqindje më të vogël. Në të gjitha tekstet shkollorë dhe tek të gjitha bashkësítë etnike dominojnë autorët e gjinisë mashkullorë.
- Atdheu përfaqësohen përmes përbajtjeve që kanë të bëjnë me kremin e 8 Shtatorit, si dhe përmes teksteve dhe ilustrimeve në të cilat janë pasqyruar bukuritë natyrore dhe monumentet kulturore të Maqedonisë. Mungon prezantimi i tij në kontekstin multikulturor.
- Në tekstet shkollorë janë përfshirë një numër i madh informatash të cilat e vënë në dukje transparencën ndaj botës. Ato, kryesisht kanë të bëjnë me prezencën e veprave të autorëve të huaj, teksteve dhe ilustrimeve, të cilat e pasqyrojnë unitetin

e fëmijëve të mbarë botës, shembuj të alfabeteve dhe gjuhëve të ndryshme, të qyteteve të huaja dhe specieve të kafshëve jo endemike.

GJUHA DHE KULTURA E VLLEHVE

Në këtë analizë janë përfshirë tre tekste shkollore të gjuhës dhe kulturës të vllehve për klasën e tretë, të katërt dhe të pestë të arsimit fillor nëntëvjeçar (Aneksi 1).

Identiteti kulturore (tradita, zakonet, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare)

Identiteti kulturor i vllehve në masë të madhe është i pranishëm në tre tekstet shkollore, ndërsa i prezantuar përmes veprave letrare, kremitimit të festave fetare ortodokse, zakoneve dhe kuzhinës tradicionale.

Në tekstet shkollore janë prezantuar këngë dhe përralla tradicionale populllore të vllehve, përmes të cilave fëmijët njoftohen me kulturën vllehe dhe e zhvillojnë ndjenjën e përkatësisë ndaj bashkësisë vllehe. Të këtilla janë këngët: „Nani, nani tu nänushi“ (“Nina nana në djep”), „Muzā calauzā“ (“Muza inspiruese”), „Armānamea a noastrā vrutā“ (“Vlleh tē dashur”), „Crushuva a noastrā“, (“Krusheva jonë”), „Vini veara sh-primuveara“ (“Erdhi vera dhe pranvera”) (JKB-3, f. 17, 21, 44 и 47; JKB-5, f. 45), si dhe përrallat: „Ficiarlu sh-näpärtica“ (“Fëmija dhe gjarpri”) dhe “Na ishin dy vëllezër” („Sh-eara doi frats“) (JKB-5, f. 33, dhe 49).

Në faqet e para të teksteve shkollore për klasën e tretë dhe të katërt, menjëherë pas përbajtjes së shkurtër, është prezantuar himni vlleh “Amaneti i prindit” („Dimändarea pärintească“) i autorit Konstantin Belemaçe, i cili është një figurë e rëndësishme për kulturën dhe traditën vllehe. Në të theksohet respektimi i gjuhës si një nga karakteristikat kryesore të identitetit të një kombi (“Kush e harron gjuhën e vet, zjarret le ta djegin,jeta i kaloftë me mundime, zjarri llapën t'ia djeg!”)

Në kontekst të përkatësisë fetare, si pjesë e identiteti, përmes dialogut, fotografive dhe ilustrimeve, është pasqyruar kremitimi i festave më të rëndësishme krishtere, siç janë: Krishtlindjet, Pashkët, festa e Shën Mërisë (JKB-3, f. 22 dhe 23; JKB-4, f. 43).

Në tekstin shkollar për klasën e katërt ka disa shembuj përmes të cilëve prezantohen zakonet vllehe. Në tekstin "Adets di ma ninti" ("Adete nga e kaluara") përshkruhen adetet e lindjes së fëmijëve, të dhëmbit të parë dhe fjalës së parë (JKB-4, f. 33), si dhe një lojë tradicionale vllehe (JKB-4, f. 37). Një zakon specifik tek vllehët është kremitimi i Ditës së emrit tek popullata femërore, e që nuk është karakteristike për traditën maqedonase, në kuadër të së cilës më së shpeshti kremitohen ditët e emrave vetëm të pjesëtarëve të gjinisë mashkulllore. Ky zakon është pasqyruar përmes dialogut në të cilin vajza Elena (vllehe) i qeras shokët e shoqet me rastin e Ditës së emrit të saj (JKB-4, f. 43).

Në temën *Kush, çka është dhe kush, çka punon fëmijët edukohen për profesionet*. Të gjithë shembujt e emrave personal dhe qyteteve, përmes të cilëve mësohet kjo tërësi tematike në mënyrë dominante prezantohet bashkësia etnike vllehe dhe profesionet e pranishme tek vllehët ("Elena Shapka nga Shtipi është defektologe, Kustika Mihajlov nga Manastiri është avokat, Toma Lega nga Krusheva është regjisori dhe Dimitar Taho nga Shkupi është gjyqtar"). Siç mund të vërehet nga shembujt, janë dhënë emra të njerëzve nga Manastiri, Shkupi, Krusheva dhe Shtipi, përkatësisht vetëm nga qytetet në të cilët jeton pjesa më e madhe e vllerave. Tema e njëjtë trajtohet edhe në JKB-5, ku është prezantuar regjisori dhe aktori Toma Enaçe, i cili është me origjinë vllehe.

Kostumet popullore vllehe janë prezantuar në tekstet shkollore për klasën e katërt dhe të pestë. Me kostum tradicional është prezantuar poetja Kira Jorgovanu – Mancu nga Rumania, bashkë me biografinë e saj të shkurtër dhe me dy krijime personale. (JKB-4, f. 61). Në tekstin e njëjtë shkollar janë prezantuar dy fotografi nga një festival muzikor, ndërsa interpretuesit janë veshur me kostume tradicionale vllehe. Njëri nga interpretuesit është këngëtarja Elena Gjorgje nga Rumania (JKB-4, f. 63). Në tekstin shkollar për klasën e pestë është përshkruar dhe prezantuar fotografia e kostumeve tradicionale vllehe për meshkuj dhe femra (JKB-5, f. 23, 27).

Vetëm në tekstin shkollar për klasën e pestë është prezantuar një datë e rëndësishme nga historia vllehe – hapja e shkollës së parë vllehe në vitin 1880 në

Manastir. Edhe diçka që është mjaft specifike për këtë tekst shkollar të gjuhës vllehe është edukimi për ushqimet tradicionale vllehe, me ç'rast është dhënë një recetë për petë vllehe dhe gatim tradicional edhe tek vllehtë edhe tek maqedonasit – groshë në tavë (JKB-5, f. 35, 38).

Edhe pse ka shumë përmbajtje, përmes të cilave promovohet identiteti kulturor i vllerhve, është evidente se mungojnë përmbajtje për prezantimin e bashkësive tjera etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë. Nga festat janë përmendur vetëm ato ortodokse ose internacionale.

Interaksiuni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Në tre tekstet shkollore është prezantuar interaksioni, i cili më së shpeshti zhvillohet midis pjesëtarëve të bashkësisë etnike vllehe, ndërsa më rrallë midis pjesëtarëve të bashkësisë vllehe dhe bashkësive të tjera që jetojnë në Republikën e Maqedonisë. Shembuj të këtillë kemi në dialogët midis fëmijëve dhe të rriturve me emra vllerh dhe maqedonas, Mihali, Misha, Petar, në aspektin e edukimit të përshëndetjes dhe sjelljes kulturore (JKB-3, f. 14), dialog midis dy fëmijëve, *Vladimirit dhe Atanasit* (JKB-4, f. 25), dialog midis dy shoqeve, *Angelës dhe Marijes* (JKB-4, f. 43), kartolinë me rastin e festës së Vtitit të Ri nga Maja për Nelin (JKB-3, f. 23), e-posta me përmbajtje – Urime Ditën e Emrit vllerhut *Jorgu* nga shoku i tij *Nikolla* (JKB-4, f. 39). Megjithatë, vetëm në bazë të emrave me siguri se nuk mund të konkludohet çdoherë nëse bëhet fjalë për relacione interkulturore, meqë disa emra janë të përbashkët edhe për vllahët edhe për maqedonasit. Një shembull eksplicit për integrimin e këtyre dy bashkësive është teksti në të cilin është prezantuar familja me përbërje të përzier etnike (*Kaliopi: "Zorani nga i ati është maqedonas, por nëna e tij është vllerhe"*) (JKB-5, f. 20). Ekziston vetëm një shembull i interaksionit midis vllahut dhe turkut dhe kjo ndodhë në përrallën popullore për Nasradin Hoxhën (JKB -5, f. 56).

Në disa shembuj, në secilin prej teksteve shkollore, vihet në dukje interaksioni midis vllerhve dhe fëmijëve të mbarë botës. Kështu, për shembull, është prezantuar një komunikim përmes e-postës, i cili ka të bëjë me lojë kompjuteri midis Pançi, i cili ka emër vllerh dhe Mia, me emër internacional (JKB-3, f. 37), si dhe një tekstu i cili e përshkruan

njohjen e fëmijëve vlehdh me nxënësin e ri Lluka i cili është nga Italia (JKB-5, f. 8). Në temën: *Prej ku vjen? Kush je?* ka tre shembuj të prezantimit të fëmijëve të bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në RM, si dhe shembuj të fëmijëve të kombësive tjera të cilët jetojnë nëpër shtetet e botës. Pra, është prezantuar një fëmijë nga Italia i cili jeton në familje me përbërje të përzier etnike, babai vlehdh nga Shqipëria ndërsa nëna italiane dhe në atë familje në komunikimin ditor fliten tri gjuhë: vllahisht, shqip dhe italisht (JKB-4, f. 8), si dhe një tekst në të cilin përshkruhen dy fëmijë Angella (vllahe nga Maqedonia) dhe Gjorgji nga Italia (“*nga i ati vlehdh ndërsa nga e ëma italian*”) (JKB-4, f. 9). Në pjesën e ushtrimeve janë prezantuar shembuj të fëmijëve të kombësive të ndryshme: “*Elena është franceze, Maria është Maqedonase, Mihaela është vllahe nga Bullgaria, Aleksandru është rumun*” (JKB-4, f.10).

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në tekstin e prezantimit të anëtarëve të familjes dhe profesionet e tyre janë vërejtur stereotipa në lidhje me profesionin e vlehdhe (JKB-4, f.20). Kështu që, të gjithë anëtarët e familjes janë me profesion doktorë, profesorë ose inxhinierë, përkatësisht nuk ka shembuj të profesioneve për të cilat nevojitet kualifikim më i ulët. Prezantimi i vlehdhe ekskluzivisht si arkitekt, piktorë etj. është i pranishëm edhe në tekstin shkollor për klasën e pestë (BJ-5, f. 20).

Sa u përket profesioneve vërehen edhe stereotipa gjinore. Kështu, në tekstin shkollor për klasën e katërt ilustrimet të cilat i prezantojnë mësimdhënësit janë të gjinisë femërore, ndërsa në ilustrimet në faqen 22 është prezantuar nga njëra anë një mësuese dhe aktore, ndërsa nga ana tjetër një mjek dhe gjyqtar të gjinisë mashkulllore.

Janë të pranishëm edhe stereotipat gjinor sa u përket punëve shtëpiake të burrit dhe gruas. Përmes teksteve dhe ilustrimeve vetëm gruas i parapërcaktohet roli i amvisës, e cila është angazhuar t'i gatuaj shujtat në familje, ndërsa burri ka rol pasiv (BJ-4, f. 35; BJ-5, f. 38).

Vetëm në tekstin „Hugelu Nastradin“ (“Nasradini i varfér”) vërehet paragjykimi dhe ky ka të bëjë me përrallën në të cilën bëhet fjalë për atë se njeriu e vlerësojnë sipas

rrobave të tij, kështu që të varfërve u japid ushqim jo aq të mirë ("Ju i bëni nder qyrkut, nuk i nderoni njerëzit që janë nikoqir!") (BJ-5, f. 56).

Në tekstin shkollor për klasën e tretë nuk u hasën stereotipa ose paragjykime.

Emrat personal, figurat historike dhe autorë nga bashkësi të ndryshme

Në tekstet e analizuara shkollore, kryesisht mund të vërehet përdorimi i emrave personal vlehd. Duhet të theksohet se në tekstin shkollor për klasën e katërt më të pranishëm janë emrat për të cilët ka mëdyshje se a janë emra vlehd ose maqedonas (kryesisht me origjinë greke), ndërsa më pak janë të pranishëm emrat tradicional vlehd. Për shembull: *Kosta, Toma, Niko, Elena, Maria (theksi bie mbi rrokjen e parë nga fundi), Atanas, Agapi*, janë emra të pranuar si emra vlehd, megjithatë disa prej tyre konsiderohen edhe si emra maqedonas. Nga ana tjeter, *Kustica, Kaliopa, Miha, Jorgu, Krangu, Dina, Kuvata, Halça, Barba, Marusha* janë emra tradicional vlehd.

Përfaqësimi në përqindje i autorëve të veprave letrare, të kategorizuar sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore, është prezantuar në Tabelën 6. Numri i madh i teksteve, autorët e të cilëve janë të panjohur, e pamundëson të kemi një pasqyrë më objektive sa i përket këtij kriteri, meqë veprat e këtilla janë më së shumti të prezantuara edhe atë (63,51%). Nga tekstet, autorët e të cilëve janë të panjohur, bindshëm dominojnë tekstet e shkruara nga vlehtë (35,14%), autorët botërorë kanë një përqindje të papërfillshme prej (1,35%), ndërsa nuk ka tekste të autorëve maqedonas, shqiptar, turq dhe serb. Menjëherë vërehet mosharmonizimi i tre teksteve shkollore në lidhje me përkatësinë dominuese kombëtare të autorëve. Së këtejmi, përderisa në tekstet shkollore për klasën e tretë dhe të katërt më të pranishëm janë autorët pjesëtarë të bashkësisë etnike vllahe (42,11% dhe 59,26%), në tekstin shkollor për klasën e pestë ata janë të pranishëm me vetëm 7,14%, ndërsa pjesa më e madhe e teksteve janë me autorët të panjohur (92, 96%).

Edhe një e dhënë interesante, e cila është specifike vetëm për këto tekste shkollore, korrespondon me atë se autoret femra dominojnë në dy prej tre teksteve shkollore. Ky disbalanc në favor të grave është veçanërisht evident në tekstin shkollor për klasën e katërt ku gratë janë autore madje në 81,25 % të teksteve.

Tabela 6: Përfaqësimi i autorëve të veprave letrare sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore në tekstet shkollore të gjuhës dhe kulturës vllahe

klasa <i>gjinia përkatësia kombëtare</i>	III			IV			V			Gjithsej			
	M	F	<i>gjühs. %</i>	M	F	<i>gjühs. %</i>	M	F	<i>gjühs. %</i>	M	F	<i>gjühs. %</i>	
Vlleh	3	5	8 42,11%	3	13	16 59,26%	1	1	2 7,14%	7	19 35,14%		
Maqedonas			/			/			/			/	
Shqiptarë			/			/			/			/	
Turq			/			/			/			/	
Të tjerë	1	/	1 5,26%			/			/	1		1 1,35%	
Tekste pa autorë			10 52,63%			11 40,74%			26 92,96%			47 63,51%	
Gjithsej	4 44,44%	5 55,55 %		19 100%	3 18,75%	13 81,25%	27 100%	1 50%	1 50 %	28 100%	8 29,63%	19 70,37%	74 100%
	9 100%				16 100%			2 100%			27 100%		

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në asnjë tekst shkollar nuk janë përfshirë tekste të cilët i zhvillojnë ndjenjat patriotike nuk janë prezantuar simbolet shtetërore të Republikës së Maqedonisë, madje nuk është theksuar as përbërja multietnike e popullsisë së saj. Në këtë kontekst, kryesisht janë përfshirë tekste dhe ilustrime të cilat i pasqyrojnë bukuritë e saj, me ç'rast më së shumti janë prezantuar qytetet në të cilat jeton një përqindje e madhe e popullsisë vllahe në Republikën e Maqedonisë, siç është: Krusheva, Manastiri, Shkupi. Në mbështetje të këtij konstatimi mund të shërbejnë tekstet e shkurtra në kuadër të temës *Atdhe i dashur* (JKB-5, f. 16 dhe 17).

Transparenca ndaj botës

Në tekstin shkollor për klasën e tretë nuk ka përbajtje të cilat e vënë në dukje transparencën ndaj botës, ndërsa në tekstet shkollore për klasën e katërt dhe të pestë ka pak përbajtje të këtilla. Në tekstin shkollor për klasën e katërt është dhënë një ushtrim në të cilin prezantohen fëmijët të cilët vinë nga shtete të ndryshme – Maqedonia, Bullgaria, Rumania, Franca dhe Britania e Madhe (JKB-4, f.10). Pranë fotografisë së çdo fëmije qëndron ilustrimi i flamurit të shtetit nga i cili është fëmija.

KONKLUZIONE

- Identiteti kulturor i vlehive në masë të madhe është i pranishëm në tre tekstet shkollore, ndërsa i njëjtë është prezantuar përmes krijimtarisë letrare, kremitimit të festave fetare ortodokse, zakoneve, kuzhinës tradicionale dhe kostumeve popullore. Megjithatë, mungojnë përbajtje të cilat e pasqyrojnë identitetin kulturor të bashkësive tjera etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë.
- Në të gjitha tekstet shkollore hasen përbajtje të cilat e vënë në dukje interaksionin social, më së shpeshti midis vlehive, ndërsa më rrallë midis pjesëtarëve të bashkësisë vllahe dhe bashkësive tjera që jetojnë në Republikën e Maqedonisë. Është i pranishëm interaksi i vlehive me banorë të shteteve tjera të botës, më së shpeshti nga Rumania. Meriton vëmendje e dhëna se vetëm në këto tekste shkollore të gjuhës amtare janë dhënë shembuj të familjeve me përbërje të përzier etnike, në të cilat fliten gjuhë të ndryshme.
- Stereotipat janë të pranishëm në lidhje me profesionet të cilat i ushtrojnë vlehtë, të cilat janë të admirueshme nga aspekti shoqëror dhe kërkijnë arsim dhe kualifikim të lartë. Gjithashtu, vërehen edhe stereotipa në bazë gjinore, sa u përket kryerjes së punëve të shtëpisë, për të cilat në mënyrë ekskluzive është e obliguar gruaja.
- Në tekstet e analizuara shkollore mund të vërehet përdorimi kryesisht i emrave personal vlehdh, me disa përjashtime të emrave karakteristikë për popullsinë ortodokse maqedonase ose të emrave internacionale. Vetëm në bazë të emrave nuk

mund të vlerësohet përkatësia kombëtare, meqë emrat e njëjtë përdoren tek pjesëtarët e bashkësive të ndryshme etnike.

- Numri më i madh i teksteve, autorët e të cilëve janë të njohur, janë vepër e pjesëtarëve të bashkësisë etnike vllahe, ndërsa fare nuk ka autorë maqedonas, shqiptarë, turq dhe serbë. Në tekstet shkollore të gjuhës dhe kulturës vllahe, numri më i madh i teksteve janë shkruar nga autore femra.
- Përfaqësimi i atdheut kryesisht bëhet përmes teksteve dhe ilustrimeve të cilat i pasqyrojnë bukuritë e tij, dhe së këtejmi më së shumti janë të pranishëm qytetet në të cilët jeton një përqindje e madhe e popullsisë vllahe në Republikën e Maqedonisë, siç është: Krusheva, Manastiri, Shkupi. Nuk ka përbajtje në të cilat vihen në dukje simbolet shtetërore të atdheut, dhe as që theksohet se ai është atdheu i pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike.
- Transparenca ndaj botës është prezantuar përmes kremit të festave të cilat festohen në mbarë botën, siç është: Viti i Ri ose ditëlindjet, ndërsa kemi vetëm një shembull të prezantimit të banorëve të shteteve të ndryshme të botës dhe simboleve të tyre shtetërore.

GJUHA DHE KULTURA E ROMËVE

Me këtë analizë janë përfshirë tre tekste shkollore të lëndës gjuha dhe kultura e romëve, e cila mësohet si lëndë zgjedhore prej klasës së tretë deri në të pestën në arsimin fillor nëntëvjeçar.

Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare)

Në tekstet shkollore të gjuhës dhe kulturës rome, para së gjithash, është prezantuar identiteti kulturor i romëve. Në këto tekste shkollore janë përfshirë përbajtje që kanë të bëjnë me festat tradicionale rome: Shën Vasili, Shëngjergji dhe 8 Prilli – Dita e Romëve, gjatë përpunimit të tekstit „Bersheskere vaktija“ (Stinët e vitit) (JKP-3, f. 26); Shën Vasili dhe Shëngjergji në tekstin „Vasilica thaj Hederlezi

(Gjurgjevdani)“ “Shëv Vasili dhe Shëngjergji”, (JKP-3, f. 36), Shëngjergji në vjershën „Alo tano daje, amaro dive“ (“Nënë, erdhi dita jonë”) (JKP-3, f 37); Dita Botërore e Romëve – 8 Prilli në tekstin “8 Prilli” („8-to April“) (JKP-5, f. 50). Në një pjesë të tekstit „E romengiri istorija thaj olengiri chib“ (“Historia dhe gjuha e romëve”) theksohet se romët e krishterë i kretnojnë festat e Krishtlindjeve dhe festën e Shën Vasilit, ndërsa romët myslimanë e festojnë Bajramin dhe Ramazanin (JKP-5, f.71-74).

Në disa tekste bëhet fjalë për historinë e romëve: „O bijanipe e Romengoro“ (“Lindja e romëve”) (JKP-3, f. 76, 77); „Istorija thaj kultura e Romengiri“ (“Historia dhe kultura e romëve”), në të cilin shpjegohet migrimi i romëve nga Evropa në Ballkan dhe Maqedoni (JKP-4, f. 66-68); „E romengiri istorija thaj olengiri chib“ (“Historia dhe gjuha e romëve”) (JKP-5, f. 71-74). Historia e romëve dhe rrugëtimi i tyre i gjatë i shoqëruar me muzikë këndohet në vjershën „Romano vordon“ (“Karroca rome”) (JKP-5, f. 5), si dhe përmes disa vjershave (JKP-3, f. 78-82; JKP-5, f. 45). Në një shembull nga gramatika përmenden figurat historike: Vellezërit Ramizi dhe Hamidi (JKP-3, f. 43).

Kultura muzikore e romëve është pasqyruar përmes disa këngëve dhe valleve rome, të cilat përmenden në temën: „Romane gilja thaj kjeliba“ (“Këngë dhe valle rome”) (JKP-3, f. 84) dhe në tekstin „O folklor e romengo“ (“Folklori rom”) (JKP-4, f.69-73), si dhe përmes instrumenteve muzikore të cilët janë të njojur tek romët dhe përdorimi i të cilëve është traditë në dasmat rome: zurlat, tupani, dajrja, tarabuku, violina (JKP-3, f. 83; JKP-4, f.69-73). Në njërin nga tekstet shkollore janë prezantuar ilustrime të tupanit dhe zulës, të cilët janë emëruar si instrumente popullore („Miletikane instrumentija“ (“Instrumente popullore”), (JKP-4, f. 70). Instrumentet e lartpërmendura kryesisht theksohen në kontekst të folklorit dhe traditës rome, edhe pse e pasqyrojnë edhe traditën e bashkësive tjera etnike në Maqedoni.

Në dy ilustrime janë prezantuar shallvaret si veshje tradicionale rome: përveç këngëve dhe valleve rome të prezantuara në temën „Romane gilja thaj kjeliba“ (“Këngë dhe valle rome”) (JKP-3, f. 84), si dhe gjatë përpunimit të vjershës „Bijav“ (“Dasma”) si veshje dasmore (JKP-4, f. 33).

Në të tria tekstet shkollore janë përfshirë edhe përbajtje që kanë të bëjnë me zejet dhe profesionet tradicionale rome. Në dy, janë dhënë shpjegime për të njëjtat („O folklor e romengo“, JKP-4, f.69-73; „Kovachija“ (“Farkëtarët”), JKP-5, f. 75; „E Roma kotari Makedonija“ (“Romët nga Maqedonia”), JKP-5, f. 29), ndërsa në një tekst shkollor janë

përfshirë ilustrime të kallajxhiut, thurësit të shportave, përpunuesit të lugëve të drurit (JKP-3, f. 85).

Festat e lartpërmendura, instrumentet muzikore dhe veshjet tradicionale të romëve, në mënyrë eksplikite theksohen në kontekst të folklorit dhe traditës rome, edhe pse ato janë karakteristikë e identitetit kulturor edhe të bashkësive tjera etnike të cilat jetojnë në Maqedoni.

Teksti i vetëm në të cilin është prezantuar identiteti kulturor i të tjerëve është vjersha: „Lachisii Makedonija“ (“Maqedonia e bukur”), në të cilën përmendet Kryengritja e Ilindenit, si dhe figurat historike Goce Dellçevi, Dame Gruevi dhe Pitu Guli, vizita e nxënësve në qytetin e Krushevës (JKP-5, f.9). dhe „Ohrid“ në të cilën përmendet kisha e Shën Sofisë dhe manastiri Shën Naumi, si dhe Klimenti dhe Naumi i Ohrit dhe Gligor Përliçevi (JKP-4, f.23). Figura nga historia e popullit maqedonas (Mirçe Acev) përmendet në shembujt për përdorimin e shkronjës së madhe dhe të vogël (JKP-3, f. 43).

Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Në dy tekste shkollore janë përfshirë vetëm nga një shembull të cilët e pasqyrojnë shoqërimin midis fëmijëve të bashkësive të ndryshme etnike: në tekstin „O avgo siklajovimaskoro dive“ (“Pas ditës shkollore”), Zorani, Muaremi dhe Safeti takohen në oborrin e shkollës dhe bashkë hynë në shkollë (JKP-3, f. 32); në tekstin „Kjeriba lafi basho palonilaj (tomna)“ (“Bisedë për vjeshtën”) nxënësit Esmeralda, Sudahan, Zoran dhe Fatima bisedojnë për vjeshtën në oborrin e shkollës (JKP-4, f. 26). Duke e pasur parasysh faktin se në të dy tekstet përmendet emri Zoran, i cili përdoret edhe tek popullata rome, megjithatë mbetet çështje e hapur nëse bëhet fjalë për interaksion midis të njëjtëve ose të ndryshëmve. Dyshimi i njëjtë ka të bëjë edhe me tekstin „Amalipe“ (“Shoqërimi”) në të cilin është prezantuar shoqërimi i Zoranit dhe Petarit në bankën shkollore (JKP-5, f. 39). Edhe në këtë rast interaksioni mund t'u referohet si fëmijëve të kombësisë maqedonase ashtu edhe fëmijëve të përkatësisë së ndryshme etnike.

Në tekstin shkollar për klasën e pestë kemi dy shembuj të interaksionit, teksti „Amari staja“ (“Klasa jonë”) në të cilin nxënësit Esmeralda, Zoran, Elena dhe Ismeti i ndajnë obligimet e punës në klasë (JKP-5, f. 21) dhe vjersha „ Amalina“ (“Shoqet”) në të

cilën është pasqyruar shoqërimi midis Hatixhet, Dritës dhe Janës (JKP-5, f. 46). Në tekstin e njëjtë shkollar e kemi edhe tekstin „Amari lachi Shutka“ (“Shutka jonë e bukur”), në të cilin Shutka është prezantuar si komunë multietnike në të cilën bashkë jetojnë: romët, maqedonasit, shqiptarët, boshnjakët, etj. (JKP-5, f. 12). bashkëjetesa me bashkësitet e tjera etnike (vlluh, shqiptarë, maqedonas, serbë) përmendet edhe në tekstin „Istorija thaj kultura e Romengiri“ (“Historia dhe kultura e romëve”) (JKP-4, f.66-68).

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në tekstet shkollore nuk ka tekste ose ilustrime të cilat e vënë në dukje prezencën e stereotipave dhe paragjykimeve mbi çfarëdo qoftë baze.

Emrat personal dhe autorët

Në tekstet shkollore më së shumti janë të pranishëm emrat personal të cilët janë karakteristikë për romët (Elvis, Murat, Senat, Husnia, Ferida, Muarem, Mevçë, Esmeralda, Atixhe). Megjithatë, duhet të merret parasysh ajo se disa nga emrat që identifikohen si emra romë, i përdorin edhe pjesëtarët e bashkësive tjera etnike (Suzana, Zoran, Muarem, Atixhe, Murat, Trajko). Prandaj, nuk mund të bëhet çdoherë një distinkcion i qartë i emrave personal në bazë etnike.

Në tekstet shkollore, kemi një numër të vogël të veprave të autorëve të bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Maqedoni, si dhe të autorëve nga vende të tjera të botës. Gjendja është prezantuar në Tabelën 7:

Tabela 7: Përfaqësimi i autorëve të veprave letrare sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore në tekstet shkollore të gjuhës dhe kulturës rome

klasa <i>gjinia përkatësia kombëtare</i>	III			IV			V			Gjithsej		
	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>	M	F	<i>gjiths. %</i>
Romë	5	/	5 6,02%	5	1	6 8,45%	2	/	2 3,27%	12	1	13 6,04%
Maqedonas	6	/	6 7,22%	4	/	4 5,63%	2	/	2 3,27%	12	/	12 5,58%
Shqiptarë	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	0
Turq	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	0
Serbë	1	/	1 1,2%	/	/	/	1	/	1 1,64%	2	/	2 0,93%
Të tjerrë	1	/	1 1,2%	3	/	3 4,22%	1	/	1 1,64%	5	/	5 2,32%
Tekste pa autorë			70 84,34%			58 81,7%			55 90,18%			183 85,11%
Gjithsej	13 100%	/	83 100%	12 92,3%	1 7,69%	71 100%	6 100%	/	61 100%	31 96,87%	1 3,12%	215 100%
	13 100%			13 100%			6 100%			32 100%		

Është evidente se pjesa më e madhe e teksteve të përfshira në tekstet shkollore janë pa autorë (85,11%). Përfaqësimi i autorëve romë dhe maqedonas është përafërsisht i njëjtë (6,05%, 5,58%), autorë serbë ka vetëm dy (0,93%), ndërsa autorët e huaj janë të përfaqësuar me pesë autorë (2,32%). Përfaqësimi i autorëve meshkuj thuaja se është absolut, vetëm një femër rome është e pranishme si autore në tekstin shkollor për klasën e katërt.

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në përbajtjet e teksteve shkollore të gjuhës dhe kulturës rome, Republika e Maqedonisë nuk pasqyrohet si shtet multietnik. Në një ilustrim është pasqyruar harta e RM (JKP-3, f.73), ndërsa në disa vjersha kryesisht janë prezantuar bukuritë e saj: „Ov sasti tuke Makedonijo“ (“Qofsh shëndosh Maqedoni”) (JKP-3, f.74), „Ohrid“ (JKP-4, f. 23), „O Vardari“ (“Për Vardarin ”) (JKP-4, f. 24), „Makedonijo“ (JKP-4, f. 31, JKP-5, f.47), „Mo bijando than“ (“Vendlindja ime”) (JKP-5, f.43). Në tekstin „Baro dive“ (“Ditë e madhe”)

bëhet fjalë për rëndësinë e festës “11 Tetori”, përmes fjalëve të Saliut plak për ditët e tij si partizan (JKP-4, f. 38).

Transparenca ndaj botës

Është e papërfillshme përfshirja e përbajtjeve në të cilat identifikohet transparenca ndaj botës. Bëhet fjalë vetëm për dy tekste të cilat kanë të bëjnë me shënimin e festave ndërkombëtare: në tekstin „Bahtalo 8 mart daje“ (“Nënë - Gëzuar 8 Marsin!”) përshkruhet rëndësia e festës ndërkombëtare të gruas 8 Marti (JKP-3, f. 11), ndërsa në tekstin „8-to April“ (“8 Prilli”) bëhet fjalë për romët në botë (JKP-5, f. 50).

Në dy shembuj nga gramatika hasen emra të autorëve të huaj dhe veprat e tyre (Gogoli dhe Taras Bulba, JKP-3, f. 42), ndërsa në një shembull dhe në tekstin për origjinën dhe dyndjen e romëve përmendet figura historike (Aleksandri i Madh, JKP-3, f. 43; JKP-4, f. 66). Në tekstet shkollore janë përfshirë disa vepra të autorëve të huaj (Lav Tolstoj, Hans Kristian Andersen, Ezopi, Oton Zhupançić, JKP-5).

Gjatë përpunimit të temës “Istorija thaj kultura e Romengiri” (“Historia dhe kultura e romëve”) (JKP-4, f. 66) disa herë theksohet bota si nocion, ndërsa informatat janë shoqëruar me ilustrime të hartës së botës. Në tekstin „E naturakere sikavipe“ (“Bukuritë natyrore”) (JKP-3, f. 14) bëhet krahasimi i rajoneve të ndryshme të botës në lidhje me klimën.

KONKLUSIONE

- Në tekstet shkollore të gjuhës dhe kulturës rome dominon prezantimi i identitetit kulturor të romëve, përmes teksteve dhe ilustrimeve që kanë të bëjnë me festat tradicionale rome, këngët, vallet, instrumentet muzikore dhe veshjet, si dhe me historinë dhe origjinën e romëve. Vetëm në dy vepra dhe në një shembull të gramatikës janë prezantuar figura të historisë së popullit maqedonas.

Karakteristikat kulturore të bashkësive tjera etnike në Maqedoni nuk janë prezantuar.

- Vetëm në dy tekste theksohet bashkëjetesa e pjesëtarëve të bashkësive të ndryshme etnike. Kemi një numër të vogël të shembujve në të cilët prezantohet shoqërimi midis fëmijëve të cilët mund të jenë të bashkësive të ndryshme etnike edhe pse duke e pasur parasysh përdorimin e emrave të njëjtë personal tek bashkësi të ndryshme etnike, mund të bëhet fjalë për interaksion midis “të njëjtëve”, dhe jo midis të ndryshëmve.
- Në tekstet shkollore nuk janë vërejtur stereotipa dhe paragjykime mbi çfarëdo qoftë baze.
- Numri më i madh i emrave të përdorur personal janë karakteristikë për romët, një numër i vogël për maqedonasit, ndërsa emra personal të cilët janë karakteristikë për bashkësitë e tjera etnike nuk janë përfshirë.
- Kemi numër të vogël të teksteve autoriale në librat shkollorë. Prej tyre, autorët romë dhe maqedonas janë të përfaqësuar pothuajse në mënyrë të barabartë, ndërsa dyfishë më i vogël është përfaqësimi i autorëve të huaj. Nga bashkësitë e tjera etnike, kemi një përqindje të papërfillshme të autorëve serbë. Thuaja se të gjithë autorët janë të gjinisë mashkulllore.
- Atdheu, para së gjithash, është përfaqësuar përmes disa veprave poetike në të cilat këndohen bukuritë e tij. Mungojnë përbajtje të cilat e prezantojnë Maqedoninë si bashkësi multikulturore.
- Transparenca ndaj botës është pak e përfshirë dhe prezantohet përmes një numri të papërfillshëm të shembujve të festave ndërkombëtare, autorëve të huaj dhe figurave historike.

SHOQËRIA

Në këtë analizë janë përfshirë dy tekste shkollore të lëndës Shoqëria, të cilat përdoren në procesin mësimor në klasën e katërt dhe të pestë, si dhe një Doracak për lëndën e Shoqërisë për mësimdhënësit të cilët zhvillojnë mësim në klasën e I, II dhe të III në arsimin fillor nëntëvjeçar. Tekstet shkollore janë të aksesshëm në katër gjuhë mësimore (maqedonisht, shqip, turqisht dhe serbisht), kështu që numri i përgjithshëm i tyre është 8, ndërsa Doracaku është i aksesshëm në gjuhën maqedonase dhe shqipe (Aneksi 1). Analiza u është bërë teksteve shkollore dhe doracakëve në të gjitha gjuhët mësimore, në mënyrë që të përcaktohet autenticiteti i përkthimeve dhe përshtatja e tyre.

Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatesia kombëtare dhe fetare)

Në Doracakun e Shoqërisë në gjuhën maqedonase, identiteti kulturor është prezantuar përmes figurave historike nga e kaluara më e largët dhe më e afërt në kuadër të temës *Vendi im ka histori*. Është parashikuar aktivitet hulumtues me nxënësit, të cilët duhet të sjellin fotografi, tekste ose raporte të shkurtra nga biseda me një person të rritur të familjes, që kanë të bëjnë me rëndësinë e Aleksandrit Madh, Krale Markos, Goce Dellçevit dhe me heronjtë e LNÇ. Veç tjerash janë prezantuar edhe fotografi të Kirilit dhe Metodit, Goce Dellçevit, Aleksandrit të Madh, Koço Racinit dhe Krale Markos (O/Π-1-3MJ, f. 75). Në Doracakun në gjuhën shqipe janë prezantuar fotografitë e Kirilit dhe Metodit, Skënderbeut, Goce Dellçevit, Aleksandrit të Madh dhe Naim Frashërit. (O/Π-1-3AJ, f. 75). Duke e pasur parasysh këtë mund të konkludohet se versioni shqip i Doracakut e pasqyron më shumë realitetin multikulturor në RM.

Duke filluar nga Antikiteti dhe sundimi i Aleksandrit të III të Maqedonisë, përmes mesjetës dhe krijimit të glagolicës të Shën Kirlit e Metodit dhe alfabetit cirilik të Klimentit dhe Naumit, Sundimi otoman dhe ngritja e revolucionarëve, ndryshimet e sapo krijuara me luftërat Ballkanike dhe me dy Luftërat Botërore, kështu deri në krijimin e shtetit bashkëkohor maqedonas, me Presidentin e parë Metodi Andonov-Çento, përshkruhet e kaluara historike e Maqedonisë dhe popullit maqedonas(O-5 MJ, f. 18-27). Në këto faqe janë shënuar ngjarjet më të rëndësishme të historisë maqedonase dhe figurat më të

rëndësishmet të të njëjtës. Në temën *Periudhat e të kaluarës maqedonase* ka dy shembuj me të cilët vihet në dukje se në luftën për lirinë e Maqedonisë nuk kanë marrë pjesë vetëm maqedonasit por edhe pjesëtarët e bashkësive të tjera etnike. Në tekstin e parë qëndron: "*Luftërat për liri (nga robëria e turqve-osman), përveç maqedonasve kanë marrë pjesë edhe shqiptarët, turqit dhe vllahët*" (O-5MJ, f. 21), ndërsa në të dytin numërohen heronjtë e popullit të kombësisë maqedonase dhe shqiptare: Strasho Pinxhur, Mirçe Acev, Ibe Palikuqa, Vera Ciriviri Trena, Kuzman Josifovski - Pitu, Liman Kaba, Cvetan Dimov, Bajram Shabani, etj. (O-5MJ, f. 23).

Në njësinë tematike *Trashëgimia kulturore në nënqiellin e Republikës së Maqedonisë*, nga pjesëmarrësit kërkohet t'i analizojnë fotografitë në të cilat janë prezantuar Çarshia e Vjetër e Shkupit, Kalaja e Shkupit, Kështjella e Samoilit, Xhamia e Larme, Galiçniku dhe Ohri, të tregojnë se çka nga ajo që është prezantuar në këto fotografi e identifikojnë dhe a kanë vizituar ndonjë prej tyre, si dhe të numërojnë monumente të tjera të kulturës (0-5MJ, f. 70). Në kuadër të temës së njëjtë, nxënësit marrin informata për më shumë lokalitete arkeologjike, mozaikë, skulptura nga Heraklea, Lihnidos, Skupi, Stobi dhe Kokino. Përveç kësaj përbajtje, teksti shkollor ofron edhe njësi tjera tematike, si për shembull *Monumente të kulturës*, ku janë prezantuar fotografi të afreskave (Afreska murale në Manastirin e Lesnovës, Vajtimi i Krishtit dhe ikona e Shën. Mërisë), të drugdhendjes (Shën Shpëtimtari – autoportret kolektiv, drugdhendje në manastirin e Bigorit), ilustrime të kishave (Shën Gjergji-Shtip, Shën Pantelejmoni – Nerez), të muzeve (Muzeu i Qytetit të Ohrit), të urave (Ura e Gurit-Shkup, Ura në Kratovë), të xhamive (Xhamia e Larme), haneve (Kurshumli Han), Arabati Baba-Teqe, hamameve (Çifte Hamam), arkitekturës së Ohrit. (0-5MJ, f. 73-75). Janë prezantuar ilustrime dhe fotografi të qëndisjeve popullore, të veshjeve popullore (maqedonase dhe shqiptare), dhe të margaritarit të Ohrit (0-5MJ, f.75). Veshja kombëtare maqedonase, shqiptare, turke dhe rome janë prezantuar edhe në kapitullin *Struktura etnike* (O-5MJ, f. 33).

Në kapitullin *Religjionet dhe institucionet fetare* janë prezantuar informata për postulatet themelore të religjionit krishterë dhe islam. Përmes fotografive janë prezantuar objektet fetare të religjioneve të cilat praktikohen në Republikën e Maqedonisë: Tempulli i Katedrales së Kryepeshkopatës, xhami, kisha katolike, sinagoga, kisha ungjillore-metodistike dhe librat e shenjtë: Bibla dhe Kurani. (0-5MJ, f. 43 dhe 44).

Karakteri multikulturor i shtetit në mënyrë eksplikite është prezantuar në temën: *Maqedonia-Thesar multikulturor*, shpjegohet se Maqedonia është vend në të cilin jetojnë më shumë kultura dhe pjesëtarë të religionit të krishterë dhe islam. Mes tjerash, është prezantuar folklori, zejet karakteristike për këto hapësira, zakonet dhe veshjet popullore, si pjesë e rëndësishme të kulturës maqedonase (O-5MJ, f. 76). Në tekstin shkollor në gjuhën shqipe, tema e njëjtë është përpunuar përmes folklorit maqedonas dhe parashtrohen pyetjet si vijojnë: "A di ndonjë këngë popullore maqedonase?; Cilat janë instrumentet karakteristikë maqedonas?; Bëje krahasimin e ngjashmërive dhe dallimeve të melosit popullor maqedonas me melosin popullor të bashkësive të tjera etnike". Vërehet se përbajtja e lartpërmendur në versionin maqedonas ka korrigjime të konsiderueshme, si për shembull: "Folklori përmes këngëve e këndon fatin e popullit që ka jetuar në Maqedoni; A di ndonjë këngë popullore?; Cilat janë instrumentet karakteristike popullore?"(O-5 MJ, f. 76). Në versionin maqedonas dhe serb të tekstit shkollor, vërehet formulimi i pyetjeve, siç është theksuar, ndërsa në tekstet shkollore në gjuhën turke dhe shqipe potencohet këngë maqedonase, instrumente maqedonas.

Një shembull i cili e ilustron etnocentrizmin e teksteve shkollore është i pranishëm në temën *Jeta bashkëshortore dhe rolet bashkëshortore*. Në tekstin shkollor në gjuhën maqedonase thuhet se martesa mund të lidhet me regjistrim në Librin e Amzës dhe/ose me celebrim në kishë (O-4MJ, f. 18), ndërsa në versionin shqip qëndron se martesa mund të lidhet me regjistrim në Librin e Amzës dhe/ose me celebrim me hoxhë (O-4AJ, f. 18). Në të dy shembujt theksohet aspekti religioz i celebimit vetëm nga pozita e përcaktimit personal fetar, në vend që në të dy tekstet shkollore të figurojnë të dyja mundësitet, me çka do të theksohej karakteri multikulturor i vendit tonë.

Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Në më shumë përbajtje të teksteve shkollore nga lënda e Shoqërisë vihet në dukje respektimi, bashkëpunimi, shoqërimi, kujdesi për tjetrin, edhe pse më rrallë theksohen relacionet ndëretnike. Në Doracakun gjatë përpunimit të temës *Unë dhe ti, ne dhe ju*, mësimdhënësi u shpjegon nxënësve të klasës së tretë se të gjithë u përkasin bashkësive të caktuara ("...jetojmë në ndërtuesë ose rrugë të njëjtë dhe jemi fqinj, jetojmë në

një qytet dhe jemi bashkëqytetar, jetojmë në Republikën e Maqedonisë dhe të gjithë jemi shtetas të Republikës së Maqedonisë...") (O/Π-1-3, f. 55).

Pastaj prej tyre kërkohet të krijojnë tre aktivitete që do t'i realizonin brenda bashkësisë në mënyrë që do të ndihmonin në ndërtimin e marrëdhënieve të ndërsjella. Në temën *Respektimi i dallimeve* stimulohet shoqërimi midis fëmijëve të gjinive të ndryshme. (O/Π-1-3, f. 58), ndërsa në kuadër të temës *Si është organizuar klasa ime, nxënësve u jepen udhëzime se si të bashkëpunojnë me nxënësit (dëgjoje shokun, respekoje mendimin e tij, fole të vërtetën dhe ngjashëm.)* (O/Π-1-3, f. 61).

Në tekstin shkollar për klasën e katërt, nxënësit edukohen për atë se si funksionon ekipi dhe cilat janë përfitimet nga puna ekipore, por nuk është cekur shembull ose përbërje ekipore e cila flet për interaksionin midis të ndryshëmve (O-4, f. 5). Në tekstin shkollar për klasën e pestë në njësitë tematike *Jeta personale dhe grupore, Specializimi i personalitetit në grup, Faktorët e socializmit, Rregullat e sjelljes në mjedisin dhe përmbushja e obligimeve, Konflikti dhe zgjidhja e tij, Të drejtat e fëmijëve si të drejta të njeriut*, ekzistojnë përbajtje të cilat në përgjithësi promovojnë socializim, nevojë për bashkëpunim grupor, respektim të të drejtave, etj. por pa shembuj ose ilustrime konkrete përmes të cilave do të vihet në dukje interaksioni midis të ndryshëmve (O-5).

Një shembull eksplicit, përmes të cilit nxënësit mësojnë t'i identifikojnë dhe respektojnë dallimet midis etniteteve dhe stimulohen të mendojnë në drejtim të pranimit të tyre përmes përvojave personale, haset në temën *Jeta demokratike në komunë*. Nga nxënësit kërkohet t'u përgjigjen pyetjeve si vijojnë: *Si e bën dallimin e njerëzve në bashkësinë tënde lokale? Cilit popull/komb i takon ti? Në cilën gjuhë flet në shkollë? Në cilën gjuhë flisni në shtëpi? Pse është e rëndësishme që të gjithë njerëzit në bashkësinë tënde lokale të janë të barabartë? Si e realizojnë barazinë banorët e komunës tënde? A i pranon dhe respekton diversitetet midis njerëzve dhe shkruaj një shembull për pranimin dhe respektimin nga ana jote* (O-4, f. 79).

Ky është edhe një shembull ku në mënyrë të qartë theksohet interaksioni midis etniteteve në temën *Radio, televizioni, interneti* në tekstin shkollar për klasën e katërt. Në pjesën e aktiviteteve hulumtuese nxënësit duhet të anketojnë 50 anketues të të gjitha moshave dhe të të gjitha grupimeve etnike për TV Kanalin më të shikuar. Në Tabelë janë prezantuar TV kanale të cilat emetojnë program në gjuhën maqedonase, shqipe dhe rome: RTM, A1, Sitel, Kanal 5, Telma, Alsat dhe BTR (O- 4MJ, f. 28). Pastaj, kërkohet të

bëhet një anketë për gazetenët më të lexuar ditore, dhe në Tabelën e prezantuar, përvetëz gazetave në gjuhën maqedonase, Veçer, Vest, Vreme, Utrinski, Dnevnik është përfshirë edhe gazeta ditore në gjuhën shqipe Koha.

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnikee dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Shembull pozitiv për aktivitet me nxënësit në funksion të tejkalimit të stereotipave gjinorë lidhur me profesionet është prezantuar në Doracakun e Shoqërisë në temën *Flamuj/profesione* (O/Π-1-3).

Për dallim nga kjo, në tekstet shkollorë janë përfshirë përbajtje të cilat në mënyrë implicite mund të ndikojnë në krijimin e një pasqyre të shtrembëruar për koncepte dhe fenomene të caktuara, qoftë për shkak të shembujve të zgjedhur joadekuat, ose për shkak të përkthimeve jopërkatëse dhe të papërshtatura. Si ilustrim për të parin mund të theksohet fragmenti nga drama: “Çorбахи Teodos”, në të cilën në mënyrë që të prezantohen karakteristikat e të kaluarës së burrit dhe gruas, përmendet vajza Stojanka, për të cilën Tedosi thotë: “Stojanka-emër fshati. Ma gjej në kalendar emrin Stojanka. Pastaj është e zezë... Madje edhe si mund të jetë një vajzë nga shtëpia e atillë? Babanë e ka samarxhi. Po a me atë të lidhë krushqi?... (O-4MJ, f. 14). Sipas këtij fragmenti të shkurtër, nxënësit duhet me ndihmën e teknikës së Diagramit të Venit t'i përcaktojnë karakteristikat e veçanta dhe të përbashkëta të burrit dhe gruas. Në atë moshë, nxënësit nuk kanë mundësi ta lexojnë tekstin integral të dramës, në mënyrë që të fitojnë pasqyrë të plotë të kontekstit, të periudhës kur është krijuar. Për fat të keq, u prezantohet një fragment i cili mund të jetë burim i stereotipave dhe etiketimit nëse në mënyrë të qartë nuk gjykohet mendimi i theksuar i personazhit kryesor.

Në njësinë tematike *Lloje të familjeve*, qëndron si vijon: “*Kohëve të fundit, në masë të konsiderueshme u rrit numri i familjeve me një prind. Këto janë familje në të cilat fëmijët jetojnë me njërin prind për shkak të mospajtimeve të tyre*”. (O- 4 MJ, f. 10). Informata e këtillë në mënyrë stereotipe i ndërlidh familjet me një prind me familjet në të cilat ka ndodhur divorci (e që njëkohësisht nuk do të thotë se prindërit pas divorcit detyrimisht duhet të kenë raporte të këqija). Gjithashtu, familja mund të jetë edhe me një prind edhe për shkaqe të tjera, si për shembull: për shkak të vdekjes së

bashkëshortit/bashkëshortes, ose për shkak të vendimit që fëmija të rritet pa prezencën e njërit prind.

Është gjetur dallimi gjatë formulimit me të cilin përkufizohen nocionet *bashkësi etnike* dhe *popull* në tekstet shkollore me mësim në gjuhën maqedonase, serbe dhe turke përkundrejt përkufizimit në tekstet shkollore me mësim në gjuhën shqipe. Në 0-5MJ, 0-5CJ dhe 0-5TJ, f. 33 shkruan: "*Në Republikën e Maqedonisë jeton populli maqedonas, si dhe pjesë të popullit shqiptar, popullit turk, popullit vlleh, popullit serb, popullit rom, popullit boshnjak etj. Pjesët e popujve të tjerë të cilët jetojnë në Maqedoni janë bashkësi etnike.*" Ndërsa në 0-5AJ qëndron: "*Në Republikën e Maqedonisë jeton populli maqedonas, populli shqiptar, populli turk, populli vlleh, populli rom, populli boshnjak etj. Popujt e tjerë të cilët jetojnë në Maqedoni janë bashkësi etnike.*"

Edhe një shembull për përkthimin joadekuat, me ç'rast tek nxënësit të cilët flasin gjuhë të ndryshme krijohet bazë për kuptimin e ndryshëm të koncepteve të njëjta, éshtë gjetur në tekstin shkollor për klasën e pestë. Në versionin në gjuhën maqedonase qëndron: *"Atdheu éshtë trashëgimi, ndërsa njëkohësisht edhe gjendje e posedimit të vendit, territorit, vlerave dhe përbajtjeve shpirtërore të cilat e përbëjnë kulturën e një populli"* (0-5MJ, f. 7). Ky përkufizim prejudikon se atdheu i takon vetëm një populli, përkatësisht qasja e këtillë ka karakter etnocentrik. Gjatë përkthimit në gjuhën shqipe qëndron ...”

"territorit, vlerave dhe përbajtjeve shpirtërore të cilat e përbëjnë kulturën e një vendi" (O-5AJ, f. 7).

Emrat personal dhe autorët

Emrat personal që përdoren në tekstet e librave shkollorë të Shoqërisë e pasqyrojnë përkatësinë kombëtare dhe konfesionale të pjesës më të madhe të popullatës të cilës i dedikohet teksti shkollor. Nëse bëhet fjalë për tekst shkollor në gjuhën maqedonase, atëherë përdoren emra karakteristikë për maqedonasit: Milla, Marko, Darko dhe Nikolla (O-4MJ, f. 24), Nikolla nga Vllae dhe Marko nga Kapishteci, përkatësisht familja Stojanovski, (O-4 MJ, f. 34), Maria, Filip, Teo, Milica, Darko, Jana, Milla, Ognen (O-4 MJ, f. 39).

Në tekstet dhe detyrat e njëjta në tekstin shkollor në gjuhën shqipe, përdoren ekskluzivisht emra shqiptarë: Visar, Dardan, Miranda dhe Fitim (O-4AJ,f. 24), Fatoni nga Butel 1 dhe Genci nga Çairi, përkatësisht familja Sylejmani (O-4AJ, f.34), Fitim, Vullnet, Merita, Jetmir, Mirjeta, Ylber, Mirushe, Dashmir (O-4AJ, f. 39).

Tekst i vetëm autorial është fragmenti nga drama "Çorbaxhi Teodosi" nga autori maqedonas Vasil Illoski. (O- 4, f.14)

Në tekstin shkollor për klasën e pestë theksohet një numër i madh i figurave historike dhe personaliteteve të rëndësishme nga kultura, siç janë: Vllado Malevski, Todor Skallovski, Goce Dellçev, Pitu Guli, Dame Gruev, Jane Sandanski, Aleksandri i Madh, Filipi i II i Maqedonisë, Shën Kirili dhe Metodi, Shën Klimenti dhe Shën Naumi, Car Samoili, Hajdut Karposhi, ipeshkvi Pjetër Bogdani, Gjorçe Petrovi, Nikolla Karevi, Pere Toshevi, Strasho Pinxhuri, Mirçe Acevi, Ibe Palikuqja, Vera Ciriviri Trena, Kuzman Josifovski – Pitu, Liman Kaba, Cvetan Dimov, Bajram Shabani, Nexhat Agolli, Metodija Andonov – Çento, Viktor Hygo, Betoveni, Nga gjithsej 30 personalitete të historisë dhe kulturës, 22 (73,33%) janë maqedonas, 5 (16,67%) janë shqiptarë, 1 (3,33%) vlehdhe 2 (6,67%) janë shkrimtar dhe kompozitor me reputacion botëror. Personalitetet e njëjta janë prezantuar në tekstet shkollore me mësim në të gjitha gjuhët.

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në tekstet shkollorë dhe Doracakun e Shoqërisë në masë të madhe është i pranishëm përfaqësimi i atdheut përmes teksteve dhe fotografive. Në Doracakun, gjatë përpunimit të temave mësimore *Atdheu im*, me nxënësit e klasës së I dhe temën *Maqedonia – atdheu im*, me nxënësit e klasës së II, janë përcaktuar qëllime dhe aktivitete përmes të cilave nxënësit njoftohen me simbolet e Republikës së Maqedonisë dhe me domethënien e tyre, ndërkaq stimulohen të kultivojnë dashuri dhe ndjenjë të përkatësisë ndaj atdheut të tyre (O/Π-1-3, f.25, 41). Në këtë drejtim është prezantuar teksti se si Teodora e përshkruan dashurinë ndaj atdheut të saj. ("*Atdheu im quhet Republika e Maqedonisë. Ai është i vogël, por në të ka vend për të gjithë që e duan. Atdheu është shtëpia ime e dashur. Aty linda unë, babai im, nëna ime edhe gjyshi im ka lindur këtu*") (O/Π-1-3, f. 41). Edhe në tekstin shkollor për klasën e pestë është përfshirë një temë me titull: *Atdheu ynë – Republika e Maqedonisë*, në kuadër të së cilës nxënësit mësohen se çka paraqet atdheu, është prezantuar himni, stema, flamuri dhe harta gjeografike e Republikës së Maqedonisë (O-5, f. 6,7,8,10). Tema e njëjtë është plotësuar me fotografi të Shkupit, si Kryeqytet i Republikës. Në njësinë tematike *Punë, punësim, denarë, tregti*, në ilustrim është prezantuar njësia monetare vendase - denari. (O-4, f. 74).

Një numër i konsiderueshëm i përbajtjeve u përkushtohen bukurive natyrore, turizmit dhe jetës kulturore në RM. Në njësinë tematike *Faktorët natyrorë dhejeta në lagje*, përmes fotografive janë prezantuar: mali më i lartë në Maqedoninë Lindore, mali më i lartë në Maqedoninë Jugore, maja më e lartë dhe fushëgropa më e madhe në RM (O-4, f. 43 dhe 44). Në kuadër të temës *Vendbanime dhe lagje*, në hartat gjeografike është prezantuar Republika e Maqedonisë, ndërsa nxënësve u parashtronen detyra t'i gjejnë dhe shënojnë në hartat liqenet, lumenjtë, malet dhe qytetet (O-4MJ, f. 52, 53, 54). Në tekstin shkollor për klasën e pestë janë prezantuar liqenet, banjat, lumenjtë, malet, fushat, bimët endemike dhe speciet e rralla të kafshëve, ndërsa përbajtjet shoqërohen me fotografi. (O-5, f. 5-17). Përbajtjet në temën *Turizmi në RM* i prezantojnë bukuritë natyrore të vendit, destinacionet turistike, arkitekturën autentike dhe lokalitetet arkeologjike. Janë dhënë informata bazike për qytetin e Ohrit (si qytet nën mbrojtë të UNESCO-s, Liqenin e Mavrovës, Galiçnikun, Grykën e Matkës. Me fotografi është

prezantuar Ohri dhe Liqeni i Ohrit, Mavrova, dasma e Galicnikut, Liqeni i Matkës dhe Krusheva-etnoqytet (O-5, f. 38 dhe 39).

Transparenca ndaj botës

Në Doracakun e Shoqërisë, transparenca ndaj botës është prezantuar përmes përbajtjeve me të cilat nxënësit njoftohen me të drejtat universale të fëmijëve. Gjatë përpunimit të temave *Të drejtat dhe përgjegjësitë* me nxënësit e klasës së I dhe *Të drejtat dhe obligimet e mia* me nxënësit e klasës së II, **ata** mësohen për të drejtat dhe përgjegjësitë e fëmijëve (“Fëmijët kanë të drejtën e shkollimit dhe arsimit. Çdo fëmijë e ka të drejtën për kohë të lirë dhe lojë. Fëmijët kanë të drejtë të shoqërohen dhe të bashkëpunojnë”) (O/II-1-3, f. 35), ndërkaq njoftohen me shërbimet dhe personat të cilët i mbrojnë të drejtat e fëmijëve. Për realizimin e këtyre të drejtave, në Doracak janë prezantuar udhëzime dhe linqe për të shikuar filma vizatimor për të drejtat e fëmijëve të cilët i ka përgatitur UNICEF-i. Në mënyrë të ngjashme, në tekstin shkollor për klasën e pestë është prezantuar Deklarata Universale dhe nene nga Konventa për të Drejtat e Fëmijës (O-5, f. 64).

Në njësinë tematike *Vendpozita dhe karakteristikat natyrore të RM*, është prezantuar harta e Evropës dhe harta e Gadishullit Ballkanik, në mënyrë që të shihet vendpozita e RM në raport me vendet ballkanike (O-5, f. 14, 85). Pastaj janë dhënë informata për Bashkimin Evropian bashkë me flamujt e shteteve anëtare të Bashkimit, simbolet e tij (flamuri, himni, motoja dhe valuta) dhe fotografi të ndërtesave të Këshillit të BE dhe të Parlamentit Evropian në Bruksel (O-5, f. 86, 87, 88).

Problemet kryesore në botë dhe Republika e Maqedonisë, është tema në të cilën trajtohen ngjarjet aktuale botërore, siç është globalizimi, problemet ekologjike, mbrojtja e mjedisit jetësor, kursimi dhe burime të reja të energjisë, sistemet e transportit, risitë teknologjike dhe zhvillimi i teknologjisë së informacionit (O-5, f. 93-100). Përmes këtyre përbajtjeve, nxënësit janë në rrjedhë me tendencat globale dhe me gjendjen në Republikën e Maqedonisë në lidhje me këto çështje.

Një aspekt tjeter i transparencës ndaj botës është emigracioni dhe proceset e migrimit. Këto çështje janë përpunuar në temat: *Emigracioni nga Republika e Maqedonisë në botë dhe të Huajt në Republikën e Maqedonisë*. Tema e parë e trajton migracionit, shkaqet e migrimit,

veprimtaritë e organizatave të emigracionit dhe ngjashëm (O-5 MJ, f. 79, 80 dhe 81), ndërsa në temën e dytë jepen shpjegime për atë se çka është person i huaj, çka do të thotë jashtë vendit, cilat janë shkaqet e qëndrimit të të huajve në RM dhe ngjashëm (O-5, f. 82 dhe 83).

Lidhja e RM-së me botën theksohet përmes manifestimeve ndërkontaktore nga fusha e kulturës, të cilat tradicionalisht mbahen në disa qytete tek ne, siç janë: Mbrëmjet e Poezisë në Strugës, Vera e Ohrit, Festivali i Filmit, Vëllezërit Manaki (O-5, f. 42).

KONKLUZIONE

- Tekstet shkollore dhe Doracaku i Shoqërisë përbajnjë tekste dhe ilustrime të cilat e pasqyrojnë realitetin multikulturor në Republikën e Maqedonisë e që është mjaft evidente në tekstin shkollor për klasën e pestë, përmes temave: *Maqedonia – thesar multikultoror, Atdheu ynë Republika e Maqedonisë, Personalitete në grup dhe shoqëri dhe Republika e Maqedonisë në botë*. Janë dhënë informata për strukturën etnike të RM-së, për religionin e krishterë dhe myslimanë dhe për objektet fetare të religjioneve të cilat praktikohen tek ne, monumentet e kulturës në pjesë të ndryshme të RM-së, të cilat datojnë nga periudha të ndryshme kohore.
- Edhe pse interaksi social është përpunuar në kuadër të më shumë temave, vetëm në dy shembuj, në mënyrë të qartë është theksuar se bëhet fjalë për relacione ndërkulturore.
- Në tekstet shkollore të Shoqërisë janë përfshirë përbajtje të cilat mund të ndikojnë në krijimin e një pasqyre të shtrembëruar për disa koncepte, fenomene dhe ngjarje, qoftë për shembujt e zgjedhur joadekuat, ose për shkak të përkthimeve joadekuat dhe të papërshtatura nga njëra gjuhë në tjetrën. Një shembull pozitiv për tejkalimin e stereotipave gjinore në lidhje me profesionet është prezantuar në Doracakun e Shoqërisë me temën: *Profesione*.
- Se cilat emra personal do të përdoren në tekstet e librave shkollorë është determinuar nga gjuha në të cilën është shkruar libri shkollor. Nuk ka shembuj të grupit të personave me përbërje të përzier etnike. Nga figurat historike dhe personalitetet e shquar të kulturës më të pranishëm janë maqedonasit (73,33%), pastaj shqiptarët (16,67%), ndërsa më pak të pranishëm janë vllehtë (3,33%).

- Në tekstet shkollore dhe Doracakun e Shoqërisë i është përkushtuar vëmendje e mjaftueshme përfaqësimit të atdheut, si në aspekt të zhvillimit të patriotizmit ashtu edhe në aspekt të njoftimit me bukuritë e tij natyrore dhe me monumentet e kulturës.
- Transparenca ndaj botës është prezantuar në më shumë aspekte, duke filluar nga të drejtat universale të fëmijëve, përmes vendpozitës së RM-së në Ballkan dhe Evropë, informatave themelore për Bashkimin Evropian, përmes njohjes me tendencat dhe problemet globale botërore dhe përmes çështjeve që kanë të bëjnë me proceset e migrimit dhe emigracionit.
- Analiza komparative e teksteve shkollore me mësim në të gjitha gjuhët tregoi se versioni maqedonas është thuaja se tekstualisht i përkthyer në gjuhën turke dhe serbe, ndërsa në tekstet shkollore në gjuhën shqipe janë të pranishme disa përshtatje të cilat janë theksuar në analizë.

ARSIMI FIGURATIV

Në këtë analizë janë përfshirë dy tekste shkollore të arsimit figurativ në gjuhën maqedonase, shqipe, turke dhe serbe, të cilët përdoren në klasën e katërt dhe të pestë të arsimit fillor nëntëvjeçar (Aneksi nr. 1)

Identiteti kulturor

Në dy tekstet shkollore të Arsimit figurativ është prezantuar identiteti kulturor i popullit maqedonas përmes materialit ilustrues, i cili ka të bëjë me vepra artistike të krijuara nga artistë maqedonas, si dhe me ndërtimë dhe objekte fetare, karakteristike për maqedonasit. Së këtejmi, janë prezantuar tre shembuj të qëndisjeve popullore maqedonase (ЛО-4, f.30-31, 76; ЛО-5, f. 32); tri afreska të kishave maqedonase (nga kisha në Nerez, ЛО-4, f. 9, 61; ЛО-5, f. 9; nga kisha në Maleshevë, ЛО-5, f. 65); disa ikona shenjtorësh (ЛО-4, f. 25, 42, 61; ЛО-5, f. 44, 65); ikonostasi në dy kisha (Shën Dhimitri - Manastir, ЛО-4, f. 71; Shën. Shpëtimtari, ЛО-5, f. 72), mozaiku nga Heraklea (ЛО-5, f. 64). Elementi figurativ *proporcioni* ilustrohet me pikturen e manastirit Shën Joakim Osogovski

(ЛО-4, f. 39) dhe të Shtëpisë Maqedonase (Македонска куќа) (ЛО-5, f. 40), *balancimi* është prezantuar me pikturen e kishës në Nagoriçan të Vjetër (ЛО-4, f.34). Janë prezantuar edhe tri skulptura të Shën Kirilit dhe Metodit (ЛО-4, f. 75; ЛО-5, f.73) dhe të Nënës së Madhe (ЛО-5, f. 9). Gjatë përpunimit të temës: *Disenji dhe komunikimet vizive* janë prezantuar shembuj të pllakatit dhe revistës në gjuhën maqedonase (ЛО-4, f. 76, 77 ; ЛО-5, f. 81-83). Në pjesën *Galeria* me nëntitull Artistët maqedonas janë prezantuar 12 piktura të 12 autorëve të përkatësisë kombëtare maqedonase. (ЛО-4, f. 78, 79).

Në tekstet shkollorë mungojnë vepra figurative dhe artistë të bashkësive të tjera etnike në Maqedoni. Shembull i vetëm në të cilin është prezantuar arti i të tjerëve është piktura “Arti Islam”, me të cilën ilustrohet elementi figurativ *ritmi* (ЛО-4, f. 31).

Interaksi midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Në tekstet dhe ilustrimet e teksteve shkollorë nuk kemi shembuj të interaksionit midis pjesëtarëve të kulturave të ndryshme.

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në tekstet shkollorë nuk janë vërejtur përbajtje të cilat e vënë në dukje prezencën e stereotipave dhe paragjykimeve mbi çfarëdo qoftë baze.

Autorë të veprave artistike

Tekstet shkollorë të Arsimit figurativ në mënyrë të begatë janë ilustruar me piktura dhe vizatime nga një numër i madh i artistëve figurativ. Disa autorë përsëriten në tërësi të ndryshme tematike, por prezantohen me vepra të ndryshme artistike. Përfaqësimi i artistëve sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore është prezantuar në Tabelën 8:

Tabela 8: Përfaqësimi i artistëve figurativ sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore në tekstet shkollore të Arsimit figurativ

Klasa	IV			V			Gjithsej		
	M	F	gjiths. %	M	F	gjiths.. %	M	F	gjiths. %
Gjinia <i>Përkatësia kombëtare</i>									
Maqedonas	56	3	59 21,29%	45	5	50 15,77%	101	8	109 18,35%
Shqiptarë	3	1	4 1,44%	4	/	4 1,26%	7	1	8 1,34%
Turq	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Serbë	8	/	8 2,88%	1	/	1 0,31%	9	/	9 1,51%
Romë	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Të tjera	75	/	75 27,07%	127	7	134 42,27%	202	7	209 35,18%
Veprer anonymous artistike			131 47,29%			128 40,37%			259 43,6%
Gjithsej	142 97,26%	4 2,73%		277 100%	177 93,65%	12 6,34%	317 100%	319 95,22%	16 4,77%
	146 100%				189 100%			335 100%	

Të dhënrat tregojnë se me përqindje më të lartë (35,18%) janë përfaqësuar artistët e huaj, artistët maqedonas janë thuaja se përgjysmë më pak (18,35%), ndërsa numri i autorëve shqiptarë dhe serbë është shumë i vogël (1,34%, 1,51%). Numri i autorëve të gjinisë mashkulllore është shumë më i madh (95,22%) nga numri i autoreve të gjinisë femërore (4,77%)

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në tekstet shkollore të Arsimit figurativ mungojnë përmbajtje të cilat e pasqyrojnë Maqedoninë si shtet multietnik dhe multikulturor. Janë dhënë vetëm dy ilustrime të

flamurit maqedonas si simbol shtetëror (ЛО-4, f. 76; ЛО-5, f. 83), një pllakat me flamurin maqedonas me rastin e 100 vjetorit të pavarësisë së Republikës së Maqedonisë (1903-2003), ndërsa në përmbajtjen *formësim* është prezantuar fotografia e objektit “Makedonium” në Krushevë (ЛО-4, f. 72).

Transparenca ndaj botës

Tekstet shkolllore janë ilustruar me një numër të madh të fotografive të veprave të autorëve të huaj. Ato prezantojnë skulptura (ЛО-4, f.9, 48, 70, 74; ЛО-5, f.72, 73,74), kompozitione dhe vizatime (ЛО-4, f. 52, 73; ЛО-5, f. 13, 45, 50); afreska (ЛО-4, f. 25); relieve (ЛО-4, f. 70; ЛО-5, f.72); terakota (ЛО-4, f. 71; ЛО-5, f.51). Me fotografi janë prezantuar edhe disa objekte fetare (ЛО-4, f. 38; ЛО-5, 36, 41); një qytet i një shteti tjeter (ЛО-4, f. 26), një hartë e vjetër (ЛО-4, f.12); një sarkofag (ЛО-5, f.79) dhe një logo (ЛО-4, f. 77).

KONKLUZIONE

- Tekstet shkolllore të Arsimit figurativ nuk kanë dimension interkulturor. Pothuajse kryesisht është prezantuar vetëm identiteti kulturor i popullit maqedonas, përmes ilustrimeve dhe informatave që kanë të bëjnë me vepra të artit figurativ maqedonas. Kultura e bashkësive tjera etnike nuk është përfaqësuar.
- Nuk ka përmbajtje të cilat do ta prezantonin ose do ta vinin në dukje interaksionin midis pjesëtarëve të bashkësive të caktuara etnike në Maqedoni në fushën e artit figurativ.
- Në përmbajtjet e teksteve shkolllore nuk është evidentuar prezencë e stereotipave dhe paragjykimeve mbi çfarëdo qoftë baze.
- Më së shumti janë përfaqësuar artistët e huaj, artistët maqedonas janë përgjysmë më pak, ndërsa është shumë i vogël numri i artistëve të bashkësive të tjera në Maqedoni.

- Kemi një numër të papërfillshëm të përmbajtjeve në të cilat është përfaqësuar atdheu. Mungon prezantimi i tij në kontekstin multikulturor.
- Në tekstet shkollore janë të pranishme shumë ilustrime të veprave dhe objekteve të artistëve të huaj, e që e tregon transparencën e tyre ndaj botës. Megjithatë, ilustrimet shpeshherë prezantohen në mënyrë joadekuante dhe nuk i janë përshtatur moshës së nxënësve.

ARSIMI MUZIKOR

Në këtë analizë janë përfshirë dy tekste shkollore të Arsimit muzikor në gjuhën maqedonase, shqipe, turke dhe serbe, të cilat përdoren në klasën e katërt dhe të pestë të arsimit fillor nëntëvjeçar, (Aneksi nr. 1)

Identiteti kulturor

Tekstet shkollore të Arsimit muzikor kryesisht e mundësojnë kultivimin e identitetit kulturor vetëm të nxënësve maqedonas. Kjo mund të shihet përmes një sërë përmbajtjesh në të dy tekstet (MO-4: krijimtaria populllore, fjalë të urta populllore, këngë populllore; MO-5: folklor, elemente të folklorit, folklori muzikor, elemente të folklorit muzikor, këngë populllore, Ditë e Madhe – Pashkët, Vallja e vdekjes (Тешкото). Janë prezantuar më shumë ilustrime në lidhje me veshjet maqedonase (MO-4, f.63; MO-5, f.65, 74, 76, 77, 83, 85), si dhe një ilustrim i manastirit (MO-5, f. 74).

Në të dy tekstet shkollore janë përfaqësuar vepra muzikore të më shumë kompozitorëve maqedonas (MO-4: S. Dimova, f. 4, 29; S. Gajdov, f. 20, 42; V. Nikollovski, f. 30; Gj. Smokvarski, f. 37, 40, 51; MO-5: K. Makedonski, f.5; S. Dimova, f. 12, 13, 18, 38; M. Vasiq-Stefanovska, f. 22; S. Gajdov, f. 24, 48, 72, 95; V. Angellovska, f. 31; I. Pecevska, f. 88), ndërsa për disa prej tyre janë prezantuar edhe të dhëna biografike (MO-4: A. Xhambazov, f. 25; T. Skalovski, f., 45, T. Proshev, f. 67, G. Kolarovski, f.69). Janë prezantuar edhe një sërë këngësh populllore maqedonase (MO-4,f. 30, 41, 43, 61; MO-5, f.65, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 94), si dhe ilustrime dhe informata për zakonet maqedonase (Dasma e

Galiçnikut, zakonet për Ditën e Faljes, zakonet për Shëngjergjin (MO-4, f.63); Gojëdhëna për Pashkët (MO-5, f. 74).

Identiteti kulturor i bashkësive tjera etnike është prezantuar përmes përbajtjes *Këngë popullore nga tradita e bashkësive të tjera etnike* (MO-4, f. 48, 49) në të cilën është përfshirë një këngë popullore vllahe (*Alaiminte- O mal i lartë*) dhe një këngë popullore shqipe (*Hu, hu, baba, hu*), e cila në të vërtetë është numëratore); në mënyrë implicate përmes përbajtjes *Instrumente popullore* (MO-4, f.62, MO-5, f.74, 76, 77) në kuadër të së cilës janë prezantuar ilustrime të instrumenteve të përbashkëta në traditën muzikore të bashkësive të ndryshme etnike (gajde, zurla, fyelli, mandolina, sazi, tupani, dajrja, tarabuku, kavalli, uti) dhe përmes përbajtjes zakone nga *Zona të ndryshme dhe të bashkësive të ndryshme etnike në Maqedoni* (MO-4, f. 63), në të cilën theksohen zakonet e Kurban – Bajramit si shembull i zakoneve tek bashkësia etnike **myslimane!**

Interaksi midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Përbajtja e vetme e cila e vë në dukje interaksionin midis të ndryshëmve është detyra *Hulumtoni zakonet e tjera tek bashkësitë e ndryshme etnike*, gjatë përpunimit të temës *Zakone të zonave të ndryshme dhe të bashkësive të ndryshme etnike në Maqedoni* (MO-4, f. 63).

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në tekstet shkollore nuk janë vërejtur përbajtje të cilat në mënyrë eksplikite e vënë në dukje prezencën e stereotipave dhe paragjykimeve mbi çfarëdo qoftë baze. Përgjedhja joadekuate e përbajtjes në kuadër të temës *Këndojmë dhe luajmë në instrumente* (MO-5, f. 65), e cila mund të paraqes burim të stereotipave është kënga populllore “Gocat e vogla”, në të cilën përshkruhet sjellja e Radës së bardhë ndaj Arapit të Zi (“*Çdo goce nga një djalë. Radës së bardhë Arapin e Zi, madje është çuditur ç’ti bëjë atij. Dy ditë e ka larë, tri ditë e ka fërkuar dhe e ka hipur në Kalë të bardhë. Kali zbardhërohet ai nxihet*”).

Autorë të veprave muzikore

Në tekstet shkollore janë të përfaqësuar gjithsej 86 autorë, ndërsa 61,62% e veprave muzikore janë anonime. Shpërndarja e autorëve sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinisë është prezantuar në Tabelën 9:

Tabela 9: Përfaqësimi i artistëve muzikorë sipas përkatësisë kombëtare dhe gjinore në tekstet shkollore të Arsimit muzikor

Klasa	IV			V			Gjithsej		
	M	F	<i>gjiths.</i> %	M	F	<i>gjiths..</i> %	M	F	<i>gjiths.</i> %
<i>Gjinia Përkatësia kombëtare</i>									
Maqedonas	6	2	8 21,05%	5	8	13 27,08%	11	10	21 24,41%
Shqiptarë	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Turq	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Serbë	/	/	/	1	/	1 2,08%	1	/	1 1,16%
Romë	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Të tjerë	1	/	1 2,63%	8	2	10 20,83%	9	2	11 12,79%
Vepra anonime muzikore			29 76,31%			24 50%			53 61,62%
Gjithsej	7 77,77%	2 22,22%	38 100%	14 58,33	10 41,66	48 100%	21 63,63%	12 36,36%	86 100%
	9 100%			24 100%			33 100%		

Nga të dhënat mund të konstatojmë se në përqindje më të madhe (24,41%) janë përfaqësuar artistët muzikorë maqedonas, pastaj vinë artistët e huaj (12,79%), ndërsa numri i artistëve serbë është i papërfillshëm (1,16%). Nuk ka vepra muzikore të artistëve të cilët u përkasin bashkësive të tjera etnike në Maqedoni. Numri i autorëve të gjinisë

mashkullore në lartësi (63,63%) është shumë më i madh në krahasim me autoret e gjinisë femërore (36,36%).

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në tekstet shkollore të Arsimit muzikor mungojnë përbajtje të cilat e prezantojnë Maqedoninë si shtet multietnik dhe multikulturor.

Transparenca ndaj botës

Në tekstet shkollore hasen më shumë kompozitorë të huaj dhe veprat e tyre muzikore, si dhe informatat bazike për të njëjtët dhe portrete të tyre: MO-4: Xh. Verdi me *Marshin triumfal* nga opera *Aida* (f.18); V. A. Mocart me *Marshin turk* (f.33); P. I. Çajkovski me baletin *Arrëthyesja* (f.39); A. Dvorzhak me *Tancin slloven* (f. 50); P. I. Çajkovski me *Liqenin e mjellmave* (f.53); K. Sen – Sans me *Marshin e luanëve* (f.55); J. Hajdën me *Sinfoninë përfëmijë* (f. 65); MO-5: A. Vivaldi, f.39, K. Sen – Sans me *Karnevali i kafshëve*, f. 46, 47; J. Shtraus me *Marshi i Radcit* (f.53), E. Grik me *Per Gint* (f. 60, 89, 90); O. Di Laso me jehonë (f. 61); J. Brams me këngëën *Nina nana* (f.66); N. Rimski Korsakov me *Fluturimin e brumbullit* (f. 96, 97).

Transparenca ndaj botës është prezantuar edhe përmes informatave për metronomin, për krijuesin e tij dhe kompozitorin i cili e ka përdorur për herë të parë (MO-5, f.40), si dhe përmes një këngë popullore ruse (MO-5, f.44) dhe përmes disa këngëve tradicionale amerikane (MO-5, f.43, 44).

Nga gjithsej 125 ilustrime aq sa përbajnë dy tekstet shkollore të arsimit muzikor, 22 ose 17,6% janë të dimensionit interkulturor, meqë prezantojnë kompozitorë ose vallëzime të shteteve të ndryshme.

KONKLUZIONE

- Në tekstet shkollore të Arsimit muzikor më shumë janë përfaqësuar përbajtje të cilat e pasqyrojnë identitetin kulturor të maqedonasve. Këto janë, fillimisht, vepra muzikore dhe ilustrime të cilat e përfaqësojnë folklorin muzikor maqedonas, por edhe zakonet maqedonase gjatë festave dhe ngjarjeve të caktuara. Kultura e bashkësive të tjera etnike është përfaqësuar përmes një numri të vogël të shembujve të këngëve populllore, instrumenteve dhe zakoneve tek disa prej tyre.
- Analiza komparative e teksteve shkollore të Arsimit muzikor të cilat janë shkruar në gjuhën maqedonase, shqipe, turke dhe serbe, vë në dukje se tekstet shkollore, të dedikuara për nxënësit e bashkësive të tjera etnike, janë përkthim të teksteve shkollore maqedonase, me atë që tekstet e këngëve tekstualisht janë përkthyer në gjuhën përkatëse, pa u mbajtur llogari për ritmin, rimën ose aspektin logjik të përbajtjes së këngës. Në tekstin shkollor në gjuhën serbe mund të vërehet përkthimi vetëm i titujve të këngëve edhe atë të disa prej tyre, ndërsa përbajtja e këngëve është dhënë në gjuhën maqedonase.
- Nuk ka përbajtje të cilat do ta prezantonin ose do ta vinin në dukje interaksionin midis pjesëtarëve të bashkësive të caktuara etnike në Maqedoni në fushën e artit muzikor, përveç disa ilustrimeve të instrumenteve populllore muzikore, të cilat janë të përbashkëta për traditën muzikore të më shumë bashkësive etnike.
- Në përbajtjet e teksteve shkollore nuk është evidentuar prezenca e stereotipave dhe paragjykimeve mbi çfarëdo qoftë baze.
- Autorët maqedonas të veprave muzikore janë më të përfaqësuar, autorët e huaj janë me përqindje më të ulët, ndërsa kemi numër të papërfillshëm të artistëve të bashkësive të tjera etnike në Maqedoni.
- Nuk ka përbajtje me të cilat është prezantuar atdheu në kontekst multikulturor, ndërkaq me të njëjtat nuk zhvillohet patriotizmi dhe kujdesi për atdheun.
- Transparenca ndaj botës është prezantuar përmes më shumë informatave dhe ilustrimeve për kompozitorët e huaj dhe veprat e tyre, për vallëzime dhe mjete ndihmëse muzikore, si dhe përmes shembujve individual të këngëve populllore nga vende tjera.

ARSIMI FIZIK DHE SHËNDETËSOR

Në këtë analizë janë përfshirë dy tekste shkollorë të Arsimit fizik dhe shëndetësor në gjuhën maqedonase, shqipe, turke dhe serbe, të cilat përdoren në klasën e katërt dhe të pestë të arsimit fillor nëntëvjeçar (Aneksi nr. 1)

Identiteti kulturor

Në të dy tekstet shkollorë të Arsimit fizik dhe shëndetësor janë prezantuar në mënyrë eksplikite vetëm elemente të traditës kulturore të popullit maqedonas. Të gjitha informatat dhe ilustrimet kanë të bëjnë me temat: *Valle/Bazat e vallëzimeve* në kuadër të të cilave janë dhënë vallet dhe veshjet popullore nga folklori maqedonas: përshkrimi i valles “Pajtushka” dhe piktura të veshjeve popullore maqedonase (Φ30-5, f.39); përshkrim dhe dy ilustrime të “Valles së vdekjes” („Тешкото“) si valle më e bukur dhe më e vështirë maqedonase, si “himni i kurbetçinjve dhe bartëse e mllefit të mbledhur në shpirtin e maqedonasve në shekujt e panumërt të robërisë” (Φ30-5, f. 41); 14 fotografi të valltarëve meshkuj dhe valltareve femra të veshur me veshje popullore maqedonase (Φ30-4, f.32,33,34,35). Në një vend është prezantuar “Taneci”, ndërsa nga nxënësit kërkohet të shkruajnë ese për të (Φ30-5, f.40, 41). Edhe në dy detyra tjera prej nxënësve kërkohet të shkruajnë ese për sportistët e njohur maqedonas (“Unë... Vrbica Stefanov”, “Unë ...Darko Pançev, Goran Pandev”, Φ30, f.49, f. 71).

Në tekstet shkollorë nuk ka përbajtje të cilat do ta pasqyronin traditën dhe identitetin kulturor të bashkësive tjera etnike të cilat jetojnë në Maqedoni, dhe as sugjerime për elementet e përbashkëta në folklorin e bashkësive të caktuara etnike.

Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Në tekstet shkollore nuk ka asnjë tekst në të cilin përmenden bashkërisht emrat e sportistëve pjesëtarë të bashkësive të ndryshme etnike, e as që ka përmbajtje në të cilat mund të haset interaksioni i personave të bashkësive të ndryshme etnike.

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Në tekstet shkollore nuk ka tekste ose ilustrime të cilët e vënë në dukje prezencën e stereotipave dhe paragjykimeve mbi çfarëdo qoftë baze.

Emrat e sportistëve

Në përmbajtjet e tekstit shkollor për klasën e pestë që kanë të bëjnë me sportet: basketboll, hendboll, volejboll dhe futboll, hasen disa emra të sportistëve maqedonas: Vrbica Stefanov, si lojtar i Entit Metalurgjik – Tito (M3T) dhe i Rabotniçkit, por edhe si fitues i Kupës dhe kampionatit në Itali, fitues i Kupës greke me AEK-un dhe fitues i kampionatit turk me Ylker sport (Φ30-5, f. 51); Vlladimir Bogoevski, si volejbollisti më i suksesshëm maqedonas, edhe pse të gjitha sukseset e tij konsiderohen si sukseset të kombëtares së Jugosllavisë (Φ30-5, f. 57); Kirill Lazarov (Φ30-5, f. 64); Darko Pançev dhe Ilija Najdovski si ish futbollistë jugosllav në “Cërvena Zvezda” të Beogradit (Φ30-5, f. 2). Sportist i vetëm i kombësisë tjetër që haset në tekstin shkollor është Indira Kastratoviq (Φ30-5, f. 63);

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në asnjë tekst të tekstit shkollor, Republika e Maqedonisë nuk është prezantuar si bashkësi multietnike dhe multikulturore. Zhvillimi i patriotizmit mund të shihet vetëm përmes informatave që prezantohen për sukseset e Klubit Hendbollistik “Gjorçe Petrov”, me ç'rast nuk theksohet përbërja multinacionale e Klubit (Φ30-5, f.64).

Transparenca ndaj botës

Në tekstin shkollor për klasën e katërt, ky indikator është prezantuar vetëm përmes një informate për atletikën si mbretëreshë e sporteve, emri i të cilës origjinën e ka nga fjala greke *atlos*, përkatësisht *garë* (Φ30-4, f. 16), si dhe përmes fotografive të gjimnastëve dhe gjimnasteve anonime nga më shumë gara (Φ30-4, f. 24).

Në tekstin shkollor për klasën e pestë, transparenca ndaj botës është më e shprehur dhe identifikohet përmes informatave dhe fotografive të disa emrave të spikatur botërorë të disiplinave të ndryshme sportive: atleti dhe rekorderi botëror nga Jamajka, Jusejn Bolt (Φ30-5, f. 24), atleti amerikan Karlton Frederik Luis (Φ30-5, f. 25), gjimnastja rumune Nadia Elena Komaneçi (Φ30-5, f. 24), futbollisti argjentinas dhe lojtari i Barcelonës, Lionel Andres Leo Mesi (Φ30-5, f. 73). Janë prezantuar edhe të dhëna që kanë të bëjnë me sportin botëror: për Federatën Botërore të Gjimnastikës, f. 34; Federatën Ndërkombëtare të Basketbollit f. 50; për Këshillin Drejtues Ndërkombëtar të Volejbollit (FIBV), f. 57; për Federatën Ndërkombëtare të Hendbollit (IHF), f. 64; për Ekipin e parë futbollistik “Shefild”; për FIFA dhe UEFA, f. 72. Në faqen f. 38 përshkruhet tangoja si vallëzim modern, origjina dhe karakteristikat e saj.

KONKLUZIONE

- Në tekstet shkollore të arsimit fizik dhe shëndetësor mungon dimensioni multikulturor dhe interkulturor i përbajtjeve të përpunuara.
- Në tekstet dhe ilustrimet është prezantuar, thuaja se në mënyrë eksplikite, identiteti kulturor i popullit maqedonas, para së gjithash përmes valleve dhe veshjeve popullore.
- Thuaja se të gjithë sportistët e përmendur nga Maqedonia, për nga kombësia janë maqedonas.
- Nuk ka përbajtje të cilat do t'u referoheshin karakteristikave të përbashkëta kulturore dhe afërsisë kulturore të bashkësive të caktuara etnike në Maqedoni.

- Nuk ka përbajtje të cilat do ta prezantonin ose do ta vinin në dukje interaksionin midis pjesëtarëve të bashkësive të caktuara etnike ne Maqedoni në fushën e sportit dhe kulturës fizike.
- Republika e Maqedonisë nuk është prezantuar si bashkësi multikulturore dhe as që janë përfshirë përbajtje të cilat e zhvillojnë patriotizmin, ndjenjën e përkatësisë dhe përgjegjësinë dhe kujdesin ndaj atdheut.
- Transparenca ndaj botës identifikohet vetëm në njërin tekstu shkollor dhe fillimisht ka të bëjë me prezantimin e sportistëve të njohur botëror dhe të asociacioneve ndërkombëtare.

ARSIM TEKNIK

Në këtë analizë u përfshinë gjithsej 8 tekste shkollore të Arsimit teknik, të dedikuara për nxënësit e klasës së katërt dhe të pestë të arsimit fillor nëntëvjeçar, të cilët mësimin e ndjekin në gjuhën maqedonase, shqipe, turke dhe serbe. Në të njëjtat nuk u gjetën përbajtje të cilat e pasqyrojnë dimensionin multikulturor dhe interkulturor në asnjëri prej gjashtë kategorive mbi të cilat u bazua analiza.

MATEMATIKA

Në këtë analizë janë përfshirë 9 tekste shkollore të matematikës prej klasës së parë deri në të pestën, si dhe 3 fletore pune prej klasës së tretë deri në të pestën në arsimin fillor nëntëvjeçar. Ato janë botime të përkthyera dhe të përshtatura të teksteve shkollore dhe fletoreve të punës, të aprovuara nga Qendra Ndërkombëtare e Provimeve nga Kembrixhi, ndërsa tek ne përdoren nga viti shkollor 2014/15, me vendim të MASH të RM. Të gjitha tekstet shkollore dhe fletoret e punës së matematikës janë përkthyer në katër gjuhë në të cilat zhvillohet mësimi në shkollat fillore të Republikës së Maqedonisë (në gjuhën maqedonase, shqipe, turke dhe serbe), kështu që analiza gjithsej përfshin 36 tekste shkollore dhe 12 fletore pune (Aneksi 1). Fillimisht, analiza është bërë mbi tekstet

shkollore dhe fletoret e punës në gjuhën maqedonase, ndërsa janë komentuar dallimet të cilat janë rezultat i përshtatjes së tyre në tri gjuhët e tjera mësimore.

Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare)

Në asnjë tekstu shkollor ose fletore pune të matematikës për klasën e parë deri në të pestën nuk ka përbajtje të cilat e pasqyrojnë identitetin kulturor të bashkësive etnike të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë. Njëri nga shkaqet për këtë është se autorët e teksteve të analizuara shkollore dhe fletoreve të punës të matematikës janë të huaj, ndërsa gjatë përkthimit nuk janë bërë përshtatje në këtë kontekst. Përveç kësaj, vet natyra e lëndës së matematikës nuk korrespondon aq shumë me përbajtje të cilat mbajnë ngjyrë kulturore, siç është rasti me lëndët Gjuhë amtare dhe Shoqëri.

Interaksioni midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Në tekstet shkollore dhe fletoret e punës të matematikës, interaksioni midis të ndryshëmve mund të identifikohet vetëm në detyrat tekstuale në të cilat personat marrin pjesë bashkërisht në disa aktivitete, ndërsa përkatësia e tyre etnike vlerësohet në bazë të emrave ose përmes ilustrimeve. Në tekstet shkollore, për klasën e parë dhe të dytë, nuk ka përbajtje të cilat e vënë në dukje interaksionin e këtillë. Në tekstin shkollor për klasën e tretë ai është i pranishëm në temat: *Radhitja e numrave*, ku Maria, Sanja, Berati, Ana, Nikolla dhe Rexhepi duhet t'i radhisin kartelat në përputhje me kriterin e përcaktuar (M-3, f. 10); *Leximi i të dhënave nga tabela*, ku nxënësit: Sara, Ridvani, Marko dhe Tanja kanë shënuar sa orë brenda javës shikojnë televizion (M-3, f. 59); *Diagrami i Venit*, në të cilin Xhemali e ka vizatur Diagramin e Venit që të tregoj cilët fëmijë (Harisi, Nadica, Petari, Hristina, Arta, Jakovi, Simona, Xhevati, Julia, Jana, Emina, Ana, Nikolla dhe Mia) në klasën e tij duan çokollatë, përkatësisht akullore (M-3, f. 60); *Diagrami i Kerolit*, në të cilin Jovani i ka pyetur shokët e tij a duan portokaj ose molla, ndërsa që t'i shënojë përgjigjet që i ka marrë, ai e ka përdorur *Diagramin e Kerolit*. Në diagramin janë shënuar emrat: Arta, Maria, Naum, Aleks, Jovan, Simona, Koki, Ahmet, Petar, Anja, Monika, Sara, Ane dhe Mihaela (M-3, f. 61); dhe tema: *Të fitojmë 100* në të cilën Nikolla, Petar, Anife, Miki, Jana,

Jovan, Lea, Erhan, Koki, Lidia, Lola, Zoran, Ridvan, Suze, Leon, Maria, Muhamed, Alen dhe Ana, mbledhin para për qëllime bamirësie, me ç'rast secili përpinqet të mbledh 100 denarë (M-3, f. 82).

Në disa detyra të tekstit shkollor për klasën e katërt mund të vërehet interaksioni i drejtpërdrejtë midis fëmijëve, emrat e të cilëve e vënë në dukje origjinën e tyre të ndryshme. Kjo vërehet edhe në tekstin shkollor në gjuhën maqedonase edhe në tekstin shkollor në gjuhën shqipe. Kështu që, në temën: *Krahasimi i numrave decimal* përdoren emrat: Liri, Jana, Mark, Merita, Gëzime, dhe Fatos (M-4AJ, f.27); në *Njësitë matëse të gjatësisë* përdoren emrat; Sara, Miron, Agim, Arta, Andrea dhe Kiril (M-4AJ, f.29) përkatësisht: Sara, Marko, Ali, Angella, Andrey, Nina dhe Kiril (M-4MJ,f.29). interaksioni midis të ndryshëmve është i pranishëm edhe në fletoren e punës të matematikës për klasën e katërt në gjuhën maqedonase, ku përmenden emrat: Kiril, Matea, Andra, Meral, Stefan dhe Adnan (M/PT-4MJ, f.31), dhe në versionin në gjuhën shqipe: Qenan, Masar, Agim, Merita, Stefan, Ardit; M/PT-4AJ, f. 31), ndërsa në versionin në gjuhën turke në shembullin e njëjtë janë theksuar vetëm emra turk.

Në tekstin shkollor për klasën e pestë interaksion midis të ndryshëmve ka në këto përbajtje: *Radhitja e operacioneve* ku përmenden emrat: Kemal, Marko, Anastasia, Lindita (M-5MJ, f. 13), ndërsa në tekstin shkollor në gjuhën shqipe në vend të emrit Anastasia është emri Arta; në përbajtjen *Sa fjalë në ditë*, përdoren emrat: Ema, Kika, Sajmir, Toni (M-5AJ, f.60); në përbajtjen *Prezantimi zgjedhjeve në pikrogram*, përdoren emrat: Sajmir, Sara, Kastriot, Blerta, Emilia, Agim, Nina, Vergim, Lulzim, Gëzim (M-5AJ, f.62), ndërsa në tekstin shkollor në gjuhën maqedonase emrat: Simon, Sara, Kire, Blerta, Emilia, Amir, Nina, Velibor, Goran, Lazar (M-5MJ, f.62). Edhe në përbajtjet *Diagram shtyllor* dhe *Pjesëtimi me grupim*, edhe në versionin maqedonas edhe në atë shqiptar të tekstit shkollor vërehet interaksioni i të ndryshëmve përmes përdorimit të emrave të bashkësive të ndryshme etnike të cilat jetojnë në Maqedoni (M-5, f. 101 dhe 111).

Në disa ilustrime në tekstet shkollore në të gjitha gjuhët mësimore janë prezantuar fëmijë të gjinive të ndryshme, me ngjyra të ndryshme të lëkurës dhe me pamje të ndryshme të jashtme, të cilët janë të përfshirë në aktivitete sportive dhe në aktivitete të tjera (M-4, f. 40; M-5, f.7, 81,112,113, 134).

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

As në tekstet e analizuara shkollore dhe as në fletoret e punës të matematikës nuk janë gjetur tekste ose ilustrime të cilat i vënë në dukje stereotipat ose paragjykimet mbi çfarëdo qoftë baze.

Emrat personal

Analiza tregoi se në tekstet shkollore të matematikës për klasën e parë dhe të dytë në të gjitha gjuhët mësimore përdoren emra personal të maqedonasve: Angela dhe Sara (M-1B, f. 28 dhe 40), Nikolla, Petar, Maria dhe Sonja (M-1B), Jana, Sara, Jasmina dhe Maria (M-2A), Sara, Tomçe, Mare, Matea, Nikolla dhe Simona (M-2B, f.8, 11,48). Emrat e pjesëtarëve të bashkësive të tjera ose fare nuk figurojnë ose përfaqësohen rrallë bashkë me emrat maqedonas, si për shembull: Lina, Artan, David, Lea dhe Rexhep (M-2B, f. 13), Rexhep dhe Tanja (M-2B, f. 31), Ratko, Jana, Jane, Miki, Petar, Artan, Simona dhe Ana (M-2B).

Në tekstet shkollore dhe fletoret e punës prej klasës së tretë deri në të pestën, përdoren më shumë emra personal, ndërsa përkatësia e tyre varet nga gjuha mësimore. Emrat maqedonas janë më të përfaqësuar në të gjitha tekstet shkollore dhe fletoret e punës në gjuhën maqedonase (81% në M-3MJ; 80% në M-4MJ; 83% në M-5MJ, 86% në M/PT-3MJ; 75% në M/PT-4MJ dhe 67% në M/PT-5MJ). Në mënyrë analoge me këtë, emrat shqiptarë janë më të përfaqësuar në tekstet shkollore dhe fletoret e punës në gjuhën shqipe (81% në M-4AJ; 71% në M-5AJ; M/PT-3AJ; 81% në M/PT-4AJ; 67% në M/PT-5AJ). Situata është e ngjashme edhe me tekstet shkollore dhe fletoret e punës në gjuhën turke (92,5% në M-4TJ; 97% në M-5TJ; 100% në M/PT-4TJ dhe 100% në M/PT-5TJ). Për qindjet tjera kanë të bëjnë me përfaqësimin e emrave të cilët janë karakteristik për bashkësitë e tjera, me ç'rast më së shpeshti bëhet fjalë për bashkësitë me besim tjetër fetar (besimi mysliman kundrejt atij krishterë dhe anasjelltas).

Gjatë përkthimit të teksteve shkollore në gjuhën serbe është bërë një përshtatje e vogël e emrave personal, të cilët përdoren në versionin maqedonas. Kështu, për shembull, në vend të emrit Angela përdoret versioni i tij serb Anxhela (M-1B, f. 28), xhaxhi Tomçe

riemërohet në xhaxhi Branko (M-2B, f. 8), Ratko në Rade (M-1B, f.11), në vend të emrave Kire, Sashe, Kika dhe Angela përdoren versionet e tyre në gjuhën serbe: Kiro, Sasha, Kiki dhe Anxhela (M-4 dhe M-5).

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në shumicën e teksteve shkollore të matematikës për klasën e parë dhe të dytë, si dhe në fletoret e punës për klasën e katërt dhe të pestë, nuk ka përbajtje përmes së cilave prezantohet atdheu. Vetëm në një tekst shkollar, përmes temës: *Monedhat në vendin tim*, nxënësit njoftohen me denarët si valutë vendore (“*Vizatoni monedhat e vendit tënd; shënoje vlerën e përgjithshme të monedhave; vizatoni monedhat që do t'i përdorni për pagesë; krijo një shumë monedhash për çdo çmim...*” (M-1B, f. 27-30). Në disa tekste shkollore dhe fletore pune për klasën e tretë dhe të katërt, janë parashtruar detyra në të cilat operohet me valutën vendore, siç është: mbledhja e parave për bamirësi, me ç'rast janë përfshirë fëmijë të bashkësive të ndryshme në RM (Nikolla, Jana, Branka, Zoran, Maria, Petar, Jovan, Koki, Ridvan, Alen, Anife, Lea, Lidija, Suze, Muhamed, Miki, Erhan, Lola, Leon, Ana) (M-3, f. 82), kombinimi i monedhave me vlerë të ndryshme në mënyrë që të fitohen 100 denarë (M/PT-3, f. 64) dhe kërkesa të përllogaritet gjysma e çmimit përvizitën e Manastirit të Markos, Kështjellës së Samoilit, Majës së Vodnos dhe Dasmës së Galiçnikut (M-4, f.104).

Mund të konstatohet se gjatë përshtatjes së teksteve shkollore të matematikës, një pjesë e karakteristikave origjinale gjeografike dhe kulturore, të dhëna nga autorët, janë zëvendësuar me karakteristika vendore, të cilat për nxënësit janë më të afërtë dhe kontribuojnë që atdheu të njihet më mirë. Megjithatë, në mënyrë eksplikite këto përbajtje nuk çojnë drejt zhvillimit të ndjenjave patriotike.

Transparenca ndaj botës

Në tekstet shkollore të matematikës për klasën e parë dhe të dytë, kryesisht nuk ka tema përmes të cilave prezantohet transparenca ndaj botës. Vetëm në një tekst

shkollor, në kuadër të njësisë tematike *Masa e kafshëve*, janë dhënë ilustrime të kafshëve me peshë të ndryshme trupore, siç është: jaguari, leopardi, gepardi, ujku, rrëqebulli dhe macja endemike (M-2A, f. 38). Në tekstet shkollore dhe fletoret e punës të matematikës prej klasës së tretë deri në të pestën, në kuadër të më shumë temave, nga nxënësit kërkohet në mënyrë tabelore ta pasqyrojnë kategorizimin, sipas kritereve të ndryshme, të specieve të kafshëve të cilat jetojnë në kontinente të ndryshme, siç është: tigri, oktapodi, krokodili, papagalli Ara, delfini, leopardi etj. (M-4, f. 113,123; M/PT-3, f. 47).

Një pjesë e operacioneve matematikore, të cilat ua mësojnë nxënësve janë realizuar me përdorimin e euros, si mjet pagesor, i cili përdoret në vendet e BE. Së këtejmi, në njësitë tematike *Të mësojmë diçka për euron* dhe *Edhe pak për euron* (M-3, f. 81, 83) në detyrë janë parashtruar situata të përditshme në të cilat paguhet me euro, përkatësisht me cent. Në mënyrë të ngjashme, në kuadër të temës *Detyra me para* kërkohet nga nxënësit të bëjnë përllogaritje me euro dhe cent (M/PT-3, f. 65).

Gjatë mësimit të nacioneve të caktuara matematikore, janë përdorur ilustrime dhe informata të cilat nuk janë të karakterit lokal por janë me karakter më të gjërë. Në këtë aspekt, për përpunimin e njësisë tematike *Forma simetrike*, u përdorën flamujt e shteteve: Kanada, Britania e Madhe, Zvicër, Argjentinë, Maqedoni etj. (M-5, f. 18), ndërsa në përbajtjen *Simetria boshtore*, është prezantuar Maska e një fisi afrikan (M-5, f. 17). Fotografi me flamujt e Maqedonisë, Australisë, Bocuanës, Indisë, Francës, Tajlandës, Kanadasë, Trinidad dhe Tobago, Zvicrës etj. janë përfshirë edhe në temën *Flamujt shtetërorë* (M/PT-5, f. 18).

Sportet dhe aktivitetet sportive është tema e cila, po ashtu, e mundëson zgjerimin e njohurive të nxënësve me informata nga bota. Në njësinë tematike *Gara dhe rekorde* janë dhënë rezultatet e garave në 400 m, bashkë me emrat e garuesve dhe shteteve prej ku vinë (Kit Jang nga Britania e Madhe, Xhon Masaba nga Uganda; Majkël Luis nga SHBA; Boris Burgard nga Gjermania, etj.) (M-5, f. 26). *Aktivitete në kampin aventurier* është përbajtje në të cilën janë prezantuar fotografi të sporteve të ndryshme dhe aktivitetet sportive të cilat praktikohen në vende të ndryshme të botës (M-5, f. 61), ndërsa në temën: *Aktivitete nga pushimi veror*, janë prezantuar ilustrime të aktivitetet sportive të cilat këtu tek ne nuk praktikohen shumë, siç është: sërfi, xhudo, kalërimi, qitja (M/PT-5, f. 21).

Në kuadër të disa detyrave matematikore janë përfshirë edhe informata për peizazhet gjeografike dhe objektet në mbarë botën, siç është xhamia në Stamboll (M-4, f.

45), ndërtesa më e lartë në botë Burxh Halifa (M-5, f. 92), Lumi Nil dhe Lumi Kongo (M-5, f. 45).

Në disa tekste shkollore janë prezantuar ilustrime në të cilat janë pasqyruar pjesëtarët e racave dhe kulturave të ndryshme (M-5, f. 53, 132, 139). Një pjesë e këtyre pikaturave janë në kuadër të temave të cilat i përpunojnë mënyrat e ndryshme të llogaritjes (“*Me mijëra vjet, kultura të ndryshme kanë gjetur ...; Përllogaritni duke e përdorur metodën e egjiptianëve të lashtë...*”) ose prezantojnë persona me aftësi të jashtëzakonshme për të bërë llogari përmendsh (zpj. Shakuntala Devi nga India).

Në tekstet shkollore dhe fletoret e punës të matematikës në gjuhën shqipe, turke dhe serbe janë të pranishme informatat e njëjta, përkatësisht janë përkthyer në mënyrë të drejtpërdrejtë nga versioni original.

KONKLUZIONE

- Nga analiza e teksteve shkollore dhe fletoreve të punës të matematikës rezulton se nuk pasqyrohet identiteti kulturor i bashkësive të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë. Duke e pasur parasysh faktin se autorët e tyre janë të huaj, mund të konkludojmë se ato kryesisht nuk u janë përshtatur specifikave të shoqërisë sonë.
- Në më shumë detyra të teksteve shkollore dhe fletoreve të punës nga matematika në gjuhën maqedonase, shqipe dhe serbe vërehet interaksion i drejtpërdrejtë midis fëmijëve, emrat e të cilëve e vënë në dukje origjinën e tyre të ndryshme etnike. Megjithatë, në tekstet e njëjta shkollore në gjuhën turke nuk është bërë përshtatje përkatëse, kështu që të gjitha emrat e përdorur janë emra turk.
- Përbajtjet e teksteve shkollore dhe fletoreve të punës të matematikës nuk çojnë drejt zhvillimit të stereotipave apo paragjykimeve në çfarëdo qoftë baze.
- Emrat e personave në detyrat tekstuale matematikore më së shpeshti nuk e pasqyrojnë realitetin multikulturor në Republikën e Maqedonisë. Përqindja me madhe e emrave janë tipikë për pjesëtarët e bashkësisë e cila gjuhë amtare e ka gjuhën në të cilën është shkruar teksti shkollor, ndërsa më pak janë të pranishëm emrat karakteristikë për pjesëtarët e bashkësive tjera, përkatësisht emra të kombinuar. Tekstet shkollore për klasën e parë dhe të dytë me mësim në të gjitha

gjuhët kryesisht përmbajnë emra të cilët janë karakteristikë për maqedonasit, përkatësisht nuk paraqesin versione të përshtatura të përkthimit maqedonas.

- Në shumicën e teksteve shkollore dhe fletoreve të punës të matematikës, nuk ka përmbajtje përmes të cilave prezantohet atdheu. Atje ku gjatë përshtatjes peizazhet origjinale gjeografike dhe monumentet e kulturës janë zëvendësuar me vendor, përmbajtjet në mënyrë eksplikite nuk promovojnë ndjenja patriotike, por më shumë janë të karakterit informativ.
- Tekstet shkollore dhe fletoret e punës të matematikës ofrojnë një spektër të informatave nga bota, të cilat janë përdorur në mënyrë adekuate gjatë përpunimit të temave matematikore. Ato ndihmojnë në pasurimin e njojurive të nxënësve me të dhëna nga fusha të ndryshme (biologji, gjeografi, sport dhe aktivitete sportive, etnologji), me çka zgjerohen perceptimet e tyre.

SHKENCAT NATYRORE

Me këtë analizë janë përfshirë pesë tekste shkollore dhe pesë fletore pune të shkencave natyrore në gjuhën maqedonase, shqipe dhe turke, të cilët përdoren në procesin mësimor me nxënësit prej klasës së parë deri në të pestën në arsimin fillor nëntëvjeçar.

Identiteti kulturor (tradita, zakonet, festat, historia, përkatësia kombëtare dhe fetare)

Në tërësitë tematike të cilat përpunohen nuk vërehen përmbajtje të cilat do të ndikonin mbi zhvillimin e identitetit kulturor.

Interaksi midis të ndryshëmve (respektimi, shoqërimi dhe bashkëpunimi)

Interaksioni midis fëmijëve/nxënësve të ndryshëm është prezantuar vetëm në tekstet shkollorë dhe fletoret e punës për klasën e parë dhe të dytë përafërsisht me dhjetë ilustrime dhe disa informata, kërkesa dhe shembuj të cilat e vënë në dukje shoqërimin dhe bashkëpunimin. Gjatë përpunimit të njësisë tematike: “Të gjithë jemi të ndryshëm, megjithatë të njëjtë” (ПН-1, f. 34) është prezantuar teksti dhe dy ilustrime (fëmijë të gjinive të ndryshme, me ngjyrë të ndryshme të lëkurës, me karakteristika të ndryshme kulturore, me rroba të ndryshme), të cilët e potencojnë perceptimin pozitiv ndaj dallimeve të jashtme dhe identifikimin e ngashmërive. Mbështetja e temës dhe ilustrimi janë aktivitete të cilat kërkohen nga nxënësit: *“Shikoni fotografinë e fëmijëve të cilët lozin. Çka shikon? Bisedo me nxënësit e tjerë për ato? Krahaso, gjej sa më shumë të jetë e mundur dallime. Shpjegohu nxënësve të tjerë se çka mendon. Tani shikoje përsëri fotografinë. Gjej sa më shumë të jetë e mundur ngashmëri. Sa ngashmëri gjete? Shpjegohu nxënësve të tjerë çka mendon. Bëje një pikturë të vetes tënde. Tani vizatoje një pikturë të një fëmije tjetër nga klasa jote. Të dy pikurat vendosi njërin pranë tjetrës. A) Tregoja gjithë klasës. B) Si dukeni? Çka është e ndryshme tek ju? Çka është e njëjtë?”* (ПН-1, f. 32, 33).

Në tekstin shkollarë për klasën e parë janë përfshirë edhe 6 ilustrime (ПН-1, f.14, 25, 27, 58, 89, 91), ndërsa në fletoren e punës tre prej tyre përsëriten (ПН/PT-1, f. 24, 26, 89), të cilat e vënë në dukje interaksionin midis nxënësve të gjinisë së ndryshme, me pamje të ndryshme të jashtme (për shembull, gjatësia e flokëve, modeli i flokëve, syzet), por fëmijët janë veshur me uniforma shkollore të cilat nuk janë karakteristike për shkollat në Maqedoni (djemtë me këmishë dhe kollare, vajzat me bluza dhe tirolka). Në një pikturë fëmijët e gjinive të ndryshme dhe me pamje të ndryshme nuk janë veshur në mënyrë formale (ПН-1, f. 67).

Në tekstin shkollarë dhe fletoren e punës për klasën e dytë janë përfshirë tre shembuj të integrimit midis fëmijëve të gjinive të ndryshme dhe me përkatësi të ndryshme etnike (“*Këto janë rezultatet e Anës dhe Adnanit*” (ПН-2, f. 25), “*Ana dhe Adnani hulumtojnë*” (ПН/PT-2, f.19), “*Stefani dhe Lejla e ushtrojnë shfaqjen e tyre me hije*” (ПН-2, f. 38), “*Tamara dhe Lejla patën detyrë të vështirë dhe sfiduese...*” (ПН-2, f. 60), ndërsa në një tekstu bashkërisht përmenden tre emra të cilët janë karakteristikë për bashkësi të ndryshme etnike (Elena, Emir, Damir) (ПН-3, f. 72).

Stereotipat dhe paragjykimet (sipas përkatësisë etnike dhe fetare, gjinisë, profesionit)

Nuk janë vërejtur burime të stereotipave dhe paragjykimeve në tekstet shkollore, përveç dy shembuje në tekstin shkollor për klasën e dytë, në të cilët përmendet zotëri Tunçi. Emri është përdorur me humor ("Zotëri Tunçi çdoherë i ngatërron punët. Krevatin e ka prej zheleje, biçikletën prej letre, ndërsa këpucët i ka prej çimentos" (ПН-2, f. 13, 26), por megjithatë, është me karakter fyes dhe do të duhej të gjendet përkthim më adekuat.

Emrat personal

Në tekstin shkollor dhe fletoren e punës për klasën e parë dhe të pestë nuk janë të pranishëm emrat personal. Në tekstet e tjera shkollore dhe fletoret e punës përfaqësim më të madh kanë emrat të cilët janë karakteristikë për maqedonasit. Më pak të pranishëm janë emrat të cilët janë karakteristikë për shqiptarët, turqit dhe boshnjakët dhe të njëjtë janë të prezantuar veç e veç (Merita, Adnan, Riad, Lindita, Afrim - ПН-2; Emir- ПН/PT-3) ose bashkërisht (Aliu dhe Lejla, Xhaxhi Adnan, Aliu dhe Lejla – ПН-3; ПН/PT-3). Janë identifikuar vetëm dy emra të cilët njëloj hasen tek më shumë bashkësi (Sara, ПН-2; ПН/PT-2; Jasmina, ПН-3).

Në tekstet e përkthyera shkollore në gjuhën shqipe, turke dhe serbe janë ruajtur emrat e njëjtë personal ose janë bërë përshtatje (për shembull, Elena në tekstet shkollore në gjuhën serbe haset me emrin Jelena, Kate është zëvendësuar me Katarina, Bile me Biljana (ПН-3, f. 27, 51, 72, 73). Në tekstin shkollor për klasën e katërt, i cili është përkthyer në gjuhën serbe, emrat Ana, Maja, Bojan dhe Aleksandar janë ruajtur, ndërsa në përkthimin në gjuhën shqipe dhe turke ato janë zëvendësuar me emra të cilët janë karakteristikë për shqiptarët (Arta, Arben, Bujar, Merita), përkatësisht për turqit (Ajshe, Mehmet, Berkant, Fatma) (ПН-4, f.96 – 97).

Në të gjitha tekstet shkollore të shkencave natyrore ka shumë emra të shkencëtarëve, shpikësve dhe mendimtarëve nga vende të ndryshme të botës dhe nga periudha të ndryshme historike (ПН-2, f.11, 59, 61; ПН-3, f. 5,9, 22,43,55, 59; ПН-4, f.108; ПН-5, f. 74,80).

Në tekstet shkollore nuk janë përfaqësuar tekstet autoriale.

Përfaqësimi i atdheut (zhvillimi i patriotizmit, ndjenja e përkatësisë, përgjegjësia dhe kujdesi për atdheun RM)

Në tërësitë tematike nuk ka përmbajtje të cilat do të ndikonin mbi zhvillimin e patriotizmit ose ndaj ndjenjës së përkatësisë ndaj RM.

Transparenca ndaj botës

Në tekstet shkollorë dhe në fletoret e punës të Shkencave natyrore janë të pranishme më shumë informata dhe ilustrime të cilat e pasqyrojnë transparencën ndaj botës. Më shumë të pranishme janë përmbajtjet të cilat i prezantojnë speciet e kafshëve nga rajone të ndryshme gjeografike (ПН-1, f. 6, 11, 17, 53; ПН/РТ-1, f. 17; ПН-2, f.1,3,4,6,8,53; ПН-3, f.2,3, 6,14, 15, 36, 83; ПН/РТ-3, f. 19; ПН-4, f. 5,12,13; ПН/РТ-4, f.6; ПН-5, f.57, 100, 106, 107, 111, 127, 133), shembuj të habitateve të florës dhe faunës (ПН-2, f.1; ПН-4, f.8-21), peizazhe të ndryshme gjeografike (ПН-2, f.11; ПН/РТ-2, f. 3; ПН-3, f.66; ПН-4, f.12,22,50,78; ПН-5, f. 19, 33), lloje të ndryshme të botës bimore (ПН-2, f. 6; ПН/РТ-2, f. 46; ПН-3, f. 33,34,37; ПН-4, f.20; ПН/РТ-4, f. 5).

Në tekstet shkollorë, ka përplot pyetje, aktivitete dhe fotografi, të cilat i stimulojnë nxënësit të mendojnë, të hulumtojnë dhe të mësojnë më shumë për shkencëtarët, hulumtuesit dhe shpikësit nga shtete dhe periudha të ndryshme, si dhe për zbulimet e tyre (ПН-2, f. 11, 47, 59, 61; ПН-3, f. 5, 9, 19, 22, 25, 43, 55, 59, 74, 89; ПН-5, f. 61, 63, 74, 79, 80; ПН/РТ-5, f.20). Me shembuj të veçantë janë përfshirë pyetjet dhe informatat që kanë të bëjnë me: vende dhe popuj të ndryshëm të botës (ПН-2, f. 11; ПН-3, f. 61; ПН-4, f. 33); me kultura të tjera dhe me përfitimet e tyre (ПН-2, f.11; 23); kremtime dhe festivalë (ПН-2, f. 29), organizata (ПН-2, f. 9), me perandor të njohur (ПН-3, f. 9); persona me aftësi të kufizuara (ПН-3, f. 5).

Në tekste të caktuara shkollorë përqindja e ilustrimeve me elemente interkulturore është e ndryshme: 29,82% në ПН-1, 17,39% në ПН-2, 8,39% në ПН-3, 18,35% në ПН-4, 18,30% në ПН-5. Ilustrimet e tjera janë ngushtë të lidhura me tërësitë tematike të cilat përpunohen në to dhe më së shpeshti paraqesin bimë, kafshë, lloje të ushqimeve, pjesë të trupit, materiale për eksperimente, dukuri natyrore dhe ngjashëm.

KONKLUZIONE

- Multikulturalizmi në tekstet shkolllore dhe fletoret e punës të Shkencave natyrore më shumë është prezantuar në kontekstin global, ndërsa shumë më pak në kontekstin kombëtar vendor.
- Duke e pasur parasysh se autorët e teksteve shkolllore dhe fletoreve të punës të Shkencave natyrore janë të huaj, në to nuk është prezantuar identiteti kulturor të asnje bashkësie etnike në Republikën e Maqedonisë.
- Interaksioni midis të ndryshëmve vihet në dukje përmes një numri të vogël të përbajtjeve të cilat janë përfshirë në disa tekste shkolllore dhe fletore pune. Detyrat dhe shembujt kanë të bëjnë me shoqërimin dhe bashkëpunimin midis fëmijëve të bashkësive të ndryshme etnike në Maqedoni, por ilustrimet kryesisht e prezantojnë punën e përbashkët të nxënësve nga vende të tjera.
- Përveç dy shembujve të përkthimit joadekuat nga gjuha angleze të një emri mashkullor, nuk janë të pranishme përbajtje me të cilat evidentohen stereotipa dhe paragjykime në çfarëdo qoftë baze.
- Pjesa më e madhe e emrave të përdorur personal janë karakteristikë për maqedonasit, ndërsa pjesa më e vogël për pjesëtarët e bashkësisë shqiptare, turke dhe boshnjake. Bashkësitë e tjera nuk janë përfaqësuar.
- Nuk ka përbajtje të cilat kanë të bëjnë me Republikën e Maqedonisë dhe prezantimin e saj si shoqëri multikulturore.
- Transparenca ndaj botës është veçanërisht e theksuar dhe është prezantuar përmes një spektri të shembujve, informatave dhe ilustrimeve të cilat fillimisht kanë të bëjnë me peizazhe, florën, faunën dhe me shkencëtarë të shquar nga vende të ndryshme të botës.

KONKLUZIONE TË PËRGJITHSHME

Analiza e realizuar e teksteve shkollore të cilat përdoren në procesin mësimor prej klasës së parë deri në të pestën mundëson nxjerrjen e më shumë konkluzioneve dhe rekomandimeve për avancimin e teksteve shkollore nga aspekti i multikulturalizimit dhe interkulturalizimit:

- Tekstet e analizuara shkollore të gjuhës amtare të të gjitha bashkësive në Republikën e Maqedonisë (maqedonase, shqipe, turke, serbe, vllehe dhe rome) karakterizohen me etnocentrizëm, përkatësisht në mënyrë dominuese është prezantuar identiteti kulturor i bashkësisë përkatëse. Në disa tekste shkollore në përmasa më të vogla hasen përbajtje të cilat kanë të bëjnë me *të tjerët*, ndërsa në disa ato nuk janë fare pranishëm.
- Duke e marrë parasysh se tekstet shkollore dhe fletoret e punës për matematikë dhe shkenca natyrore janë versione të përkthyera dhe të përshtatura të botimeve origjinale të Qendrës Ndërkombëtare të Provimeve të Kembrixhit, në to nuk është prezantuar identiteti kulturor i asnijërës nga bashkësitë e Republikës së Maqedonisë.
- Në tekstet shkollore të arsimit figurativ dhe arsimit fizik pothuajse në mënyrë ekskluzive është prezantuar identiteti kulturor i popullit maqedonas, para së gjithash përmes vallëzimeve dhe kostumeve popullore dhe veprave të artistëve figurativë maqedonas. Edhe pse në tekstet shkollore të arsimit muzikor dominon prezantimi i karakteristikave kulturore të maqedonasve, hasen edhe përbajtje të cilat e pasqyrojnë traditën muzikore të bashkësive të tjera etnike.
- Në tekstet shkollore për lëndën arsimi teknik nuk ka përbajtje dhe ilustrime të cilat e reflektojnë dimensionin multikultural.
- Në përgjithësi, në të gjitha tekstet shkollore më pak janë të përfshira temat të cilat në mënyrë eksplikite promovojnë interaksion social midis pjesëtarëve të kulturave të ndryshme. Janë përfshirë tema të cilat në mënyrë affirmative flasin për bashkëpunim, shoqërim, ndihmë dhe respektimin e personave të tjerë, por përmes ilustrimeve dhe fjalëve nuk është evidente se ata, të tjerët, u përkasin bashkësive të ndryshme etnike apo fetare.

- Në masë më të madhe, interaksioni midis të ndryshëmve është i pranishëm në tekstet shkollore të gjuhës maqedonase, veçanërisht në kërkesat të cilat u parashtronë nxënësve gjatë përpunimit të teksteve. Në tekstet shkollore të gjuhës maqedonase për bashkësitë, interaksioni është prezantuar përmes më shumë shembujve të shoqërimit dhe bashkëpunimit përmes teksteve të ndryshme shkollore, ndërsa vetëm në tekstet shkollore të gjuhës dhe kulturës së vlehive janë dhënë shembuj të familjeve të cilat rrjedhin nga martesa të përziera.
- Në numrin më të madh të teksteve shkollore mungojnë përbajtjet të cilat i vënë në dukje stereotipat dhe paragjykimet mbi çfarëdo qoftë baze. Vetëm në një numër të vogël të teksteve shkollore ilustrimet i vënë në dukje stereotipat gjinore sa i përket rolit të nënës në familje dhe sa i përket ngjyrës së rrobave tek vajzat (gjuha maqedonase dhe gjuha dhe kultura e vlehive) dhe stereotipave në disa tekste sa i përket profesionit (gjuha dhe kultura e vlehive, gjuha turke dhe gjuha shqipe).
- Në lidhje për përfaqësimin e emrave personal, në tekstet shkollore të gjuhës amtare dominojnë emra të cilët janë karakteristikë për bashkësinë e cila e flet atë gjuhë, ndërsa në një përqindje të vogël përmenden edhe emra të pjesëtarëve të bashkësive tjera të cilat jetojnë në Republikën e Maqedonisë.
- Emrat dhe personazhet në detyrat tekstuale matematikore, më së shpeshti nuk e reflektojnë realitetin multikultoror në Republikën e Maqedonisë. Përqindja më e madhe e emrave janë tipike për pjesëtarët e bashkësisë e cila e flet si gjuhë amtare në të cilën është shkruar teksti shkollor, ndërsa tekstet shkollore për klasën e parë dhe të dytë në të gjitha lëndët mësimore kryesisht i përbajnjë emrat të cilët janë karakteristike për maqedonasit, përkatësisht nuk janë versione të përshtatura të përkthimit maqedonas.
- Në tekstet shkollore të gjuhës amtare, dominojnë tekstet e autorëve të cilët i përkatësin bashkësisë përkatëse, më të përfaqësuar janë autorët të cilët u përkasin kulturave të huaja, ndërkaq autorë më pak të përfaqësuar janë autorët e bashkësive të tjera etnike në Maqedoni. Në të gjitha tekstet shkollore, përvçe atyre të gjuhës dhe kulturës vllahe, dukshëm më i madh është përfaqësimi i autorëve të gjinisë mashkulllore.
- Edhe në tekstet shkollore të arsimit muzikor mbizotërojnë autorët maqedonas të veprave muzikore, pasojnë kompozitorët e huaj, ndërsa më së paku janë të përfaqësuar autorët e bashkësive të tjera. Meriton vëmendje fakti se tekstet

shkollore të arsimit muzikor në gjuhën maqedonase tekstualisht janë përkthyer nga gjuhët e tjera mësimore, së këtejmi pa u përshtatur, me çka zbehet kuptimi i veprave.

- Vetëm në tekstet shkollore të arsimit figurativ dominojnë autorët e huaj, me një përqindje më të vogël janë të pranishëm autorët maqedonas dhe në masë të papërfillshme autorët e tjerët. Në tekstet shkollore të arsimit fizik dhe shëndetësor thuaja se ekskluzivisht janë të përfaqësuar emrat e sportistëve maqedonas.
- Përveç tekstit shkollor të Shoqërisë, në asnjë nga tekstet e tjerë shkollor, atdheu Republika e Maqedonisë nuk është përfaqësuar në kontekst multikultoror. Një numër i madh i përbajtjeve të cilat zhvillojnë ndjenja patriotike (simbolet shtetërore, festat shtetërore, monumentet kulturore-historike) gjenden në tekstet shkollore të Shoqërisë, Gjuhës maqedonase dhe Gjuhës turke, ndërsa në tekstet e tjera shkollore, kryesisht janë pasqyruar bukuritë natyrore dhe qytetet në Maqedoni, në të cilët jetojnë pjesëtarët e bashkësive të cilëve u dedikohet teksti shkollor.
- Transparenca ndaj botës është shprehur më shumë në tekstet shkollore të Shoqërisë, Shkencave natyrore, Gjuhës maqedonase, Gjuhës turke, Matematikë, Arsimin muzikor, Gjuhën maqedonase për nxënësit e bashkësive tjera, ndërsa në tekstet e tjera shkollore është e pranishme me numër më të vogël të përbajtjeve. Në klasat më të ulëta ajo është prezantuar përmes teksteve dhe ilustrimeve të cilat kanë të bëjnë me personazhet e filmave vizatimor dhe përrallat, ndërsa në klasat më të larta përmes të drejtave të fëmijës dhe unitetit të fëmijëve të racave, kulturave dhe shteteve të ndryshme.
- Gjatë përkthimit të teksteve shkollore nga gjuha maqedonase në gjuhët e tjera mësimore vërehen tekste me përkthime joadekuante, shpjegime nën ilustrimet me përkthime joadekuante dhe tituj të tabelave të cilët janë dhënë në gjuhën maqedonase, transponimi i nocioneve maqedonase në gjuhë të tjera ose përkthime të pasakta. Kjo veçanërisht është evidente në tekstet shkollore të Shoqërisë. Përkthimet joadekuante mund të rezultojnë me informacione të pasakta ose me interpretime të gabuara nga ana e nxënësve.

REKOMANDIME

- Është e domosdoshme që në të gjitha tekstet shkollore, për të gjitha lëndët mësimore dhe në gjuhët në të cilat zhvillohet mësimi, të përfshihen më shumë përbajtje (vepra letrare, informata, ilustrime, detyra dhe pyetje), të cilat do të mundësojnë njohjen me karakteristikat kulturore të të gjitha bashkësive në Republikën e Maqedonisë.
- Në vend që të potencohej dallimet, në tekstet shkollore theksi duhet të vihet mbi elementet e përbashkët të traditës, folklorit dhe jetës së përditshme të etniteteve të ndryshme në Maqedoni.
- Interaksioni midis të ndryshëmve duhet të potencohet dhe përfaqësohet me më shumë tekste, ilustrime dhe shembujt të cilët kanë të bëjnë me personazhet fiktive dhe të personalitetet reale. Vëmendje e veçantë duhet t'i përkushtohet formulimit të detyrave dhe pyetje lidhur me shoqërimin, ndihmën dhe bashkëpunimin, me qëllim që të theksohet dimensioni interkulturor i këtyre vlerave universale.
- Gjatë përdorimit të shembujve të krijimtarisë popullore, është e domosdoshme të kihet kujdes gjatë përzgjedhjes së tyre dhe interpretimit në kontekst bashkëkohor, në mënyrë që të parandalohet zhvillimi i stereotipave dhe paragjykimeve në raport me *të tjeterët*. Njëkohësisht, gjatë përzgjedhjes së ilustrimeve duhet të shmanget ato të cilat çojnë në drejtim të stereotipave sa i përket gjinisë dhe profesionit.
- Nevojitet të ketë balancim gjinor dhe etnik të autorëve të veprave letrare dhe artistike.
- Në të gjitha tekstet shkollore Republika e Maqedonisë duhet të përfaqësohet si atdhe i etniteteve të ndryshme, me ç'rast përmes përbajtjeve të cilat përpunohen priorititet duhet t'i jepet zhvillimit të ndjenjës së përkatesisë dhe kujdesit për atdheun, në vend që në plan të parë të vendoset identiteti etnik.
- Në tekstet shkollore për të gjitha lëndët duhet të përfshihen përbajtje, të cilat do tua përafrojnë nxënësve përfitimet universale në fushën e shkencës, artit dhe sportit dhe do t'i sensibilizojnë sa i përket nevojës për zhvillimin e vlerave dhe relacioneve interkulturore në kontekst global.

- Gjatë transponimit të teksteve shkolllore të autorëve të huaj (matematikë, shkenca natyrore) është e domosdoshme të bëhet përshtatje më serioze e cila nënkopon përfshirjen e informatave, ilustrimeve dhe pyetjeve të cilat kanë të bëjnë me ambientin vendor kulturor dhe natyror.
- Tekstet shkolllore të cilat janë përkthyer nga gjuha maqedonase në gjuhët e tjera mësimore (arsimi figurativ, arsimi muzikor, arsimi fizik dhe shëndetësor, arsimi teknik, shoqëria) gjithashtu duhet t'u nënshtronen përshtatjeve të përbajtjeve në përputhje me specifikat kulturore të popullatës për të cilën janë dedikuar. Është e domosdoshme që në të ardhmen të bëhet revidimi i të gjitha përkthimeve të teksteve shkolllore (nga gjuha maqedonase në ndonjëren nga gjuhët tjera), me qëllim që me kujdes dhe në mënyrë sistematike të filtrohen të gjitha lëshimet nga aspekti i rregullave të drejtshkrimit, kultivimit të gjuhës letrare standarde, respektimit të kuptimit dhe vërtetësisë së informatave etj.

Aneksi 1: Lista e teksteve të analizuara shkollore

GJUHA MAQEDONASE	KODI
Тофовиќ – Ќамиловиќ, М. (2008). <i>Македонски јазик за прво одделение за деветгодишно основно образование</i> . Скопје: Просветно дело.	MJ-1A
Стрезовска, Е., Симитковска, Ј., Неческа, Т., Митровска, А. (2008). <i>Македонски јазик, учебник за прво одделение за деветгодишното основно образование</i> . Скопје: Топер.	MJ-1Б
Јанушев, М. (2008). <i>Учебник по македонски јазик за прво одделение за задолжително деветгодишно основно образование</i> . Скопје: Македонска искра.	MJ-1В
Тофовиќ – Ќамилова, М. (2008). <i>Македонски јазик за второ одделение за деветгодишно основно образование</i> . Скопје: Просветно дело.	MJ-2А
Тримчевска, М., Трајкова, С., Кртолица, Б. (2008). <i>Македонски јазик за второ одделение за деветгодишно основно образование</i> . Скопје: Просветно дело.	MJ-2Б
Петрушевска, Д., Васиљевиќ, С., Кртолица, Б. (2008). <i>Македонски јазик за II одд за задолжително деветгодишно образование (второ издание)</i> . Скопје: Македонска искра.	MJ-2В
Спасевски, М., Гркова, Л., Лалчевска – Серафимовска, Б. (2009). <i>Македонски јазик за трето одделение деветгодишно основно образование</i> . Скопје: Просветно дело.	MJ-3А
Синадиновска, О., Андоновски, В., Јанчевска, М. (2013). <i>Читанка по македонски јазик за трето одделение за деветгодишно основно образование</i> . Скопје: Табернакул.	MJ-3Б
Настовска, В., Севдинска, Љ. (2015). <i>Македонски јазик за трето одделение за деветгодишно основно образование</i> . Скопје: Просветно дело.	MJ-3В
Севдинска, Љ. и Настоска, В. (2008). <i>Македонски јазик за четврто одделение за деветгодишно основно образование</i> . Скопје: Просветно дело.	MJ-4А
Кртолица, Б., Митковска, В., Гавриловска – Аврамовска, В. (2013). <i>Македонски јазик за четврто одделение за деветгодишно основно образование</i> . Скопје: МОН.	MJ-4Б
Атанасова, Љ. (2009). <i>Македонски јазик за четврто одделение за деветгодишно основно образование</i> . Скопје: МОН.	MJ-4В
Севдинска, Љ. и Настоска, В. (2010). <i>Македонски јазик за петто одделение за деветгодишно образование</i> . Скопје: МОН.	MJ-5

GJUHA SHQIPE	KODI
Mustafa, H., Mustafa, Xh. (2008). <i>Gjuhë shqipe për klasën e parë të arsimit fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: Prosvetno Dello.	AJ-1A
Terova, M., Mustafa, I. (2008). <i>Gjuha shqipe 1 për arsimin fillor nëntëvjeçar</i> . Tetovë: Botime shkollore Albas.	AJ-1Б
Mustafa, A., Mustafa, Xh. (2008). <i>Gjuhë shqipe për klasën e dytë të arsimit fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: Prosvetno Dello.	AJ-2A
Petro, R., Kadriu, V., Terova, M. (2008). <i>Gjuha shqipe 2 (Албански јазик 2)</i> . Tetovë: Botime shkollore Albas.	AJ-2Б
Gega, XH., Bakiu, B., Sejdiu, G. (2008). <i>Gjuhë shqipe për klasën e dytë të arsimit fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: Prosvetno Dello Sha.	AJ-2В

Petro, R., Kadriu, V. (2008). <i>Gjuha shqipe 3</i> . Tetovë: Botime shkollore Albas.	AJ-3A
Kasapi, Gj., Etemi, S., Dalloshi, I. (2008). <i>Gjuha shqipe për klasën e 3</i> . Shkup: Besa Press.	AJ-3B
Petro, R., Pepivani, N . (2014). <i>Gjuha shqipe 4</i> . Shkup: MASH.	AJ-4A
Mustafa, A., Mustafa, Xh. (2014). <i>Gjuhë shqipe për klasën IV</i> . Shkup: MASH.	AJ-4B
Bojku, F., Osmani, Z. (2009). <i>Gjuha shqipe 4 për klasën e 4-të të arsimit fillor 9 vjeçar</i> . Shkup: MASH.	AJ-4B
Rustemi, Xh., Bekteshi, R. (2010). <i>Gjuha shqipe dhe leximi 5 për klasën e pestë të arsimit fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: MASH.	AJ-5

GJUHA TURKE	KODI
Emin, O. , Alil, S. (2009). <i>Türkçe Kitabım 1 dokuzyıllık ilköğretim</i> . Üsküp: MCEBB.	TJ-1
Alil, S., Ali, C. , Emin, O. (2008). <i>Benim Türkçe Kitabım 2 dokuzyıllık ilköğretim</i> . Üsküp: MCEBB:	TJ-2
Ali, C., Emin, O. ,Alil, S. (2009). <i>Benim Türkçe Kitabım 3 dokuzyıllık ilköğretim</i> . Üsküp: MCEBB:	TJ-3
Ali, C., Emin, O. ,Alil, S. (2010). <i>Türkçe Kitabım 4 dokuzyıllık ilköğretim</i> . Üsküp: MCEBB.	TJ-4
Ago, A. , Emin, O. (2011). <i>Türkçe Kitabım 5 dokuzyıllık ilköğretim</i> . Üsküp: MCEBB.	TJ-5

GJUHA SERBE	KODI
Божиновска, Д., Спасовска, Б. и Утковска, М. (2010). <i>Српски језик за III разред основне школе</i> . Скопје: МОН.	CJ-3

Стошић, Д. (2010) <i>Српски језик за четврти разред основне школе</i> . Скопје: МОН.	CJ-4
Стошић, Д., Велкова, С. и Лажетић- Јовановска, С. (2013) <i>Српски језик за пети разред основне школе</i> . Скопје: МОН.	CJ-5

GJUHA MAQEDONASE PËR NXËNËSIT E BASHKËSIVE TË TJERA	KODI
Киранџиски, Б. (2009). <i>Македонски јазик за четврто одделение во деветгодишно основно образование за учениците од другите заедници</i> . Скопје: МОН.	MJ3-4A
Кртолица, Б., Митовска, В. и Гавриловска – Аврамовска, В. (2009). <i>Македонски јазик за четврто одделение во деветгодишно основно образование за учениците од другите заедници</i> . Скопје: МОН.	MJ3-4B
Заборска, Л. Фида, С. и С. Спасовска, К. (2009). <i>Македонски јазик за IV одделение за учениците од другите заедници во деветгодишно основно образование</i> . Скопје: МОН.	MJ3-4B
Заборска, Л., Фида, С. и Спасовска, К. (2010). <i>Македонски јазик за петто одделение во деветгодишно основно образование за учениците од другите заедници</i> . Скопје: МОН.	MJ3-5

GJUHA DHE KULTURA E VLLEHVE	KODI
Mitreva, Z., Costova, V. shi Mihailova, J. (2011). <i>Limba și cultura a Armănilor în clasa III</i> nau anj educatcii primară. Scopia: MON.	JKB-3
Mitreva, Z., Costova, V. shi Mihailova, J. (2011). <i>Limba și cultura a Armănilor în clasa IV</i> nau anj educatcii primară. Scopia: MON.	JKB-4

Mitreva, Z., Costova, V. shi Mihailova, J. (2014). *Limba și cultura a Armănilor în clasa V*
nau anj educatcii primară. Scopia: MON.

JKB-5

GJUHA DHE KULTURA E ROMËVE	KODI
-----------------------------------	-------------

- Petrovski, T. (2009). *I çib thaj i kultura e Romëngiri bašo III klasë*. Skopje: MOH. JKP-3
 Petrovski T., Ramova, M. (2010). *Romani çib thaj kultura bašo IV klasa*. Skopje: MOH. JKP-4
 Petrovski, T., Ramova, M. (2010). *Romani çib thaj kultura bašo V klasa*. Skopje: MOH. JKP-5

SHOQËRIA	KODI
-----------------	-------------

- Живковиќ, Б. (2009). *Општество за IV одделение деветгодишно основно образование*. Скопје: МОН. 0-4mj

- Zhivkoviq, B. (2014). *Shoqëria për klasën e IV të arsimit fillor nëntëvjeçar*. Shkup: MASH. 0-4aj
 Jivković, B. (2013). *Toplum-IV.sınıf dokuzyıllık ilköğretim*. Üsküp: MCEBB. 0-4tj
 Живковић, Б. (2009). *Друштво за IV. разред- деветгодишње основно образовање*. Скопје: МОН 0-4cj
 Митовска, В., Величковска, О., Гавриловска – Аврамовска В. (2010). *Општество за V одделение за деветгодишно основно образование*. Скопје: МОН. 0-5mj

- Mitovska, V., Veliqkovska, O., Gavrilovska- Avramovska, V. (2010). *Shoqëria për klasën e pestë për arsimin fillor nëntëvjeçar*: MASH. 0-5aj

- Mitovska, V., Veliçkovska, O., Gavrilovska-Avramovska, V. (2010). *Sosyal bilgiler-beşinci sınıflar için dokuzyıllık ilköğretim programına göre*. Üsküp: MCEBB. 0-5tj

- Митовска, В., Величковска, О., Гавриловска-Аврамовска В. (2010). *Друштво за пети разред деветгодишњег основног образовања*. Скопље: МОН. 0-5cj

- Талимџиоска Д., Камчевска Б., Самарџиска – Панова Ј., Ајрулаи А., Наумоска О., Митровска А., Карагулеска Ц. (2014). *Прирачник по општество за наставниците кои изведуваат настава во I, II, и III одделение во деветгодишното основно образование*. Скопје:БРО. 0/П-1-3mj

- Talimxhioska, D., Kamçevska, B., Samarxhiska – Panova, L., Ajrullai, A., Naumoska, O. Mitrovska, A., Karagiuleska, C. (2014). *Doracak për shoqëri për mësimdhënësit që realizojnë mësim në klasën e I, II, dhe III në arsimin fillor nëntëvjeçar*. Shkup: BZHA. 0/П-1-3aj

ARSIMI FIGURATIV	KODI
-------------------------	-------------

- Ордев, Д. (2009). *Ликовно образование за 4 одделение*. Скопје: МОН. ЛО-4mj
 Ordev, D. (2009). *Arti figurativ për klasën e 4*. Shkup: MASH. ЛО-4aj
 Ordev, D. (2009). *Resim eğitimi 4.siniflar için*. Üsküp: MCEBB. ЛО-4tj
 Ордев, Д. (2009). *Ликовно образовање за 4 разред*. Скопје: МОН. ЛО-4cj
 Ордев, Д., Ордев, И. (2010). *Ликовно образование за 5 одделение*. Скопје: МОН. ЛО-5mj
 Ordev, D., Ordev,I. (2010). *Arsim figurativ për klasën e 5*. Shkup: MASH. ЛО-5aj
 Ordev, D. (2010). *Resim eğitimi 5. sınıflar için*. Üsküp: MCEBB. ЛО-5tj
 Ордев, Д. (2010). *Ликовно образовање за 5 разред*. Скопље: МОН. ЛО-5cj

ARSIMI MUZIKOR	KODI
Димова, С., Ангеловска, В., Васиќ-Стефановска, М. (2009). <i>Музичко образование за IV отделение – деветгодишно основно образование</i> . Скопје: МОН.	МО-4мј
Dimova, S., Angelovska, V., Vasiq-Stefanovska, M. (2009). <i>Arsimi muzikor për klasën e IV të arsimit fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: MASH .	МО-4ај
Dimova, S., Angelovska, V., Vasić-Stefanovska, M. (2009). <i>Dokuz yıllık ilköğretim IV. sınıfları için Müzik Eğitimi</i> . Üsküp: MCEBB .	МО-4тј
Димова, С., Ангеловска, В., Васић-Стефановска, М. (2009). <i>Музичко образовање за IV разред деветгодишњег основног образовања</i> . Скопје: МОН.	МО-4сј
Димова, С., Ангеловска, В., Васиќ-Стефановска, М. (2009). <i>Музичко образование за V отделение – деветгодишно основно образование</i> . Скопје: МОН.	МО-5мј
Dimova, S., Angelovska, V., Vasiq- Stefanovska, M. (2009). <i>Arsimi muzikor për klasën e V të arsimit fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: MASH.	МО-5ај
Dimova, S., Angelovska, V., Vasić-Stefanovska, M. (2010). <i>Müzik Eğitimi V. sınıfları için - dokuz yıllık ilköğretim</i> . Üsküp: MCEBB.	МО-5тј
Димова, С., Ангеловска, В., Васић-Стефановска, М. (2010). <i>Музичко образовање за V разред деветгодишњег основног образовања</i> . Скопје: МОН.	МО-5сј

ARSIMI FİZİK DHE SHËNDETËSOR	KODI
Карапанџевска-Белческа, Л. (2009). <i>Физичко и здравствено образование: учебник за четврто отделение во деветгодишно образование</i> . Скопје: МОН.	Ф30-4мј
Karapanxhevska-Belçeska, L. (2009). <i>Arsim fizik dhe shëndetësor: libër për klasën IV në arsimin fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: MASH.	Ф30-4ај
Karapancevska-Belçeska, L. (2009). <i>Dokuzyıllık ilköğretim eğitiminde IV. sınıflar için Beden ve sağlık eğitimi</i> . Üsküp: MCEBB.	Ф30-4тј
Карапанџевска-Белческа, Л. (2009). <i>Физичко и здравствено образовање: уџбеник за IV разред деветгодишњег основног образовања</i> . Скопје: МОН.	Ф30-4сј
Поповски, П., Поповски, Ј., Димитровска, С. (2010). <i>Физичко и здравствено образование за V отделение во деветгодишно основно образование</i> . Скопје: МОН.	Ф30-5мј
Popovski, P., Popovski, J., Dimitrovska, S. (2010). <i>Arsimi fizik dhe shëndetësor për klasën V të arsimit fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: MASH.	Ф30-5ај
Popovski, P., Popovski, Y., Dimitrovska, S. (2010). <i>Beden ve sağlık eğitimi – ilköğretim dokuz yıllık öğretimi V. sınıflar için</i> . Üsküp: MCEBB.	Ф30-5тј
Поповски, П., Поповски, Ј., Димитровска, С. (2010). <i>Физичко и здравствено образовање за V разред деветгодишњег основног образовања</i> . Скопје: МОН.	Ф30-5сј

ARSIMI TEKNİK	KODI
Вельановска, В. (2009). <i>Техничко образование за IV отделение во деветгодишно образование</i> . Скопје: МОН.	ТО-4мј
Velanovska,V. (2009). <i>Arsimi teknik për klasën IV të arsimit fillor nëntëvjeçar</i> . Shkup: MASH.	ТО-4ај
Velyanovska,V. (2009). <i>Teknik öğretim-dokuzyıllık ilköğretimi IV. sınıflar için</i> . Üsküp: MCEBB.	ТО-4тј

- Вељановска, В. (2009). *Техничко образовање за IV разред деветгодишњег основног образовања*. Скопје: МОН. ТО-4cj
- Николовски, Б., Георгиева, К. (2010). *Техничко образование за V отделение: девятгодишнее основное образование*. Скопје: МОН. ТО-5mj
- Nikollovski B., Georgieva, K. (2010). *Arsimi teknik për klasën e V të arsimit fillor nëntëvjeçar*. Shkup: MASH. ТО-5aj
- Nikollovski B., Georgieva, K. (2010). *Teknik eğitimi – dokuz yıllık ilköğretim kitapları V sınıflar için*. Üsküp: MCEBB. ТО-5tj
- Николовски, Б., Георгиева, К. (2010). *Техничко образовање за пети разред: деветгодишње основно образовање*. Скопје: МОН. ТО-5cj

MATEMATIKA	KODI
Морисон, К. (2015). <i>Математика 1, прв дел</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-1A-mj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 1, втор дел</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-1B-mj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 1, трет дел</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-1B-mj
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 1, pjesa e parë</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-1A-aj
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 1, pjesa e dytë</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-1B-aj
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 1, pjesa e tretë</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-1B-aj
Morison, K. (2015). <i>Matematik 1, birinci bölüm</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-1A-tj
Morison, K. (2015). <i>Matematik 1, ikinci bölüm</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-1B-tj
Morison, K. (2015). <i>Matematik 1, üçüncü bölüm</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-1B-tj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 1, први део</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-1A-cj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 1, други део</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-1B-cj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 1, трећи део</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-1B-cj
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 2, прв дел</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-2A-mj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 2, втор дел</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-2B-mj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 2, трет дел</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-2B-mj
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 2, pjesa e parë</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-2A-aj
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 2, pjesa e dytë</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-2B-aj
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 2, pjesa e tretë</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-2B-aj
Morison, K. (2015). <i>Matematik 2, birinci bölüm</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-2A-tj
Morison, K. (2015). <i>Matematik 2, ikinci bölüm</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-2B-tj
Morison, K. (2015). <i>Matematik 2, üçüncü bölüm</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-2B-tj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 2, први део</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-2A-cj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 2, други део</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-2B-cj
Морисон, К. (2015). <i>Математика 2, трећи део</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-2B-cj

Морисон, К. (2015). <i>Математика 3, учебник</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-3-мј
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 3, libär</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-3-ај
Morison, K. (2015). <i>Matematik 3, ders kitabı</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-3-тј
Морисон, К. (2015). <i>Математика 3, уџбеник</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-3-сј
Морисон, К. (2015). <i>Математика 4, учебник</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-4-мј
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 4, libär</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-4-ај
Morison, K. (2015). <i>Matematik 4, ders kitabı</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-4-тј
Морисон, К. (2015). <i>Математика 4, уџбеник</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-4-сј
Морисон, К. (2015). <i>Математика 5, учебник</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-5-мј
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 5, libär</i> . Shkup: Ars Lamina.	M-5-ај
Morison, K. (2015). <i>Matematik 5, ders kitabı</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M-5-тј
Морисон, К. (2015). <i>Математика 5, уџбеник</i> . Скопје: Арс Ламина.	M-5-сј
Морисон, К.(2015). <i>Математика 3, работна тетратка</i> . Скопје: Арс Ламина.	M/PT-3-мј
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 3, fletore pune</i> . Shkup: Ars Lamina.	M/PT-3-ај
Morison, K. (2015). <i>Matematik 3, alıştırma defteri</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M/PT-3-тј
Морисон, К.(2015). <i>Математика 3, радна свеска</i> . Скопје: Арс Ламина.	M/PT-3-сј
Морисон, К.(2015). <i>Математика 4, работна тетратка</i> . Скопје: Арс Ламина.	M/PT-4-мј
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 4, fletore pune</i> . Shkup: Ars Lamina.	M/PT-4-ај
Morison, K. (2015). <i>Matematik 4, alıştırma defteri</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M/PT-4-тј
Морисон, К.(2015). <i>Математика 4, радна свеска</i> . Скопје: Арс Ламина.	M/PT-4-сј
Морисон, К.(2015). <i>Математика 5, работна тетратка</i> . Скопје: Арс Ламина.	M/PT-5-мј
Morrison, K. (2015). <i>Matematika 5, fletore pune</i> . Shkup: Ars Lamina.	M/PT-5-ај
Morison, K. (2015). <i>Matematik 5, alıştırma defteri</i> . Üsküp: Ars Lamina.	M/PT-5-тј
Морисон, К. (2015). <i>Математика 5, радна свеска</i> . Скопје: Арс Ламина.	M/PT-5-сј

SHKENCAT NATYRORE	KODI
Расел, Е. (2012). <i>Природни науки 1, учебник</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН-1-мј
Rasell, E. (2012). <i>Shkencat natyrore 1, libär</i> . Shkup: Ars Lamina.	ПН-1-ај
Rasel, E. (2012). <i>Doğa bilimleri 1, ders kitabı</i> . Üsküp: Ars Lamina.	ПН-1-тј
Расел, Е. (2012). <i>Природне науке 1, уџбеник</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН-1-сј
Ливсли, Т., Хериџ, Д. (2012). <i>Природни науки 2, учебник</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН-2-мј
Livsli, T., Herixh, D. (2012). <i>Shkencat natyrore 2, libär</i> . Shkup: Ars Lamina	ПН-2-ај
Livsli, T., Heric, D. (2012). <i>Doğa bilimleri 2, ders kitabı</i> . Üsküp: Ars Lamina	ПН-2-тј
Ливсли, Т., Хериџ, д. (2012). <i>Природне науке 2, уџбеник</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН-2-сј
Ливсли, Т., Хериџ, Д. (2012). <i>Природни науки 3, учебник</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН-3-мј
Livsli, T., Herixh, D. (2012). <i>Shkencat natyrore 3, libär</i> . Shkup: Ars Lamina.	ПН-3-ај
Livsli, T., Heric, D. (2012). <i>Doğa bilimleri 3, ders kitabı</i> . Üsküp: Ars Lamina.	ПН-3-тј
Ливсли, Т., Хериџ, Д. (2012). <i>Природне науке 3, уџбеник</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН-3-сј

Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Природни Науки за IV одделение-деветгодишно основно образование</i> . Тетово: Arbëria Design.	ПН-4-мј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Shkencat natyrore për klasën e IV – arsimi fillor nëntë vjeçar</i> . Tetovë: Arbëria Design.	ПН-4-ај
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Doğa bilimleri IV sınıflar için -dokuz yıllık ilköğretimi</i> . Kalkandelen: Arbëria Design.	ПН-4-тј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Природне Науке за IV разред-деветгодишње основно образовање</i> . Тетово: Arbëria Design.	ПН-4-сј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Природни Науки за V одделение-деветгодишно образование</i> . Тетово: Arbëria Design.	ПН-5-мј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Shkencat natyrore për klasën e V – arsimi fillor nëntë vjeçar</i> . Tetovë: Arbëria Design.	ПН-5-ај
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Doğa bilimleri V sınıflar için -dokuz yıllık ilköğretimi</i> . Kalkandelen: Arbëria Design.	ПН-5-тј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Природне Науке за V разред-деветгодишње образовање</i> . Тетово: Arbëria Design.	ПН-5-сј
Расел, Е. (2012). <i>Природни науки 1, работна тетратка</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН/РТ-1-мј
Rasell, E. (2012). <i>Shkencat natyrore 1, fletore pune</i> . Shkup: Ars Lamina.	ПН/РТ-1-ај
Rasel, E. (2012). <i>Doğa bilimleri 1, alıştırma defteri</i> . Üsküp: Ars Lamina.	ПН/РТ-1-тј
Расел, Е. (2012). <i>Природне науке 1, радна свеска</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН/РТ-1-сј
Ливсли, Т., Хериц, Д. (2012). <i>Природни науки 2, работна тетратка</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН/РТ-2-мј
Livsli, T., Herixh, D. (2012). <i>Shkencat natyrore 2, fletore pune</i> . Shkup: Ars Lamina.	ПН/РТ-2-ај
Livsli, T., Heric, D. (2012). <i>Doğa bilimleri 2, alıştırma defteri</i> . Üsküp: Ars Lamina.	ПН/РТ-2-тј
Ливсли, Т., Хериц, д. (2012). <i>Природне науке 2, радна свеска</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН/РТ-2-сј
Ливсли, Т., Хериц, Д. (2012). <i>Природни науки 3, работна тетратка</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН/РТ-3-мј
Livsli, T., Herixh, D. (2012). <i>Shkencat natyrore 3, fletore pune</i> . Shkup: Ars Lamina.	ПН/РТ-3-ај
Livsli, T., Heric, D. (2012). <i>Doğa bilimleri 3, alıştırma defteri</i> . Üsküp: Ars Lamina.	ПН/РТ-3-тј
Ливсли, Т., Хериц, д. (2012). <i>Природне науке 3, радна свеска</i> . Скопје: Арс Ламина.	ПН/РТ-3-сј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Природни Науки за IV одделение-деветгодишно образование, работна тетратка</i> . Тетово: Arbëria Design.	ПН/РТ-4-мј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Shkencat natyrore për klasën e IV – arsimi fillor nëntë vjeçar, fletore pune</i> . Tetovë: Arbëria Design.	ПН/РТ-4-ај
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Doğa bilimleri IV sınıflar için -dokuz yıllık ilköğretimi, alıştırma defteri</i> . Kalkandelen: Arbëria Design.	ПН/РТ-4-тј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Природне Науке за IV разред-деветгодишње основно образовање, радна свеска</i> . Тетово: Arbëria Design.	ПН/РТ-4-сј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Природни Науки за V одделение-деветгодишно образование, работна тетратка</i> . Тетово: Arbëria Design.	ПН/РТ-5-мј
Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). <i>Shkencat natyrore për klasën e V – arsimi fillor nëntë vjeçarö fletore pune</i> . Tetovë: Arbëria Design.	ПН/РТ-5-ај

Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). *Doğa bilimleri V sınıflar için -dokuz yillik ilköğretimi, alıştırma defteri*. Kalkandelen: Arbëria Design. ПН/ПТ-5-тј

Hudson, T., Haigh, A., Roberts, D., Shaw, G. (2014). *Природне Науке за V разред деветгодишње образовање, радна свеска*. Тетово: Arbëria Design. ПН/ПТ-5-сј